ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

CONFERINȚA NAȚIONALĂ A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN — EVENIMENT REMARCABIL ÎN VIAȚA PARTIDULUI ȘI A ȚĂRII

INVESTIGAREA ISTORIEI ROMÂNEȘTI

1933 — ILUSTRARE A SPIRITULUI REVOLUȚIONAR, MANIFESTARE ANTIFASCISTĂ DE AMPLOARE PE PLAN EUROPEAN A PROLETARIATULUI ROMÂN
FLORIAN TĂNĂSESCU

AGRICULTURA TRANSILVANIEI ÎN AJUNUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL
IOSIF ADAM

DOVEZI ISTORICE DESPRE UNITATEA LIMBII ROMÂNE (SEC. XV — PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA)
NICOLAE STOICESCU

PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

OPINIA PUBLICĂ DIN S.U.A. ȘI RĂZBOIUL ITALO-ETIOPIAN (I)
NICOLAE DASCĂLU

DOCUMENTAR
MEMORII, CORESPONDENȚĂ, ÎNSEMNĂRI
CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE
CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE
REVISTA REVISTELOR DE ISTORIE

2

TOMUL 36 1983

FEBRUARIE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECŢIA DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACŢIE

ION APOSTOL *(redactor responsabil adjunct)* NICHITA ADĂNILOAIE, LUDOVIC DEMÉNY, GHEORGHE I. IONIŢĂ, VASILE LIVEANU, AUREL LOGHIN, DAMASCHIN MIOC, ŞTEFAN OLTEANU, ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU, POMPILIU TEODOR *(membri)*.

Preţul unui abonament este de 180 lei.
În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale şi difuzorii din întreprinderi şi instituţii

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM Departamentul Export-Import presă, P.O. BOX 136—137 Telex 11226-Bucureşti, Str. 13 Decembrie nr. 3,70116.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa Comitetului de redacţie al revistei „REVISTA DE ISTORIE". Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacţiei:
B[illegible]
71247-Bucureşti, tel. 50.72.41

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOME 36, Nr. 2
Februarie 1983

SUMAR

Conferința Națională a Partidului Comunist Român — eveniment remarcabil în viața partidului și a țării 101

INVESTIGAREA ISTORIEI ROMÂNEȘTI

FLORIAN TĂNĂSESCU, 1933 — ilustrare a spiritului revoluționar, manifestarea antifascistă de amploare pe plan european a proletariatului român 109
IOSIF I. ADAM, Agricultura Transilvaniei în ajunul primului război mondial 123
NICOLAE STOICESCU, Dovezi istorice despre unitatea limbii române (sec. XV — prima jumătate a sec. XIX) 137

PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

NICOLAE DASCĂLU, Opinia publică din S.U.A. și războiul italo-etiopian (1935—1936) (I). 149

DOCUMENTAR

IOAN AUREL POP, Structura învățământului istoric la Universitatea din Cluj în perioada interbelică 169
GH. BARBOLOV (R.P. BULGARIA), Adunarea generală bulgară de la București (1872—1875) 178

MEMORII, CORESPONDENȚĂ, ÎNSEMNĂRI

Epistolar inedit Gheorghe Magheru (I). 183

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

Formarea statelor feudale românești de sine stătătoare. *(Mircea D. Matei)*; Conferința științifică „O evaluare internațională a istorici cantitative" *(V. Liveanu)*; Vizită la Societatea Jules Verne *(Lucian Boia)*; Cronica. 194

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

ION BITOLEANU, *Din istoria României moderne, 1922 — 1926*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1981, 331 p. *(Ioan Saizu)* 200

www.dacoromanica.ro

* * * *Nouvelles études d'histoire*, VI Publiée à l'occasion du XV-e Congrès international des Sciences historiques, vol. I, Edit. Academiei R.S. România, Bucharest, 1980, 326 p. *(Dan A. Lăzărescu)* 202

* * * *The Past before us: Contemporary Historical Writing in the United States*. Asociația istorică americană, coordonator Michael Kammen. Cornell University Press, Ithaca and London, 1980, 524 p. *(Damian Hurezeanu)* 207

* * * *Histoire du canton de Fribourg*, vol. I—II, Fribourg, 1981, 1112 p. *(Andrei Busuioceanu)* 213

REVISTA REVISTELOR DE ISTORIE

* * * Revue d'histoire diplomatique Quatre-vingt-quatorzième année. Tome XCIV, Nr. 1—3; 4, 1980, Société d'histoire generale et d'histoire diplomatique, 381 p., *(Mihai Manea)* 215

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOME 36, no. 2
Février 1983

SOMMAIRE

La Conférence Nationale du Parti Communiste Roumain—événement remarquable dans la vie du parti et du pays 101

L'INVESTIGATION DE L'HISTOIRE ROUMAINE

FLORIAN TĂNĂSESCU, 1933 — illustration de l'esprit révolutionnaire, ample manifestation antifasciste sur le plan européen du prolétariat roumain 109
IOSIF ADAM, L'agriculture de la Transylvanie à la veille de la première guerre mondiale 123
NICOLAE STOICESCU, Preuves historiques concernant l'unité de la langue roumaine (XVe siècle — première moitié du XIXe siècle) 137

PAGES D'HISTOIRE UNIVERSELLE

NICOLAE DASCĂLU, L'opinion publique des U.S.A. et la guerre italo-éthiopienne (I) 149

DOCUMENTAIRE

IOAN AUREL POP, La structure de l'enseignement de l'histoire à l'Université de Cluj pendant la période de l'entre-deux-guerres 169
GH. BARBOLOV (R.P. de BULGARIE), L'assemblée générale bulgare de Bucarest (1872—1875) 178

MÉMOIRES, CORRESPONDANCE, NOTES

Epistolier inédit Gheorghe Magheru (I) 183

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

La constitution des Etats féodaux roumains indépendants *(Mircea D. Matei)*; La conférence scientifique „Une évaluation internationale de l'histoire quantitative" *(V. Liveanu)*; Visite à la Société Jules Verne *(Lucian Boia)*; Chronique. 194

LE LIVRE ROUMAIN ET ETRANGER D'HISTOIRE

ION BITOLEANU, *Din istoria României moderne, 1922—1926* (De l'histoire de la Roumanie moderne, 1922—1926), Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1981, 331, p. *(Ioan Saizu)* 200

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 36, nr. 2, p. 97—218, 1983.

www.dacoromanica.ro

* * * *Nouvelles études d'histoire* VI, Publiées à l'occasion du XV-e Congrès international des sciences historiques, vol. I, Editions de l'Academie de la R.S. de Roumanie, Bucarest, 1980, 326 p. *(Dan A. Lăzărescu)* 202
* * * *The Past before us: Contemporary Historical Writing in the United States.* L'Association historique americaine, coordonnateur Michael Kammen. Cornell University Press, Ithaca and London, 1980, 524 p. *(Damian Hurezeanu)* 207
* * * *Histoire du Canton de Fribourg*, vol. I—II, Fribourg, 1981, 1112 p. *(Andrei Busuioceanu)* 213

LA REVUE DES REVUES D'HISTOIRE

* * * Revue d'histoire diplomatique Quatre-vingt-quatorzième année. Tome XCIV, Nrs. 1—3,; 4, 1980, Société d'histoire générale et d'histoire diplomatique, 384 p., *(Mihai Manea)* 215

www.dacoromanica.ro

CONFERINȚA NAȚIONALĂ A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN — EVENIMENT REMARCABIL ÎN VIAȚA PARTIDULUI ȘI A ȚĂRII

Conferința Națională a P.C.R. s-a înscris ca un eveniment proeminent în viața partidului și a poporului nostru, prin ampla analiză a stadiului evoluției societății socialiste, prin claritatea și precizia cu care au fost trasate sarcinile și orientările de viitor, prin spiritul mobilizator sub semnul căruia s-au desfășurat lucrările sale. Conferința a subliniat încă odată unitatea indestructibilă între partid și popor, maturitatea acțiunii și gîndirii comuniștilor români, capacitatea P.C.R. de a elabora soluțiile corespunzătoare fiecărei etape de dezvoltare, de a defini obiectivele prioritare pe care le ridică practica construcției socialiste. Conferința a contribuit la crearea unei conștiințe vii și puternice a acestor obiective, a determinat un puternic curent de angajare în vederea realizării lor. Directivele trasate de Conferință configurează un vast tablou al dezvoltării viitoare a țării noastre, o perspectivă sigură și clară a înaintării României pe calea socialismului.

Comuniștii, oamenii muncii, întregul nostru popor au văzut în prezența decisivă a tovarășului Nicolae Ceaușescu la lucrările Conferinței garanția prospectării optime a soluțiilor și deciziilor adoptate, chezășia transpunerii lor în viață cu maximum de eficacitate. Pătrunsă de același spirit ca toate celelalte conferințe și Congrese care jalonează viața partidului nostru în ultimii 18 ani și constituindu-se ca parte alcătuitoare organică a strategiei dezvoltării în această epocă, Conferința a îmbogățit, în același timp, teoria și practica activității social-politice în țara noastră cu noi elemente, concluzii și aprecieri care se vor afla la baza preocupărilor și activității partidului și poporului nostru în următoarea etapă.

Așa cum a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu în *Raportul* prezentat la Conferință, obiectivele strategice ale etapei pe care o parcurgem prevăd trecerea României la un nou stadiu de dezvoltare, realizarea unei noi calități a muncii și vieții în toate domeniile de activitate, dezvoltarea mai accentuată a bazei energetice și de materii prime pentru asigurarea condițiilor de progres continuu al economiei naționale. Aceste obiective se înfăptuiesc în condiții istorice specifice, interne și internaționale. Ele sînt menite să consolideze realizările și cuceririle istorice obținute de poporul nostru în anii socialismului, să armonizeze toate laturile construcției socialiste, înlăturînd orice dereglări și disproporții, și, de la nivelul atins de economia noastră și de la baza materială existentă, să creeze premise optime pentru o nouă înaintare constantă și progresivă în opera de construire a socialismului.

„REVISTA DE ISTORIE" Tom 36, nr. 2, p. 101—108, 1983
www.dacoromanica.ro

Conferința Națională a partidului s-a distins, așa cum s-a arătat, printr-o remarcabilă capacitate de pătrundere a problemelor vieții noastre sociale, politice și economice, prin claritatea obiectivelor trasate. Aceasta nu înseamnă că obiectivele în sine sînt lipsite de dificultăți și nu prezintă o mare complexitate, că atingerea lor nu presupune un înalt grad de mobilizare, de dăruire și de concentrare a energiilor. Tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat în mod special importanța factorilor morali-volitivi, necesitatea de a amplifica responsabilitatea comunistă, de a intensifica eforturile pentru a înlătura orice obstacole ivite în cale, a naviga cu siguranță și fără oprire spre țelurile care ne însuflețesc. Forța idealului, convingerea că stă în puterea noastră să înlăturăm piedicile, etica înaltă comunistă, sentimentul solidarității indestructibile a partidului și poporului, toate acestea sînt izvoare nesecate de energie morală, de temei pentru înfăptuirile viitoare ale socialismului.

Despre nivelul atins de economia noastră astăzi și despre parametri acesteia ne poate forma o idee faptul că numai în deceniul 70—80 industria a crescut de circa 3 ori, agricultura de 1,6 ori, fondurile fixe din economie reprezentînd în 1982 peste 2000 miliarde de lei.

În vederea soluționării cu succes a problemelor esențiale din toate sectoarele economiei naționale Conferința națională a adoptat programe speciale pentru dezvoltarea mai rapidă a bazei energetice și de materii prime. Se poate spune că industria minieră, petrolieră și energetică constituie, în condițiile actuale, verigile hotărîtoare ale dezvoltării economice, ale funcționării optime a întregului mecanism al economiei noastre socialiste. Potrivit preliminărilor conferinței urmează că încă în 1983 circa 90 % din consumul de energie primară va fi asigurat din resursele proprii, astfel ca prevederile Congresului al XII-lea privind asigurarea deplinei independențe energetice să fie îndeplinite înainte de termen. Desigur, aceasta implică mobilizarea unor mari forțe materiale și umane, aplicarea unor metode avansate de prospecțiuni, foraj petrolier și exploatare minieră, organizarea ireproșabilă a activității și introducerea unui înalt spirit de disciplină, inițiativă și operativitate la toate nivelele de conducere a sectoarelor respective, ridicarea nivelului de calificare a personalului muncitor și a specialiștilor. Sarcini speciale decurg de aci pentru cercetarea științifică. „În mod deosebit — a subliniat tovarășa Elena Ceaușescu în cuvîntul la Conferință — cercetarea trebuie să-și concentreze activitatea pentru creșterea mai rapidă a bazei proprii energetice și de materii prime. În acest scop se impune intensificarea și perfecționarea activității de cercetare geologică pentru descoperirea și punerea în valoare de noi substanțe minerale și resurse energetice, sporirea eficienței lucrărilor de prospecțiuni și explorări, scurtarea perioadei de trecere de la faza de cercetare la punerea în producție a rezervelor descoperite. Totodată, cercetarea științifică trebuie să asigure crearea de noi tehnologii și perfecționarea continuă a tehnologiilor existente privind extracția și prepararea substanțelor minerale, accentuarea valorificării complexe și complete a potențialului de rezerve, inclusiv a celor situate la mare adîncime sau cu conținuturi mai sărace de substanță utile". Despre ritmul creșterii economice în domeniul energetic și al mineritului putem judeca după faptul că în 1883 este prevăzută o creștere de circa 12 milioane de tone huilă, iar în cincinalul 1981—1985 urmează să fie puse în funcțiune termocentrale electrice cu o

www.dacoromanica.ro

capacitate de peste 4400 μw. De asemenea, în cursul acestui cincinal se vor pune în funcțiune hidrocentrale cu o putere instalată de aproape 2500 μw față de 3600 μw cît s-a realizat în întreaga perioadă de după eliberare. În 1990 energetica nucleară va furniza 3500 μw.

Paralel cu creșterile spectaculoase ale bazei de materii prime și surse energetice, Partidul Comunist acționează cu toată hotărîrea pentru reducerea consumurilor specifice, pentru îmbunătățirea tehnologiilor în toate sectoarele industriei, astfel ca încă în cincinalul în curs consumurile energetice să fie reduse cu 10—15%. Este o problemă fundamentală a eficienței economice, cu atît mai mult cu cît există încă destule rezerve în această privință. Conferința Națională a elaborat, de asemenea, programe pentru folosirea judicioasă a materiilor prime, recuperarea și refolosirea materialelor. În unele sectoare, așa cum s-a subliniat la Conferință, se pot asigura 50% și chiar mai mult din necesarul de materii prime prin recuperarea și refolosirea materialelor.

În sistemul transformărilor calitative din țara noastră un rol determinant revine eficienței economice, stadiul actual al dezvoltării economiei permițînd trecerea de la așa numita eficiență globală — care ia în considerare compensarea efectelor economice cu sensuri contrarii — la realizarea eficienței economice a fiecărui factor al producției sociale.

Concepția Partidului Comunist Român, a secretarului său general cu privire la înfăptuirea unei noi revoluții agrare a imprimat acestui domeniu fundamental al vieții noastre economice un nou dinamism. Comitetul Central al partidului a stabilit un amplu complex de măsuri — de ordin organizatoric și cu caracter economic-stimulativ — menite să ridice hotărît nivelul producției agrare, să rezolve programul de autoaprovizionare, să asigure corelarea necesară a tuturor sectoarelor economiei agrare, cu un cuvînt să creeze o agricultură de înalt randament. Mecanizarea completă a operațiilor agrare pînă în 1985, realizarea programelor de irigații și îmbunătățiri funciare, extinderea și îmbunătățirea bazei furajere, participarea mai activă a agriculturii la export, sînt sarcini care figurează pe ordinea de zi a economiei noastre rurale.

Dobîndește o semnificație istorică faptul că pentru prima dată în evoluția agriculturii românești, în 1982 s-au obținut peste 1000 de kg cereale pe cap de locuitor. De la acest nivel se preconizează ridicarea, în continuare, a producției și productivității muncii agricole, în ritmuri susținute, ținîndu-se seama de rezervele potențiale ale agriculturii socialiste, de eforturile economice, tehnice și materiale pe care statul socialist le face pentru prosperitatea economiei agrare.

Conferința Națională a P.C.R. a relevat încă odată vocația pașnică a poporului și statului nostru, militarea neabătută a partidului pentru triumful păcii, rolul proeminent al secretarului general al P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu, în afirmarea României socialiste ca factor dinamic al vieții internaționale contemporane, al luptei pentru pace. Raportul prezentat de secretarul general la Conferință a cuprins cu acuitate și cu forță de pătrundere remarcabilă caracteristicile vieții internaționale actuale, tendințele și fenomenele definitorii ale acesteia. „Agravarea situației mondiale — a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu — creșterea pericolului de război fac mai necesară ca oricînd unirea tuturor forțelor realiste, antiimperialiste, care doresc pacea, a tuturor popoarelor, pentru oprirea

www.dacoromanica.ro

cursului spre noi războaie, spre un război mondial, pentru apărarea păcii, bunul suprem al tuturor popoarelor, al întregii omeniri".

Scrutînd cu luciditate complexitatea situației internaționale actuale, raportul la Conferință și lucrările acesteia au fost pătrunse, în același timp, de încrederea în capacitatea maselor, a popoarelor, a oamenilor de stat realiști de a bara cursul spre agravarea situației mondiale, spre un război catastrofal. Omenirea are posibilitatea și datoria să discearnă că războiul nu este o fatalitate ineluctabilă și că rațiunea nu poate și nu trebuie să rămînă neputincioasă în fața catastrofei.

Raportul prezentat la Conferință formulează teze și concluzii noi de mare interes teoretic cum este cea care subliniază că „noua contradicție, dintre țările bogate și țările sărace... devine cea mai importantă contradicție a epocii contemporane".

Izvorîtă din adînca înțelegere a imperativelor vremii, din spiritul echității și al respectului valorilor tuturor popoarelor și națiunilor, din ideea conlucrării rodnice și active, politica externă a României socialiste, trasată încă odată în linii viguroase și clare la Conferința Națională, găsește o largă audiență în inimile tuturor oamenilor doritori de pace, ale forțelor interesate în instaurarea unui climat fertil de cooperare creatoare.

Conferința Națională a P.C.R. s-a oprit la o serie de aspecte teoretice ale operei de construcție a socialismului în țara noastră. Împreună cu analiza teoretică, ideologică a problemelor privitoare la stadiul actual al dezvoltării României, concluziile formulate la Conferință constituie generalizări de mare importanță, capabile să lumineze fenomenele și procesele contemporane ale societății românești, să deschidă căi noi de pătrundere teoretică a realității. Raportul tovarășului Nicolae Ceaușescu este o viguroasă pledoarie pentru necesitatea unor relații funcționale armonioase a societății socialiste și de aci pentru înlăturarea disfuncțiunilor și contradicțiilor care se pot manifesta în anumite planuri ale societății. „Stadiul actual de dezvoltare a societății românești — a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu — pune cu putere la ordinea zilei necesitatea perfecționării conducerii și planificării activității economico-sociale. Este necesar să tragem concluziile necesare din contradicțiile care se manifestă în diferite domenii, în societatea noastră socialistă, și să acționăm cu hotărîre în direcția înlăturării lor rapide, restabilind un echilibru și o concordanță cît mai depline între forțele de producție și relațiile de producție, între diferitele sectoare ale activității economico-sociale. Lichidarea contradicțiilor, stabilirea unei concordanțe cît mai depline și dezvoltarea armonioasă a societății constituie o necesitate obiectivă pentru mersul ferm înainte în înfăptuirea Programului partidului, în ridicarea patriei pe noi culmi de progres și civilizație, în creșterea bunăstării generale, materiale și spirituale a poporului, în întărirea suveranității și independenței României".

Fundamentînd amplu faptul că socialismul este opera maselor, a activității lor creatoare, că numai un cuprinzător cadru democratic poate să pună plenar în valoare toate potențele creatoare ale poporului și maselor muncitoare, să dinamizeze energiile și să se creeze o temelie de granit edificiului socialist, tovarășul Nicolae Ceaușescu a relevat locul statului și al organelor sale în cadrul formelor democratice de conducere a societății și a propus să fie însușită hotărîrea plenarei din 1—2 iunie 1982

www.dacoromanica.ro

în sensul renunțării la teza dictaturii proletariatului și adoptării tezei statului democrației muncitorești, revoluționare, care dă o perspectivă nouă, superioară, dezvoltării societății omenești.

*

Analizînd stadiul de dezvoltare a societății românești în etapa actuală, lucrările Conferinței Naționale a P.C.R. și ale plenarei din 1—2 iunie 1982 au pus în lumină cu o forță deosebită însemnătatea pe care partidul o acordă istoriei țării, faptul că Partidul Comunist concepe înălțarea operei de construcție a socialismului pe temelia întregii istorii a poporului nostru. Trăirea puternică a prezentului de către masele largi ale poporului, adînca implicare a acestora în opera de construcție contemporană, nu numai că nu îndepărtează de istorie, dar, dimpotrivă, apropie. Este un merit istoric al partidului comunist, al secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, de a fi creat o conștiință vie asupra trecutului poporului român și de a fi dezvăluit sensul activ, mobilizator al cunoașterii acestuia. Cultivarea istoriei înseamnă atașamentul față de valorile permanente ale unui popor, față de idealurile și de năzuințele sale. Istoria este depozitarul experienței sale colective, este un uriaș izvor de învățăminte. A cunoaște istoria reprezintă, în concepția P.C.R., a descifra mesajele pe care ni le transmit faptele trecutului și a conecta aceste mesaje la realitatea contemporană. Istoria devine, astfel, o sursă de energie, de încredere în forțele poporului, o sursă de legitimă mîndrie pentru lupta, munca și eroismul înaintașilor.

Prin chiar natura obiectivului și preocupărilor ei, istoria este nu numai un proces de cunoaștere, dar și un puternic factor de educare patriotică, o generoasă carte deschisă deopotrivă minții și inimii, creație științifică și modelatoare de conștiință.

Prin istorie, sentimentul patriotic ia în posesiune întregul trecut al poporului, istoria relevă conștiința de sine a acestuia. Iată pentru ce tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat, încă odată, la plenara din 1—2 iunie 1982, însemnătatea istoriei în formarea conștiinței politice a maselor, rolul ei de fundament al activității ideologice, al educației patriotice socialiste a maselor. „Nu se poate vorbi de educație patriotică, socialistă — a arătat secretarul general al partidului — fără cunoașterea și cinstirea trecutului, a muncii și luptei înaintașilor noștri. Avem un trecut glorios care reprezintă cea mai prețioasă moștenire a poporului nostru. Avem datoria să ridicăm pe o treaptă nouă și să îmbogățim cu noi cuceriri materiale și spirituale această prețioasă moștenire, să ridicăm pe noi culmi de civilizație poporul, națiunea noastră socialistă".

Stabilirea locului în istorie a poporului român, caracterul său unitar, originea și continuitatea sa în spațiul carpato-dunărean reprezintă coordonate esențiale ale istoriografiei noastre. Există în enunțul de mai sus o bogăție de conținut asupra căruia se cuvine stăruit. În adevăr, a stabili locul poporului român în istorie implică situarea istoriei sale într-o perspectivă mai generală, integrarea vieții sale în context european. Locul românilor în istorie presupune descifrarea unor conexiuni și raporturi mai vaste în cadrul cărora evenimentele și acțiunea poporului român să-și dobîndească ponderea și specificul propriu, să fie înțelese contururile naționale prin cele universale, dar [illegible] istoria națională însăși își reconstituie

www.dacoromanica.ro

țesătura reală prin interacțiunea și interconexiunea comunităților naționale. Locul românilor în istorie trimite, desigur, la necesitatea de a analiza caracteristicile conținutului civilizației românești, a defini valorile trecutului nostru dintr-un punct de vedere mai general.

În ce privește caracterul unitar al istoriei poporului român, aceasta este o problemă care focalizează multiple aspecte ale vieții noastre istorice și care penetrează de fapt aproape întreaga devenire românească. În primă linie vine, desigur, unitatea etnică — lingvistică a românilor, excepțională forță de afirmare a elementelor de unitate a comunității românești, în ciuda vicisitudinilor vremii. Caracterele de unitate s-au păstrat indestructibile de-a lungul timpului, au înfruntat toate încercările, au rezistat tuturor furtunilor istoriei. Pe această temelie s-a înălțat conștiința comunității și lupta pentru unitatea politică-statală, care a dus mai întîi la unirea Principatelor dunărene, în 1859, și formarea statului național român modern, iar apoi, în 1918, la înfăptuirea unirii depline a românilor. „Unitatea poporului nostru este multimilenară, arăta cu justețe tovarășul I. Popescu-Puțuri la Conferința Națională a P.C.R.; ea vine din trecutul îndepărtat al statului dac centralizat și independent condus de Burebista. Această unitate a supraviețuit tuturor vicisitudinilor timpului, poporul, indiferent în ce formațiune statală s-a aflat și ce nume a purtat, și-a păstrat limba, obiceiurile și întreaga sa spiritualitate. Moldovenii, muntenii, dobrogenii, ardelenii, bănățenii au știut totdeauna că au aparținut aceluiași neam, coborîtor din traco-daci, și care au fost numiți mai tîrziu valahi sau vlahi. În evul mediu nu numai cronicarii noștri, ci și numeroși cărturari ai Europei vorbeau despre Valahia, Transilvania și Moldova, ca țări locuite de același popor. Se știe prea bine, dealtfel, că însăși existența mai multor state feudale românești a fost o modalitate de rezistență și de apărare a poporului, de afirmare a libertății și neatîrnării în confruntarea cu tot felul de pericole, specifice epocii".

A. D. Xenopol avea dreptate să scrie în marea sa sinteză că în trecutul țărilor române „întîmplătoare nu este asemănarea, ci dezbinarea lui; de aceea și trebuiau să sfîrșească ele prin unire". Unirea reprezintă, astfel, un element structurant al istoriei noastre cu iradieri continue de-a lungul veacurilor.

În plus, trebuie să se țină seama că și în trecut, și din păcate și astăzi, problema unității românilor ca popor constituie o temă predilectă a unor specialiști, sau mai puțin specialiști, din afară, dispuși să ignore situația obiectivă a lucrurilor, să abdice de la adevărul istoriei în favoarea unor speculații stranii și nu odată penibile. Iată pentru ce studierea acestei probleme constituie o sarcină fundamentală a istoriografiei.

De asemenea, originea și continuitatea românilor în bazinul carpato-danubian cristalizează unul dintre cele mai tulburătoare capitole ale istoriei noastre. Așa cum releva prof. Ștefan Ștefănescu, în cuvîntul său la Conferința națională a P.C.R., „problema formării poporului român, a continuității și a permanenței sale la Dunăre și Carpați, dispune astăzi de o bază de argumentare faptică de nezdruncinat, și numai cei ce nu doresc să vină în contact cu realitatea faptelor fac abstracție de aceste argumente".

În expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu la plenara din 1—2 iunie, devenită document al Conferinței Naționale din 16—18 decembrie 1982,

www.dacoromanica.ro

se dezvoltă și îmbogățește viziunea privind integrarea istoriei mișcării muncitorești și a Partidului Comunist în istoria patriei. Cunoaștem că încă în expunerea la a 45-a aniversare a P.C.R., în 1966, tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat necesitatea prezentării istoriei P.C.R. pe fondul istoriei generale a țării. Aceasta a fost o indicație metodologică de mare importanță orientînd spre înțelegerea determinărilor interne ale procesului de dezvoltare a mișcării muncitorești și revoluționare și permițînd să descifrăm semnificațiile activității și luptei partidului în funcție de trăsăturile caracteristice și sarcinile obiective aflate în fața societății românești.

La plenara din 1—2 iunie 1982, tovarășul Nicolae Ceaușescu a adîncit viziunea metodologică privind conexiunea istoriei mișcării muncitorești și a Partidului Comunist Român cu istoria țării. „Va trebui să avem o istorie unitară — a relevat secretarul general al partidului — care să redea corespunzător fiecare etapă de dezvoltare economică socială, fiecare perioadă istorică și luptele sociale, activitatea politică, să caracterizeze, în lumina adevărului bazat pe fapte și documente, atît rolul claselor sociale, al poporului, cît și al diferiților conducători ai statului și personalități politice, științifice, culturale. În această concepție a unei istorii unice, istoria poporului român va trebui să cuprindă și istoria mișcării muncitorești revoluționare, a Partidului Muncitoresc Social-Democrat, precum și a Partidului Comunist Român. Nu pot exista două istorii, una a poporului și una a partidului. Poporul nostru are o singură istorie, iar activitatea Partidului Comunist Român, ca și a altor partide în diferite perioade, constituie o parte inseparabilă a istoriei patriei". Există în indicația secretarului general al partidului un temei teoretic profund căci numai în unitate cu ansamblul problemelor societății dintr-o epocă sau alta putem să evaluăm în termeni corecți ce reprezintă o mișcare socială sau un partid politic în destinele unei colectivități, să definim sensurile activității acestora în funcție de tendințele evolutive și de cerințele puse în fața societății. A integra și prezenta o mișcare politică în unitate cu istoria țării înseamnă a percepe această mișcare ca forță a națiunii, ca exponent al unor procese generate din adîncurile sale, ca expresie a unor cerințe ale societății date, în concordanță cu tendințele sale evolutive, cu linia de mișcare a acesteia.

Ideea integrării istoriei partidului în istoria patriei se află în consonanță cu viziunea secretarului general al partidului privind exercitarea rolului conducător al partidului, în etapa actuală, prin integrarea organică cu activitatea maselor, a poporului. Este, în fond, o viziune novatoare cu funcție teoretică și ideologică, dar și cu finalitate practică, situînd în legătură indisolubilă raportul partid-popor, partidul ca exponent al poporului, ca factor exponențial al valorilor sale.

Trebuind să-și croiască drum în istorie prin luptă pentru a-și apăra identitatea și ființa proprie, pentru a-și afirma viața de stat de sine stătătoare și a crea formele de civilizație specifice, poporul român a probat, în același timp, largi disponibilități de conviețuire cu acele popoare care, în cursul vremurilor, s-au așezat statornic sau numai temporar pe pămîntul patriei. Dorința de înțelegere și apropiere, vocația conviețuirii au fost consacrate în expresia cu rezonanțe unice de „omenie". „În conviețuirea cu popoarele vecine din antichitate, cu diferite popoare migratoare, iar

www.dacoromanica.ro

apoi cu cele ce s-au așezat în această parte a Europei în a doua jumătate și spre sfîrșitul primului mileniu — relevă tovarășul Nicolae Ceaușescu în expunerea la plenara din 1—2 iunie 1982 — s-a produs o întrepătrundere și o influențare reciprocă". Prețuind valorile durate în comun de-a lungul istoriei, oamenii muncii din țara noastră, indiferent de naționalitate, prețuiesc în mod special spiritul de prietenie și înfrățire pe care Partidul Comunist Român îl promovează ca pe criteriul suprem al raporturilor dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare, bazat pe deplina egalitate în toate sferele vieții materiale și spirituale.

Ca pentru întregul nostru popor, lucrările Conferinței Naționale ale P.C.R. au fost primite de oamenii de știință din domeniul istoriei, de către toți cei care activează în acest domeniu cu o largă și deplină aprobare. Orientările trasate de Conferință sînt resimțite ca sarcini care vor fertiliza cîmpul cunoașterii istorice cu noi realizări de prestigiu. Avem toate condițiile ca istoricii, cercetătorii noștri — sublinia în cuvîntul său tovarășul Petru Enache — să realizeze în spiritul generoasei concepții a secretarului general al partidului — opere de valoare, de larg răsunet în conștiințele țării, în conștiințele întregii lumi, punînd istoria la locul de cinste pe care îl merită, demonstrînd practic că o considerăm bunul cel mai de preț al poporului, că sîntem profund pătrunși de cuvintele profetice ale marelui Bălcescu, potrivit căruia „Istoria este cea dintîi carte a unei națiii. Într-însa ea își vede trecutul, prezentul și viitorul".

Statutul pe care documentele partidului nostru îl conferă istoriei în opera de educație patriotică și în viața intelectuală a țării, justețea teoretică-metodologică a ideilor directoare cuprinse în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu, interesul extrem de larg pe care-l prezintă cunoștințele de istorie în rîndul celor mai diverse categorii de cititori sînt componentele unei ambianțe stimulative pentru creația științifică, pentru afirmarea mai puternică a istoriografiei noastre. Sub acest orizont își așază istoricii zestrea de cuget și simțire, preocupările lor laborioase, încărcate de pulsația efortului zilnic, dar generatoare de satisfacția lucrului împlinit cu dăruire, cu onestitate, cu acuratețea necesară.

Așa cum știm că arcul de timp pe care-l traversăm face parte dintr-o totalitate, că el se articulează dialectic cu întreaga noastră istorie, la fel știm că activitatea noastră de azi se află în strînse legături de continuitate cu opera înaintașilor, cu creația istoriografică anterioară. E vorba, desigur, tot de o conexiune dialectică.

Asimilînd organic patrimoniul nostru științific, sensibilă la contactul cu mișcarea de idei din domeniul istoriografiei pe plan mondial, cercetarea actuală ține să închege fresca vremurilor trecute în acord cu viziunea și cu năzuințele epocii noastre, transmițînd ceva din marea vibrație a acestei epoci.

www.dacoromanica.ro

1933 — ILUSTRARE A SPIRITULUI REVOLUȚIONAR, MANIFESTAREA ANTIFASCISTĂ DE AMPLOARE PE PLAN EUROPEAN A PROLETARIATULUI ROMÂN

DE

FLORIAN TĂNĂSESCU

O istorie de aproape un veac și jumătate stă mărturie faptului că mișcarea muncitorească din România s-a manifestat consecvent și mereu mai viguros ca purtătoare a aspirațiilor vitale ale maselor muncitoare, ale întregului popor, ridicîndu-se cu hotărire împotriva exploatării — autohtone sau străine —, pentru condiții mai bune de muncă și existență, pentru drepturi și libertăți democratice. Odată cu făurirea Partidului Comunist Român lupta de eliberare națională și emancipare socială a poporului nostru a dobîndit noi dimensiuni, s-a dat un puternic impuls activității revoluționare, sub conducerea partidului masele largi de producători desfășurînd noi și tot mai intense acțiuni sociale și politice. Crearea Partidului comunist — afirmă tovarășul Nicolae Ceaușescu, președintele României socialiste — „a constituit o strălucită victorie politică, ideologică și organizatorică a mișcării muncitorești, un mare pas înainte în desfășurarea luptelor sociale, în apărarea intereselor maselor populare, în lupta pentru dreptate socială și națională. Încă de la înființarea sa, asumîndu-și răspunderea pentru împlinirea năzuințelor de dreptate și libertate ale maselor muncitoare, pentru dezvoltarea progresistă a societății românești, pentru interesele vitale ale poporului, partidul comunist a desfășurat o intensă activitate revoluționară, conducînd clasa muncitoare la mari lupte politice și sociale" [1].

Privită din perspectiva istorică, lupta revoluționară a clasei muncitoare, organic integrată evoluției societății românești, dezvăluie nu numai imaginea unui proces în continuă amplificare și ascendență care a cuprins treptat și mase largi de cetățeni, fără deosebire de naționalitate, aparținînd altor clase și categorii sociale, dar și numeroase momente de vîrf ale acestei lupte, de mare tensiune și cuprindere socială, care au avut un rol și o însemnătate deosebite pentru destinele proletariatului român. Un astfel de moment îl reprezintă luptele muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie—februarie 1933, de la a căror desfășurare se împlinește o jumătate de veac.

[1] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, Edit. politică, București, 1977, p. 547—548.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 36, nr. 2, p. 109—122, 1983.

www.dacoromanica.ro

*

Evenimentele revoluționare din acel tumultuos început de an s-au obiectivat pe fundalul unui proces de creștere și maturizare a mișcării muncitorești din România, de sporire a gradului de combativitate al proletariatului, de întărire a forței, prestigiului și influenței Partidului comunist în rîndul maselor. *Bătăliile de clasă din ianuarie—februarie 1933 fac parte integrantă din procesul revoluționar unic, ascendent din țara noastră, ele fiind o verigă de mare însemnătate a acestui proces*, a cărui finalitate s-a materializat în preluarea puterii de către clasa muncitoare și edificarea societății noi, socialiste.

Prezența activă și mereu mai impunătoare a proletariatului în viața social-politică a României interbelice, a fost un fenomen obiectiv, reclamat de însăși evoluția societății românești din acea perioadă. Este știut faptul că între cele două războaie mondiale caracterul capitalist al țării s-a accentuat puternic. Legitățile proprii dezvoltării societății burgheze, terenul mai favorabil avansului forțelor de producție creat de întregirea pieței naționale, creșterea puterii economice și politice a burgheziei industrial-bancare și politica statului, dominat de către aceasta, au făcut ca în perioada interbelică să fie înregistrate progrese mai accentuate în dezvoltarea industrială a țării. Ca urmare, numărul muncitorimii, îndeosebi a celei ocupate în sfera industrială, a crescut considerabil, fapt ce a implicat sporirea rolului ei ca factor productiv precum și a ponderii și însemnătății sale în ansamblul economiei naționale. Polaritatea tot mai contrastantă a societății românești, promovarea de către clasele dominante a unei politici în contradicție cu interesele și aspirațiile de viață ale maselor largi, a avut drept efect dezvoltarea mișcărilor cu caracter social inițiate de muncitorime, care au exercitat influență asupra altor pături și categorii sociale, antrenîndu-le la luptă [2].

Pe planul realităților politice, clasa muncitoare prin intermediul partidelor și organizațiilor sale de masă s-a manifestat ca un factor dinamic și constructiv, elaborînd și avansînd soluții, în esență realiste, în consens cu necesitățile și perspectivele de dezvoltare a României. Partidul comunist și celelalte organizații muncitorești au luat parte activ la viața politică, fiind prezente la alegerile parlamentare generale și parțiale, la cele județene, municipale și comunale, obținînd mandate în parlament și deputați în diverse consilii. Edificatoare în acest sens rămîn alegerile comunale din februarie 1926, cînd forțele muncitorești unite (comuniști, social-democrați, socialiști) au desemnat peste 200 de reprezentanți în consilii comunale; alegerile parlamentare generale din decembrie 1928, cînd social-democrații au obținut nouă locuri de deputați în parlament; alegerile comunale orășenești și municipale din februarie—martie 1930, în urma cărora comuniștii și social-democrații au trimis peste 500 de reprezentanți în consilii comunale, orășenești și municipale, din care peste 30 au fost desemnați primari și ajutori de primari, și scrutinul parlamentar din 1931, cînd Blocul muncitoresc-țărănesc, organizație de masă legală a P.C.R., ieșea victorios în cinci județe, avînd dreptul la tot atîtea locuri în Adunarea deputaților, iar P.S.D. în șase județe.

[2] Ion Popescu-Puțuri, *Partidul revoluționar al clasei muncitoare a dus România în pas cu viitorul*, în „Anale de istorie" 1971, nr. 2, p. 3.

www.dacoromanica.ro

Un aspect politic important, deși nu continuu, datorită manifestării unor concepții rigide, stîngiste în cadrul organizațiilor muncitorești în anumite perioade, l-a constituit colaborarea acestora pe plan electoral, fie local, fie la nivel național, cu partide politice burghezo-democratice cum au fost Partidul țărănesc, Partidul poporului, Partidul național-țărănesc ș.a., ceea ce denotă rolul și importanța mișcării muncitorești, luată în ansamblu, ca forță social-politică de sine stătătoare.

Succesele repurtate pe plan social-politic ar fi fost infinit mai consistente, mai importante și cu implicații mai profunde dacă în acei ani unitatea clasei muncitoare nu s-ar fi rupt temporar. După cum este cunoscut, scindarea organizațiilor politice și profesionale ale proletariatului român la începutul deceniului al 3-lea, nu avea o bază social-economică reală, ci a fost consecința unor împrejurări specifice dezvoltării mișcării muncitorești pe plan internațional, care au influențat inevitabil și situația din mișcarea muncitorească din România. Pentru acest motiv, deși scindarea se va menține pe plan sindical pînă în 1935, iar pe plan politic pînă în aprilie 1944, cînd se va realiza Frontul unic muncitoresc, și pînă în februarie 1948, cînd s-a reconstituit partidul unic al clasei muncitoare, în întreaga perioadă interbelică, cu excepția unor cazuri izolate, toate organizațiile muncitorești au militat pentru refacerea unității. Chiar și în momentele de ascuțită polemică, atît comuniștii cît și social-democrații considerau că proletariatul din România nu-și putea atinge obiectivele sale decît avînd o organizație unică și puternică [3].

Cu convingerea că desfășurarea victorioasă a luptei revoluționare era condiționată de întărirea coeziunii tuturor organizațiilor proletare, Partidul Comunist Român, cei mai înaintați revoluționari au militat neîntrerupt pentru refacerea unității. Această activitate, pentru comuniști, s-a desfășurat în condițiile grele determinate de ilegalizarea partidului. Dificultăților semnalate li s-au adăugat o serie de obstacole generate de poziția oscilantă a unor lideri social-democrați, precum și de unele tendințe dogmatice, exclusiviste, manifestate în anumite perioade în activitatea unor cadre de conducere ale Partidului comunist care preluau necritic teze eronate puse în circulație de documentele Internaționalei comuniste.

Bogatele tradiții de unitate ale mișcării noastre muncitorești, tezaurul său ideologic, organizatoric și tactic — în cadrul căruia unitatea reprezenta un bun de mare preț — și-au pus amprenta pe întreaga acțiune revoluționară a comuniștilor români, a militanților înaintați ai celorlalte partide muncitorești. Viața însăși dovedea că apărarea, cu forțe unite, a intereselor comune în fața exploatării patronale și statului burghez constituia arma cea mai puternică a clasei muncitoare și că, atunci cînd muncitorii au acționat unitar, s-au obținut succese în confruntările de clasă, dobîndindu-se condiții mai bune de muncă și de trai, drepturi și libertăți democratice. Aspirația spre unitate, bazată pe înțelegerea intereselor comune, s-a manifestat nu numai prin eforturile de refacere a unității organizatorice a mișcării muncitorești, ci și prin participarea activă la

[3] Ion Popescu-Puțuri, Mircea Mușat, *Lupta P.C.R. pentru unitatea clasei muncitoare și coalizarea tuturor forțelor de stînga, democratice împotriva fascismului, pentru preluarea puterii și construirea socialismului*, în „Anale de istorie", nr. 2/1975, p. 103.

www.dacoromanica.ro

lupta revoluționară, alături de muncitorii români, a muncitorilor aparținînd naționalităților conlocuitoare din țara noastră — idee ce a crescut organic în mișcarea muncitorească din România.

De-a lungul anilor au fost numeroase momentele în care muncitorii comuniști, social-democrați, socialiști ori fără de partid s-au aflat alături în luptă.

Experiența acțiunilor avînd la bază unitatea muncitorească a permis înlăturarea treptată a unor neînțelegeri și poziții preconcepute între organizațiile muncitorești, lăsînd loc, într-o mai largă măsură, spiritului de înțelegere și conlucrare, aprecierilor mai nuanțate, mai realiste.

Practica vieții politice din anii premergători luptelor din ianuarie—februarie 1933, mai ales a celei din perioada crizei economice, noul raport de forțe care se contura pe plan intern și extern, ca urmare a ascensiunii pericolului fascist, a determinat Partidul Comunist Român să elimine tot mai mult din concepția și acțiunile sale tezele și aprecierile eronate, cu largă circulație în mișcarea muncitorească internațională din epocă, cu privire la politica de alianțe, la caracterul partidelor muncitorești sau burgheze, la regimul politic, la orientarea externă a statului român ș.a. Prin prizma cumulului de experiență, a studierii mai atente și profunde a realităților românești precum și ca urmare a detașării treptate de influențele exercitate de Comintern, comuniștii români au început să privească diferențiat partidele și grupările politice menționate, s-a orientat spre apropierea față de unele dintre acestea, aducînd, totodată, corecții tacticii promovate în politica de alianțe. Înțelegînd gravitatea pericolului fascist, P.C.R. s-a lansat într-o vastă și viguroasă acțiune de închegare a frontului unic muncitoresc, ca fundament al coalizării forțelor proletare, democratice și antifasciste pe platforma comună a apărării democrației, suveranității, independenței naționale și integrității teritoriale a României.

Luptele din ianuarie—februarie 1933 s-au desfășurat *pe acest teren* de căutări, de reorientări politico-tactice, de apropiere treptată și conlucrare între forțele muncitorești, fiind, astfel, *purtătoarele* acestui suflu nou și deopotrivă rampa de lansare, pe temeiul experienței lor pozitive, a unei vaste opere de reunificare la scară națională a forțelor proletariatului român, de realizare a unei largi coaliții de forțe capabilă să se opună cu succes înaintării pericolului fascist extern și intern.

*

Așa cum este cunoscut, după o perioadă de refacere și dezvoltare economică, puternic stimulată de înfăptuirea unității național-statale în 1918, România a fost angrenată într-o gravă și îndelungată criză economică, ca urmare a recesiunii economice mondiale, declanșată în 1929. Pozițiile importante deținute de marea finanță străină în economia națională au avut drept efect agravarea manifestărilor crizei în țara noastră. Producția industrială și agrară s-au diminuat considerabil, un mare număr de întreprinderi de stat și particulare au dat faliment, ceea ce a condus la creșterea vertiginoasă a șomajului și a prețurilor la produsele destinate consumului.

Cercurile guvernamentale din acei ani au încercat, cum se străduiseră de mai multe ori înainte, să depășească situația dificilă în care se afla

www.dacoromanica.ro

economia românească prin măsuri de restrîngere a producției, concedieri, reduceri de salarii, sporirea impozitelor și amenzilor de tot felul, lichidarea unor drepturi și libertăți cetățenești cucerite prin luptă de proletariat. Urmărind acest obiectiv, clasele dominante au concesionat importante surse de venit național unor cercuri monopoliste străine, au semnat „planul de asanare" de la Geneva, au acceptat controlul creditorilor din afara țării asupra gestiunii unor importante instituții și întreprinderi ale statului.

Pe fondul unei asemenea situații, care a afectat dureros condiția socială a celei mai mari părți a populației țării, s-a dezvoltat o puternică mișcare protestatară, concretizată în forme și mijloace diverse de manifestare, pornind de la memorii și petiții și mergînd pînă la demonstrații, acțiuni de stradă și greve. *Forța propulsoare și mobilizatoare a acestui torent social a fost proletariatul român, în fruntea căruia s-au situat muncitorii ceferiști și petroliști.* De la greva minerilor de la Lupeni din august 1929, la ridicarea revoluționară de la începutul anului 1933, este un drum de neîntrerupte acțiuni ale proletariatului, țărănimii, micilor meseriași, învățătorilor, pensionarilor, șomerilor, văduvelor de război, funcționarilor etc. Au declarat greve muncitorii metalurgiști din București („Lemaître", „Vulcan", „Malaxa" ș.a.), Arad („Astra"), Reșița (U.D.R.), Brașov (I.A.R.); minerii din Anina, Doicești, Livezeni, Șotînga, Aninoasa; textiliștii și textilistele din Capitală („Adesgo", „Venus"), Buhuși, Timișoara, Iași, Cluj, Brașov; muncitorii portuari din Constanța, Tulcea, Galați, Brăila, Turnu Severin, Corabia, Orșova etc.; lucrătorii de la întreprinderile și atelierele de croitorie și cizmărie din București („Talpa", „Mociorniță" etc.), Cluj („Dermata"), Galați, Oradea. Acțiuni protestatare ale șomerilor au fost înregistrate la București, Constanța, Brașov, Reșița, T. Severin, Tîrgu Mureș ș.a.; ale meseriașilor, funcționarilor, cadrelor didactice, la București, Craiova, Iași, Bacău, Cluj, Timișoara etc.

Dintre toate manifestările de nemulțumire ale maselor față de politica promovată de cercurile guvernante s-au detașat acțiunile inițiate de muncitorii petroliști din Valea Prahovei, precum și de feroviarii din Capitală, Galați, Brăila, Iași, Cluj, Tîrgu Mureș, Dej, Pașcani, Simeria, Sibiu atît prin sfera largă de cuprindere a muncitorimii în luptele revoluționare, cît mai ales prin formele organizatorice aplicate în timpul desfășurării lor.

În plin proces de creștere a combativității revoluționare a maselor muncitoare, în frunte cu proletariatul, precum si de cristalizare a formelor și metodelor de luptă a avut loc Congresul al V-lea al Partidului Comunist Român, ale cărui lucrări s-au desfășurat în decembrie 1931. Fără să fi eliminat pe de-a-ntregul unele teze eronate și neajunsuri care s-au manifestat pînă atunci, Congresul a avut meritul de a fi marcat un reviriment în interpretarea unor fenomene și procese specifice societății românești, de a fi fundamentat principii tactice și orientări strategice pentru activitatea revoluționară din acea etapă istorică, cît și în perspectiva istorică. Întărirea unității Partidului comunist, ca urmare a lichidării în linii esențiale a luptelor fracționiste din anii 1929—1930, clarificarea unor probleme de ordin strategic și tactic, combaterea unor metode și practici greșite care își făcuseră loc în activitatea P.C.R. în perioada anterioară, au avut drept urmare întărirea capacității sale de a răspunde sarcinei

www.dacoromanica.ro

de a organiza și conduce lupta proletariatului, a maselor muncitoare afectate de urmările crizei. S-a stabilit ca punct de plecare al întregii activități revoluționare a partidului, atragerea majorității clasei muncitoare prin realizarea frontului unic, pe baza deziderateloг imediate ale maselor proletare. Urmărind înfăptuirea acestui obiectiv, Congresul a dat orientarea ca să fie create organe de front unic, în vederea pregătirii și desfășurării la un nivel superior a acțiunilor clasei muncitoare. S-au impus atenției, ca forme organizatorice viabile, comitetele de acțiune, de fabrică și de grevă, gărzile de autoapărare și pichetele de grevă, alese din rîndul muncitorimii în cadrul unor adunări largi, cu participarea întregii mase de salariați.

Aplicarea în practică a acestor hotărîri, coroborată cu continuarea unor metode și forme de acțiune a căror viabilitate a fost probată în luptele sociale de pînă atunci, au evidențiat posibilitatea și necesitatea trecerii la înfăptuirea frontului unic la nivele mai înalte : regionale, ramuri economice, întreaga țară. În aceste condiții prielnice pentru intensificarea procesului de creare a comitetelor de acțiune, Partidul Comunist Român a organizat, la 20 martie 1932, la București, Conferința pe țară a muncitorilor ceferiști, care a adoptat un program de revendicări economice și politice pentru întreaga masă de salariați de la căile ferate și a ales un Comitet Central de acțiune. Secretar al acestui comitet a fost desemnat Gheorghe Gheorghiu-Dej.

S-a dovedit atunci, cum se va dovedi și în anii ce vor urma, că Partidul comunist a găsit cele mai adecvate mijloace și căi de organizare a maselor de muncitori, că a impulsionat și dinamizat spiritul lor de clasă revoluționară a societății românești, că s-a ridicat la înălțimea comandamentelor epocii, trasînd cele mai potrivite direcții de acțiune ale proletariatului, ale maselor exploatate.

La începutul anului 1933, ca urmare a intrării în vigoare a acordului de la Geneva, a avut loc o nouă și considerabilă diminuare a condițiilor de muncă și de existență ale lucrătorilor ceferiști și petroliști. Apreciind că aceștia constituiau, în acea vreme, detașamentele cele mai înaintate ale clasei muncitoare din România, că acțiunile lor puteau să reprezinte punctul de plecare pentru desfășurarea pe mai departe a întregii mișcări revoluționare, Partidul Comunist Român și-a concentrat atenția precum și cele mai importante forțe de care dispunea spre pregătirea și conducerea acestor acțiuni. Astfel, *marile bătălii ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie—februarie 1933 s-au declanșat și s-au desfășurat ca parte integrantă și ca moment culminant al uriașei efervescențe revoluționare care contaminase masele muncitoare din întreaga țară.*

Primii care s-au ridicat la luptă au fost ceferiștii bucureșteni de la Atelierele „Grivița". În urma anunțării de către guvernul național-țărănist prezidat de Al. Vaida a celei de a treia „curbe de sacrificiu", în zilele de 28 și 31 ianuarie 1933 ei au organizat ieșiri demonstrative, la care au luat parte aproape 5000 de lucrători. În același context, la 30 ianuarie, după un șir de acțiuni ale muncitorilor și șomerilor din Valea Prahovei, avea loc o puternică grevă a petroliștilor de la rafinăria „Astra Română". Încetarea lucrului a fost cauzată de hotărîrea direcției întreprinderii, luată cu o zi în urmă, de a proceda la concedieri. Peste 2000 de muncitori din cele două schimburi au ocupat rafinăria. La chemarea Comitetului

www.dacoromanica.ro

de acțiune, li s-au alăturat cîteva mii de muncitori de la celelalte întreprinderi petrolifere din localitate. Direcția, în fața intransigenței greviștilor, a consimțit reprimirea la lucru a lucrătorilor concediați și respectarea contractului colectiv încheiat cu muncitorii. Unitatea de acțiune proletară se dovedise mai puternică.

Succesul muncitorilor de la „Astra Română", cît și creșterea amplorii luptei ceferiștilor din întreaga țară a determinat pe lucrătorii de la rafinăria „Româno-Americană" să declare grevă la 1 februarie. Cu greviștii s-au solidarizat muncitorii de la celelalte întreprinderi din Ploiești, locuitori ai satelor din împrejurimi.

La 2 februarie, în contextul în care tensiunea revoluționară era în creștere, muncitorii ceferiști de la „Grivița" au încetat lucrul, ocupînd atelierele. Această înaltă formă de luptă a feroviarilor, folosită de altfel și în acțiunile petroliștilor, a fost însoțită de o puternică mișcare din afară, la porțile atelierelor manifestînd mii de oameni ai muncii din București. Concomitent s-au desfășurat acțiunile muncitorilor ceferiști de la „Nicolina" — Iași, Galați, Cluj, Pașcani și alte centre. Combativitatea muncitorilor a impus guvernului să promită satisfacerea principalelor revendicări, printre care recunoașterea comitetelor de întreprindere ca organe reprezentative ale muncitorilor, renunțarea la diminuarea salariului ș.a.

Cercurile guvernante, în intenția vădită de a stăvili lupta maselor populare, au introdus starea de asediu, au interzis activitatea comitetelor de acțiune, a sindicatelor revoluționare și a unor organizații antirăzboinice, au suspendat ziare muncitorești, au operat arestări în rîndul militanților revoluționari. Ca urmare a acestor măsuri, dar mai ales a arestării în noaptea de 14 spre 15 februarie a conducătorilor ceferiștilor și a altor fruntași ai mișcării muncitorești de la Atelierele C.F.R. — „Griviția", în dimineața de 15 februarie lucrul la marea întreprindere bucureșteană a încetat. Cei aproape 8.000 de feroviari revendicau înlăturarea stării de asediu, eliberarea celor arestați, libertate pentru activitatea Comitetului de fabrică și a sindicatului, respectarea cuceririlor de la 2 februarie. După ocuparea atelierelor, greviștii au organizat puternice gărzi de autoapărare și pichete de grevă. Peste 12.000 de oameni — membri ai familiilor greviștilor, muncitori de la aproape toate întreprinderile Capitalei, funcționari, intelectuali, studenți — au înconjurat atelierele „Griviția", în semn de solidaritate cu ceferiștii.

Guvernul nu era însă dispus să cedeze. Utilizînd forța el a înăbușit lupta eroică a ceferiștilor griviteni [4], care va deveni simbol peste veacuri a abnegației revoluționare a clasei noastre muncitoare, a voinței sale de a fi unită și puternică.

Dimensiunea istorică a semnificației și importanței luptelor muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933, la cinci decenii de la desfășurarea lor, apare și mai pregnant în evidență. Luîndu-se în considerare împrejurările interne și externe în care au avut loc, aceste mari ridicări la luptă ale proletariatului român au demonstrat capacitatea clasei noastre muncitoare de a se opune politicii promovate de cercurile

[4] Pentru desfășurarea luptelor revoluționare din 1933 a se vedea: *1933. Luptele revoluționare ale muncitorilor ceferiști și petroliști*, Edit. politică, București, 1971.

www.dacoromanica.ro

guvernante, de a influența cursul evoluției societății românești din acea vreme. Deși reprimate, bătăliile sociale de la începutul furtunosului an 1933 au impus recunoașterea unor deziderate economice ale muncitorimii, au condus la eșuarea planului de la Geneva, la căderea guvernului național-țărănesc prezidat de Al. Vaida, stigmatizat de opinia publică românească pentru reprimarea sîngeroasă de la „Griviția". Într-un context mai larg, bătăliile de clasă din 1933 au reprezentat o serioasă lovitură dată politicii claselor dominante, ale au întîrziat, totodată, venirea la putere a fascismului și au prefigurat viitoare ample acțiuni ale oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, circumscrise împlinirii idealului socialist.

Organizînd și conducînd marile acțiuni bazate pe unitatea de acțiune a muncitorimii ceferiste și petroliste, Partidul Comunist Român și-a sporit autoritatea și prestigiul în fața clasei muncitoare, a maselor largi populare, afirmîndu-se ca forța politică cea mai înaintată a societății românești, ca exponent fidel și hotărît al aspirațiilor vitale ale unui întreg popor. A crescut considerabil forța și capacitatea organizatorică a partidului prin intrarea în rîndurile sale a noi contigente de muncitori, de oameni ai muncii; a sporit, de asemenea, numărul simpatizanților Partidului comunist din cele mai variate straturi sociale, care s-a transformat, astfel, într-un organism politic cu o largă sferă de cuprindere și influență politică în mase.

Marile ridicări la luptă din ianuarie-februarie 1933, amplu susținute de masele largi populare, prin caracterul lor politic au fost pentru acea vreme expresia cea mai fățișă a frămîntărilor sociale a milioane și milioane de oameni spoliați, exploatați, revoltați; ele au demonstrat maturizarea politică a clasei muncitoare, care a urmat cu încredere îndemnurile și chemările revoluționare ale comuniștilor, dînd glas, astfel, propriilor lor gînduri și năzuințe, propriilor lor speranțe de mai bine.

Desfășurate în condiții internaționale complexe, cînd pericolul fascist se accentuase ca urmare a instaurării hitlerismului la putere în Germania, luptele muncitorimii române din 1933 au depășit prin semnificație și însemnătate granițele țării, au avut un larg răsunet peste hotare. Fiind printre primele ridicări în Europa ale proletariatului, la scurtă vreme după venirea lui Hitler la putere, ele se constituie într-o primă și viguroasă reacție cu caracter antifascist, antihitlerist, făcînd dovada că proletariatul român acționa deja cu hotărîre împotriva pericolului fascist extern și intern. „Mărețele lupte revoluționare ale muncitorilor ceferiști și petroliști — aprecia «Buletinul Comitetului Central al Partidului Comunist din România» — din ianuarie-martie 1934 — au avut un mare ecou nu numai asupra tuturor muncitorilor și păturilor exploatate și asuprite din România, dar și asupra muncitorimii internaționale". Publicația releva faptul că ridicarea revoluționară a feroviarilor și petroliștilor români „a avut loc în momentul cînd reacțiunea fascistă își întindea stăpînirea asupra Germaniei, iar burghezia internațională, îmbătată de succesul fascismului în Germania, trecea la mijloace din ce în ce mai sălbatice de oprimare a maselor muncitorești și țărănești". Era o recunoaștere pe cît de realistă pe atît de importantă.

Vibrantele mărturii ale solidarității internaționale cu lupta eroică a clasei muncitoare din România din 1933 [5] au exprimat atunci, ca și mai

[5] Vezi: A. Deac, Gh. Matei, *Februarie 1933. Ecoul internațional*, Edit. științifică, București, 1967.

www.dacoromanica.ro

tîrziu, aprecierea de care se bucura pe plan internațional activitatea Partidului comunist, a mișcării noastre muncitorești. În numeroase țări ale lumii clasa muncitoare, alte pături și categorii sociale și-au manifestat solidaritatea cu lupta ceferiștilor și petroliștilor din România, cu proletariatul român în general. În presa muncitorească din diferite țări s-a vorbit multă vreme de „exemplul" muncitorilor români, de „pilda de eroism", „de făclia aprinsă de muncitorul român" care trebuia dusă înainte. Într-un apel al Comitetului internațional al muncitorilor feroviari, publicat în „La Tribune des cheminots" din 1 martie 1933, după ce se sublinia că „lupta muncitorilor feroviari români are și o deosebită importanță internațională", se aprecia că : „În această perioadă, lupta eroică a muncitorilor feroviari români este un semnal. Pentru muncitorii feroviari din toate țările ea este dovada că forța clasei muncitoare este imensă și de neînvins atunci cînd este unită, avînd la bază frontul unic muncitoresc...".

Referindu-se la marile ridicări la luptă din ianuarie—februarie 1933, care au constituit punctul de culminație a bătăliilor sociale desfășurate de către proletariat, de masele muncitoare din România în anii crizei economice, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, subliniază : „Luptele de clasă din perioada crizei economice, și mai ales luptele din ianuarie—februarie 1933, au constituit un moment de o deosebită importanță în istoria mișcării noastre muncitorești, au avut o profundă înrîurire asupra vieții politice și sociale din România. Ele au dat o puternică lovitură claselor exploatatoare, au frînat ofensiva capitalului împotriva drepturilor economice și politice ale oamenilor muncii. Desfășurate la scurtă vreme după instaurarea dictaturii fasciste hitleriste în Germania, luptele proletariatului român din 1933 au avut și o însemnătate internațională, înscriindu-se printre primele mari acțiuni ale proletariatului mondial împotriva fascismului" [6].

Procesele conducătorilor luptelor ceferiștilor și petroliștilor, judecate în iulie 1933, la București și în iunie următorul an, la Craiova, au constituit un nou prilej de manifestare a largei și viguroasei solidarizări cu cele două detașamente de frunte ale clasei noastre muncitoare. O mărturie elocventă în acest sens o constituie și prezența la procesul de la Craiova a tînărului militant comunist și patriot Nicolae Ceaușescu care se impusese prin simțul organizatoric, dinamismul și clarviziunea politică în cadrul activității desfășurate în conducerea Comitetului național antifascist. În cursul lunii iunie 1934 el a fost arestat la Craiova, avînd asupra sa un număr de 22 liste de subscripție și proteste semnate de membrii organizațiilor comuniste din Capitală.

Exemplul tenacității și consecvenței revoluționare a muncitorimii ceferiste și petroliste, dat în 1933, a relevat cu deosebită forță rolul de hegemon al clasei muncitoare din țara noastră în lupta desfășurată de masele largi populare împotriva exploatării capitaliste. Exercitarea cu succes a acestui rol nu se putea înfăptui decît în condițiile cînd proletariatul era unit atît sub raport organizatoric, cît și politico-ideologic. Cel mai de preț învățămînt desprins din luptele sociale ale anilor crizei economice, îndeosebi din 1933, a fost că unitatea de acțiune, forța unită a muncitori-

[6] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, Edit. politică, București, 1968, p. 366—367.

www.dacoromanica.ro

mii constituia tăria ei și, deopotrivă, garanția succesului în confruntările de clasă.

Valorificînd bogata experiență desprinsă din luptele din iarna lui '33, privind necesitatea și posibilitățile reale de a înfăptui unitatea de acțiune a proletariatului român, Partidul comunist și-a intensificat în perioada următoare eforturile pentru închegarea Frontului unic muncitoresc, ca fundament al unei largi coaliții a forțelor progresiste și patriotice în care vedea sigura cale de a bara ascensiunea pericolului fascist. În nenumăratele rînduri, Partidul comunist s-a adresat cu propuneri de colaborare celorlalte partide muncitorești. „Imense sînt puterile unite ale maselor. Formidabilă puterea unită a proletariatului... Rolul nostru de proletari, rolul partidelor noastre ca partide muncitorești este să fie în fruntea acestei lupte ! Succesul ei atîrnă numai și numai de unitatea proletară, de unitatea maselor. Această unitate e în curs și nimic nu o va putea opri. Să ajutăm, să grăbim realizarea ei !" — îndemna un document al P.C.R. din 1935.

În aceste eforturi, Partidul comunist s-a întîlnit cu pozițiile unor militanți de frunte și mase largi de membri ai Partidului social-democrat, Partidului socialist-unitar, Partidului socialist, a căror atitudine a cunoscut ea însăși sensibile modificări în sensul unei mai largi deschideri către colaborare și acțiune comună. „Destulă dezbinare ! Unitatea — aceasta să ne fie ținta cea mai apropiată și gîndul cel mai sincer !" — scria în acei ani oficiosul P.S.D., „Lumea nouă".

Tocmai în asemenea împrejurări s-au putut realiza o seamă de importante înțelegeri și acorduri de colaborare, precum și acțiuni de luptă ceea ce au constituit pași însemnați pe drumul înfăptuirii unității de acțiune cum au fost, de pildă, încheierea, în octombrie 1934, a unui acord de front unic între Comitetul național antifascist și Liga muncii (organizații legale îndrumate de P.C.R.), pe de o parte, și Partidul socialist-unitar, pe de altă parte; semnarea acordurilor de colaborare antifascistă de la Băcia, București și Țebea la sfîrșitul anului 1935; participarea muncitorilor comuniști, social-democrați, socialiști-unitari, socialiști sau neîncadrați în partide la acțiuni cu caracter economic (greve) și politice (demonstrații, adunări, mitinguri etc.). Un însemnat succes în direcția refacerii unității mișcării muncitorești l-a constituit încadrarea, începînd cu anul 1935, a sindicatelor unitare, aflate sub influența P.C.R. și a celor independente, aparținînd Partidului socialist-unitar, în Confederația generală a muncii (condusă de social-democrați), devenită astfel unica centrală sindicală din țară — ceea ce a sporit forța și combativitatea proletariatului român.

Marea însemnătate a unității a fost odată mai mult verificată cu prilejul alegerilor parlamentare parțiale de la Hunedoara și Mehedinți din februarie 1936, cînd acțiunea unită a muncitorimii, în jurul căreia s-au coalizat celelalte forțe democratice, a asigurat succesul candidaților frontului democratic.

O grandioasă expresie a unității proletare au constituit-o puternicile manifestații antifasciste de la 1 Mai 1939. Partidul comunist, și în acele istorice momente, a dovedit din nou cu temeinicie că era forța politică

[7] Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice (în continuare: Arh. I.S.I.S.P.), Cota A—XIX — 23.

www.dacoromanica.ro

cea mai clarvăzătoare și revoluționară din societatea românească. Străduniile sale de a găsi cele mai adecvate forme și mijloace de acțiune pentru a mobiliza largi forțe sociale, democratice și progresiste ale națiunii, în cadrul unui front cuprinzător de luptă, menit să oprească ascensiunea fascismului spre putere în România, să salvgardeze independența și suveranitatea sa națională, și-au găsit o strălucită concretizare în chemarea patriotică adresată membrilor de partid, întregului popor de a lupta pînă la sacrificiu, cu arma în mînă, pentru apărarea fruntariilor naționale strămoșești. „P.C.R. declară : — glăsuia un manifest al Partidului comunist lansat la 17 martie 1939 — comuniștii vor lupta cu arma în mînă în primele rînduri. Uniți-vă cu toții într-un singur front puternic contra lui Hitler și aliaților săi revizioniști" [8].

În spiritul acestei chemări, comuniștii au imprimat un puternic caracter revoluționar, antifascist și antirăzboinic marilor manifestații din Capitală și provincie organizate cu prilejul zilei de 1 Mai.

Din inițiativa conducerii de partid, s-a constituit o comisie conspirativă de organizare a sărbătoririi zilei de 1 Mai, alcătuită din cadre de frunte ale P.C.R. și ale tineretului comunist. O contribuție remarcabilă în ansamblul pregătirilor și măsurilor care au determinat caracterul antifascist și patriotic al manifestațiilor de la 1 Mai a adus-o tineretul comunist, aflat în acea epocă în plin proces de reorganizare, sub conducerea tînărului militant al Partidului Comunist Român, Nicolae Ceaușescu. Prezența tovarășului Nicolae Ceaușescu în comisia de organizare a manifestațiilor pentru ziua de 1 Mai 1939 poartă în sine semnificația prețuirii pe care partidul o acorda meritelor sale de încercat luptător, discernămîntului său politic, dîrzeniei și intransigenței revoluționare, patriotismului înflăcărat — calități pe care le probase în numeroase împrejurări.

Evenimentele din memorabila zi de 1 Mai 1939 constituie o expresie elocventă a poziției hotărît antifasciste a poporului român, a fermității sale în apărarea hotarelor țării și deopotrivă a capacității organizatorice a P.C.R.

Așa cum apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu, președintele României socialiste, evenimentele revoluționare prilejuite de sărbătorirea zilei de 1Mai 1939 reprezintă „o dovadă a maturității clasei muncitoare, a posibilităților de care dispunea atunci poporul român, forțele sale revoluționare și progresiste de a organiza cu succes lupta împotriva războiului și fascismului" [9].

Același spirit de unitate a caracterizat și marile acțiuni de protest din vara anului 1940 — împotriva Dictatului de la Viena, a ciuntirii teritoriului național —, cînd comuniștii, social-democrații, socialiștii, toate elementele patriotice și democratice s-au aflat alături, împărtășind aceeași durere și revoltă, exprimîndu-și hotărîrea neclintită de a lupta pentru redobîndirea drepturilor istorice ale poporului român încălcate cu brutalitate.

Evoluția evenimentelor interne și internaționale — instaurarea dictaturii antonesciene, declanșarea celei de a doua conflagrații mondiale — au

[8] Arhiva I.S.I.S.P., Cota A—XXIII—9, inv. 1030.

[9] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, Edit. politică, București, 1974, p. 183.

www.dacoromanica.ro

dat noi dimensiuni conlucrării dintre organizaţiile muncitoreşti. Partidul comunist a avansat ideea ca, pe osatura Frontului unic muncitoresc, să se înfăptuiască o largă concentrare de forţe social-politice antifasciste şi antihitleriste. Este meritul istoric al P.C.R. că, în acele grave împrejurări pentru ţară, pentru însăşi existenţa naţiunii române, a reuşit să facă dovada maturităţii, clarviziunii şi realismului său politic, a reuşit să desprindă din complexitatea problemelor acele obiective care, într-o formă sau alta, potenţial, trebuiau să fie acceptate de către toate forţele democratice. antifasciste, patriotice, a găsit liantul colaborării cu aceste forţe. Astfel a luat naştere, în a doua jumătate a anului 1943, Frontul patriotic antihitlerist. Conducerile P.C.R. şi P.S.D. au încheiat, în aprilie 1944, acordul de Front unic muncitoresc pe care apoi s-a clădit larga coaliţie de forţe social-politice, cadrul politic naţional al înfăptuirii insurecţiei din august 1944. În iunie 1944, reprezentanţii P.N.Ţ. şi P.N.L., anunţau că semnează Platforma propusă de cele două partide muncitoreşti, care prevedea: încheierea armistiţiului cu Naţiunile Unite; eliberarea ţării de sub ocupaţia germană, alăturarea ei coaliţiei antifasciste; restabilirea independenţei şi suveranităţii naţionale; înlăturarea dictaturii antonesciene şi înlocuirea sa cu un regim constituţional-democratic.

În acţiunea de coalizare a tuturor forţelor sociale şi politice antihitleriste clasa muncitoare a jucat rolul unui ferment şi catalizator. Rolul clasei muncitoare avea să crească apoi continuu pînă la dimensiuni eroice, în lupta cu arma în mînă pentru salvgardarea intereselor supreme ale patriei.

Insurecţia victorioasă din august 1944, care a marcat începutul revoluţiei de eliberare naţională şi socială, antifascistă şi antiimperialistă, este, astfel, rezultatul acţiunii unite a întregului popor român, condus de Partidul Comunist Român, este rodul realismului liniei politice a comuniştilor, care, înaintea tuturor şi mai bine ca oricine, au înţeles imperativele vremii, alegînd cele mai bune şi mai optime soluţii pentru salvarea ţării. Consensul naţional realizat în 1944 este astfel corolarul anilor de eforturi susţinute ale militanţilor comunişti de închegare a unor largi alianţe politice, de refacere a unităţii clasei muncitoare, de impulsionare a energiilor revoluţionare ale întregului popor.

Pe drumul deschis de august '44, pentru care a luptat şi s-a jertfit, clasa muncitoare şi-a afirmat necontenit, sub conducerea partidului, menirea sa istorică. Cucerirea puterii politice, victoria revoluţiei şi construcţiei socialiste au transformat clasa muncitoare din România în clasă conducătoare a societăţii care şi-a asumat răspunderea destinelor întregii naţiuni. Îndeplinindu-şi acest rol istoric, dovedindu-se prin întreaga ei activitate fidelă intereselor şi năzuinţelor supreme ale naţiunii, clasa muncitoare, în frunte cu partidul ei comunist, şi-a cîştigat încrederea, stima şi preţuirea întregului nostru popor. „Într-adevăr, — subliniază tovarăşul Nicolae Ceauşescu —, muncitorimea din ţara noastră, lichidînd exploatarea şi asuprirea, desfiinţînd clasele exploatatoare, făurind proprietatea socialistă, şi-a pierdut caracteristicile de proletariat, a devenit o clasă cu totul nouă, producătoare a bunurilor materiale, stăpînă pe mijloacele de producţie şi pe rodul muncii sale. Ea este clasa conducătoare în societatea noastră, care are rolul hotărîtor în întreaga dezvoltare economico-socială,

www.dacoromanica.ro

în asigurarea progresului continuu al țării, a independenței și suveranității sale" [10].

Realitatea dominantă a epocii care a urmat după istoricul act de la 23 August 1944 este aceea că în țara noastră socialismul a învins deplin și definitiv. Această epocă este marcată în perioada ei cea mai rodnică, mai dinamică, mai creatoare — perioada care a început odată cu Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român — de personalitatea tovarășului Nicolae Ceaușescu. Orientările de bază ale căilor de dezvoltare în ritm accelerat a țării pentru ajungerea din urmă a țărilor avansate din punct de vedere economic, datele și principiile fundamentale ale politicii interne și internaționale a partidului nostru, liniile directoare de perspectivă cuprinse în Programul partidului s-au fundamentat la inițiativa sa și cu aportul său decisiv.

Trăim anii revoluției și construcției socialiste, ani de redimensionare nu numai a istoriei prezente, dar și viitoare, ani de strădanii pentru noi înșine, de autodepășire și autoperfecționare, de afirmare a geniului creator al poporului român, liber și stăpîn pe destinele sale, într-o lume pe care o vrea mai bună și mai dreaptă, eliberată de primejdii și amenințări, de spectrul războiului distrugător, o lume a păcii și conlucrării fructuoase între toate națiunile planetei noastre.

1933 ILLUSTRATION DE L'ESPRIT RÉVOLUTIONNAIRE, AMPLE MANIFESTATION ANTIFASCISTE SUR LE PLAN EUROPÉEN DU PROLÉTARIAT ROUMAIN

RÉSUMÉ

Les actions révolutionnaires des cheminots de Bucarest et des ouvriers du pétrole de la Vallée de la Prahova qui se sont déroulées en janvier—février 1933 constituent les plus notables soulèvements à la lutte du prolétariat roumain durant les années de crise économique 1929—1933 et en même temps certaines des plus importantes actions de la période de l'entre-deux-guerres. Elles se sont imposées par les formes supérieures d'organisation et la combativité du très grand nombre de participants, par l'écho suscité sur le plan intérieur et international.

La réalisation de l'unité d'action entre les communistes, les socialistes indépendants et sociaux-démocrates a conféré une force particulière aux mouvements sociaux de 1933, frayant la voie à un dialogue constructif ainsi qu'à des accords de collaboration dans différents domaines entre toutes les forces politiques de la classe ouvrière roumaine, ce qui a conduit en fin de compte à l'accomplissement de son unité pleine et entière vers la fin de la cinquième décennie.

En agissant ouvertement, passant outre son statut de parti mis hors la loi dès 1924, avec une force et un tact politique particulier, le Parti Communiste Roumain a considérablement affermi ses positions et renforcé son influence au sein des masses. Dans le même temps, l'experience des confrontations sociales au début de l'année 1933 a permis aux

[10] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, Edit. politică, București, 1977, p. 583—584.

www.dacoromanica.ro

communistes roumains de réevaluer leurs positions, se détachant peu à peu de thèses et indications du Komintern et d'adopter une ligne politique proche des réalités du pays.

Vu que les cheminots et les ouvriers du pétrole roumains se sont levés à la lutte aussitôt après l'avènement des hitlériens au pouvoir en Allemagne, on estime que leur action s'est située parmi les premières prises de position contre les nazis. L'écho international suscité à l'époque reflète non seulement cet aspect mais aussi la solidarisation du prolétariat d'autres pays avec les actions révolutionnaires de la classe ouvrière roumaine.

www.dacoromanica.ro

AGRICULTURA TRANSILVANIEI ÎN AJUNUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

DE

IOSIF I. ADAM

1 PREMISELE DEZVOLTĂRII CAPITALISMULUI ÎN AGRICULTURA TRANSILVANIEI

O trăsătură dominantă a evoluției economiei Transilvaniei, ca și a României, la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, a fost dezvoltarea capitalismului în agricultură. Crearea agriculturii moderne capitaliste a fost legată de urmările revoluției de la 1848. Propunîndu-și ca obiectiv principal eliberarea națională și socială, revoluția română a adoptat la adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848 un program economic, social și politic în centrul căruia se afla cerința desființării iobăgiei fără nici o despăgubire din partea țăranilor. Eliberarea a fost rezultatul luptelor seculare ale maselor țărănești din Transilvania, care s-au intensificat în cursul revoluției, cînd în numeroase comune țăranii au refuzat plata dijmei, executarea servituților iobăgiei și au trecut la ocuparea forțată a pămînturilor. Sub presiunea mișcării revoluționare, prin legislația din 1848 s-a desființat iobăgia ca instituție și a fost eliberată marea masă a țărănimii Transilvaniei.

Sub presiunea puternică a revoluției, în Dieta de la Pojon [1] au fost sancționate în primăvara anului 1848, o serie de legi valabile pentru Maramureș, Banat și Crișana care prevedeau desființarea servituților feudale și trecerea sesiilor urbariale în proprietatea deplină a foștilor iobagi. În Dieta Transilvaniei, întrunită la Cluj, s-a votat legea pentru desființarea iobăgiei, a robotelor de pe pămînturile urbariale, a dijmei și a servituților plătite în bani. Emiterea de legi speciale pentru Transilvania reflecta existența unor particularități în transformările agrare care nu puteau fi rezolvate în cadrul legislației generale și necesitau măsuri speciale.

În anul 1849, a apărut o dispoziție imperială prin care se declară „sărbătorește cum că iobăgia s-a șters pentru totdeauna și niciodată nu se va mai introduce", și se arătau daunele ce ar aduce reîntoarcerea iobăgiei, care ar lipsi „pe țărani de o agoniseală bogată pe care ar putea-o întrebuința pentru îmbunătățirea sorții sale" [2]. Această dispoziție reprezenta totodată, o recunoaștere oficială a faptului că robota nu mai era justificată din punct de vedere economic și că la baza relațiilor dintre moșieri și țărani trebuiau puse noi principii, corespunzătoare producției capitaliste.

[1] Iosif Kovács, *Desființarea relațiilor feudale în Transilvania*, Edit. Dacia, Cluj, 1973, p. 182.

[2] *Culegerea de pr'naltele patente împărătești ce au ieșit pentru Transilvania*, p. 99—100.

www.dacoromanica.ro

Patentele împărăteşti din 18 februarie/2 martie 1853 referitoare la Banat, Crişana şi Maramureş [3] şi din 21 iunie 1854 privind Principatul Transilvaniei [4], au constituit de fapt dispoziţii pentru traducerea în viaţă a chestiunilor nerezolvate de legile din 1848, în vederea reglementării juridice definitive a eliberării iobăgiei. Ele au prevăzut rezolvarea separării pămînturilor urbariale de cele alodiale, lărgind astfel cadrul legislaţiei anului revoluţionar 1848 [5].

Calea deschisă pentru desfiinţarea de fapt a relaţiilor iobăgiste a fost lungă şi anevoioasă. Pentru transformările capitaliste în agricultură a fost nevoie de mai mult de cinci decenii, importante rămăşiţe feudale continuînd să existe şi după primul război mondial. Înzestrarea cu pămînt a ţărănimii a avut loc incomplet şi parţial, ca urmare a numeroaselor măsuri de natură politică şi juridică care apărau interesele foştilor nobili. Ca urmare a emiterii patentelor imperiale din 1853—1854, eliberarea iobagilor se făcea prin răscumpărarea de către stat, iar pămînturile pe care le aveau în folosinţă trebuiau să intre în proprietatea foştilor iobagi, care puteau să dispună liber de pămîntul lor. Un rol important în acest sens avea stabilirea mărimii suprafeţelor proprietate ţărănească. Fiind o expresie a intereselor marilor proprietari funciari, patenta a creat posibilitatea legală de frustare a ţăranilor de o mare parte din pămînturile lor, prin aceea că a considerat pămînt urbarial numai acele gospodării care erau la 1 ianuarie 1848 în posesia iobagilor, consfinţind astfel relaţiile existente la acea dată între proprietari şi ţărani. În acest mod mari suprafeţe deposedate de la ţărani în perioada 1819—1848 şi chiar înainte de 1819, au intrat în proprietatea moşierilor.

Deposedarea ţărănimii de pămînturile ce le reveneau în baza legilor agrare şi a patentelor urbariale a fost mult uşurată de faptul că în Transilvania nu a avut loc reglementarea urbarială din timpul Mariei Tereza, şi nu au fost stabilite nici mărimea gospodăriilor iobăgeşti Determinarea mărimii acestor suprafeţe s-a făcut în baza datelor din Conscripţia Cziráky-ană, care a fost cea de a patra încercare de reglementare a relaţiilor urbariale din Transilvania, ultima conscriere generală cu caracter feudal, care şi-a propus ca scop prezentarea situaţiei iobagilor din jurul anului 1820 [6]. Conscripţia avea o serie de neajunsuri, ca nu cuprindea numărul total al gospodăriilor iobăgeşti şi nu a consemnat în mod individual toate sesiile considerate urbariale. Din această conscripţie au rămas în afară un număr mare de ţărani, care în mod deliberat nu au mărturisit suprafeţele lor reale [7].

Declarînd ca pămînt urbarial toate gospodăriile care erau în 1848, la 1 iulie, în mîinile iobagilor, patentele din 1853—1854 nu au recunoscut calitatea urbarială a jelerilor domneşti. O parte din jeleri au primit drep-

---

[3] *Patenta împărătească din 2 martie 1853, despre punere în faptă a desnodămnăţiunii urbariali şi a desărcinarei pămîntului în remlu Ungariei*, Idem în *„Voivodatul serbiescu şi în banatul timişan"* (Buletinul guverniului provinciale pentru Marele Principatu Transilvania. Cursulu anului 1853 I septiune, p. 124—125).

[4] *Patenta împărătească din 21 Iuniu 1854 pentru Ardealu* (Idem, I, septiune p. 300—325).

[5] Iosif Kovács, *op. cit.*

[6] *Az Északi Partium 1820 ban*, irta Trocsáni Zsolt, Budapesta, 1966.

[7] v. Iosif Kovács, *op.*

www.dacoromanica.ro

tul de a-şi răscumpăra îndatoririle pentru o sumă fabuloasă, de douăzeci de ori mai mare decît valoarea prestaţiilor făcute cu un an în urmă [8]. O altă formă de răscumpărare era şi renunţarea la o parte din pămîntul lucrat mai înainte în schimbul sumelor pretinse pentru răscumpărarea jelerilor. Or, numărul jelerilor, cu şi fără pămînt, era foarte mare. Din întreaga populaţie urbarială a Transilvaniei istorice numai 37,74 la sută erau iobagi cu gospodării, restul de 68,24 la sută revenea jelerilor fără pămînt sau cu pămînt puţin. Pe lîngă 63.940 iobagi cu sesii exista aici un număr de 137.421 jeleri din care 108.921 cu case şi 25.000 fără case [9]. Numărul jelerilor a fost de 76 la sută din totalul ţărănimii în Maramureş, 72 la sută în Bihor, 60 la sută în Satu Mare şi 61 la sută în Arad [10]. Ţărănimea era defavorizată şi ca urmare a faptului că în Transilvania suprafaţa ce revenea pe o sesie urbarială era cu mult mai mică decît cea mai mică sesie din Ungaria. Prin reglementările urbariale ţărănimea a fost deposedată în fapt de importante suprafeţe ce le deţinea înainte de reglementare. Conform unor aprecieri în Transilvania istorică au fost eliberate 63.940 gospodării iobăgeşti, cu o suprafaţă de 670.500 jugăre, revenind pe un iobag, 10,48 jugăre [11]. În urma desfiinţării iobăgiei trebuiau să intre în proprietatea foştilor iobagi şi a jelerilor urbariali din Banat, Crişana, Maramureş şi Principatul Transilvaniei 3,5 milioane jugăre din circa 11 milioane jugăre existente, ceea ce însemna 31,81 la sută [12].

Reglementările urbariale au dat posibilitatea ca o bună parte din pămînturile urbariale, arături, păduri şi păşuni să fie declarate alodiale şi să intre în componenţa marilor gospodării ale foştilor nobili. Aşa de exemplu moştenirea secuiască (seculica haereditas) a fost declarată în întregime pămînt alodial, iar acele suprafeţe care erau în stăpînirea foştilor iobagi, puteau să intre în stăpînirea ţăranilor numai prin răscumpărare [13].

În decembrie 1855 şi-au început activitatea tribunalele urbariale, iar în anul următor, la 2 februarie s-a emis instrucţiunea cu privire la organizarea tribunalelor urbariale, în urma căreia s-a trecut în masă la reglementarea chestiunilor urbariale, la stabilirea caracterului pămînturilor, la măsurarea, separarea şi parcelarea lor.

Un mijloc eficace de deposedare a ţărănimii de pămînt au fost şi prevederile referitoare la segregările pădurilor şi păşunilor şi comasarea pămînturilor ca părţi componente ale procesului reglementărilor capitaliste a relaţiilor de proprietate din Transilvania. În procesul reglementărilor urbariale, a avut loc desprinderea marii proprietăţi funciare din comunităţile feudale şi transformarea ei în gospodării capitaliste bazate îndeosebi pe producţia de cereale. Comasarea a fost un mijloc eficace în mîna moşierilor pentru a răpi noi pămînturi ţărăneşti [14]. Cu toate măsurile luate, reglementările urbariale, comasările, segregările şi proporţionalizarea au avan-

[8] *Istoria României*, vol. IV, Edit. Academiei R.P.R., 1964.

[9] Orosz István, *A differenciálodás és kisajátitás*, din *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában*, 1848—1914, vol. II, Budapesta, 1965, p. 79.

[10] *Istoria României*, vol. IV p. 404.

[11] Orosz István, *op. cit.*, p. 20.

[12] Iosif Kovács, *op. cit.*, p. 20.

[13] Für Lajos: *Jobágyföld — parasztföld*, din A *parasztság Magyarországon* . . ., vol. I, p. 72.

[14] Iosif Kovács, *op. cit.*

www.dacoromanica.ro

sat în mod anevoios în Transilvania. Este semnificativ faptul că la 1 ianuarie 1907, din 2374 comune din Transilvania numai în 810 au fost încheiate reglementările, iar în 277 existau încă procese în curs [15]. După o serie de reglementări din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în anul 1908, s-a adoptat o nouă lege [16] s-au intensificat lucrările de comasare. În efectuarea comasărilor erau interesaţi în primul rînd, marii proprietari. Deşi în multe comune situaţia s-a îmbunătăţit, ceea ce a contribuit la accelerarea transformărilor capitaliste în agricultură, în majoritatea satelor nu au avut loc schimbări, dimpotrivă, ca urmare a diferenţierii şi sărăcirii marii mase a ţărănimii, a vînzărilor şi moştenirilor, fărămiţarea suprafeţelor agricole s-a accentuat şi mai mult.

În urma desfiinţării relaţiilor iobăgeşti, nobilii au beneficiat şi prin încasarea sumelor plătite de stat drept despăgubire pentru pierderea robotelor, şi de jeleri ca răscumpărare personală. În conformitate cu prevederile patentelor imperiale, ei au încasat an de an importante sume drept răscumpărare care s-au ridicat la suma fabuloasă de peste 70 milioane florini [17]. Chestiunea achitării sumelor pentru despăgubire a constituit obiectul a numeroase memorii şi intervenţii din partea nobililor, a clerului evanghelic şi a altor mari proprietari. În anul 1879 mai mulţi deputaţi transilvăneni au înaintat o plîngere guvernului în chestiunea plăţii despăgubirilor urbariale, ceea ce a determinat şi iniţierea unor măsu ri speciale în această chestiune [18]. La fel, în 1892, mai mulţi moşieri şi Asociaţia Economică a Transilvaniei s-au plîns pentru neachitarea despăgubirilor [19]. Suma revendicată de nobilii transilvăneni pentru plata de despăgubire se ridica, în 1893, la nu mai puţin de 5 milioane florini [20]. Consistorul Bisericii evanghelice din Transilvania revendica suma de peste un milion florini [21].

Din cele analizate mai sus rezultă că desfiinţarea iobăgiei, reglementările urbariale, comasările şi segregările au avut menirea să creeze condiţiile dezvoltării libere a relaţiilor de producţie capitaliste în agricultură. Prin aceste măsuri s-a asigurat intrarea fostelor pămînturi urbariale în posesia ţărănimii şi eliberarea iobagilor şi jelerilor de dependenţa feudală. În Transilvania, proprietatea ţărănească s-a format aproape exclusiv prin desfiinţarea iobăgiei, în timp ce în vechea Românie, o cale imporantă de înzestrare a ţărănimii cu pămînt a fost şi vînzările unor mari suprafeţe din proprietăţile statului în condiţii de plată avantajoase, vînzări ce pot fi considerate ca o prelungire a reformei agrare. În procesul desfiinţării relaţiilor feudale şi al trecerii la forme capitaliste de organizare a agriculturii, a apărut marea masă a ţăranilor cu pămînt puţin, foarte puţin şi a celor fără pămînt. Exista un număr mare de proletari agricoli, argaţi şi muncitori agricoli, precum şi o masă importantă de oameni care a trebuit să-şi găsească existenţa în industrie şi construcţii. Astfel s-a asigurat forţa

[15] Für Lajos, *op. cit.*, p. 145.

[16] 1908 évi tc. Magyar közigazgatási törvények, Földmüvelésügy, Budapesta, 1911.

[17] *Istoria României*, vol. IV, p. 407; Iosif Kovács, *op. cit.*, p. 127.

[18] Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Ungaria rola 66 c 628—629 Magyar Országos Levéltár (M.O.L.) Miniszterelnökség (M.E.), K.26, 1879/3341).

[19] Idem, rola 68, c. 60—70 (Idem 1892/1097).

[20] Idem, rola 85, c. 407—423 (M.O.L., Belügy minisztérium (BM), K 148, 1893—II—1057)

[21] Idem, rola 68 c. 70—93(M.O.L, MF, K 26, 1892/1097)

www.dacoromanica.ro

de muncă liberă necesară muncii salariate. Desființarea iobăgiei a dus la formarea pieței interne, agricultura ca și celelalte ramuri productive a fost antrenată și subordonată relațiilor capitaliste, au fost create condiții pentru intensificarea acumulării de capital.

2. EVOLUȚIA PROPRIETĂȚII FUNCIARE DIN TRANSILVANIA

Stăpînirea nedreaptă a pămîntului constituie o trăsătură a repartiției proprietății funciare a Transilvaniei.

Repartiția proprietății funciare în anul 1910[22]

	Nr. de gospodării	% din totalul gospodăriilor	Suprafața arabilă în iugăre	% din suprafața totală agricolă
Sub 100 iugăre cadastrale	883.600	98,2	7.465.292	60,0
Peste 100 iugăre cadastrale	6.740	0,8	4.899.494	40,0
Total	890.340	100,0	12.364.786	100,0

Analiza repartiției pămîntului între țărani și moșieri scoate în evidență o inegalitate pregnantă în favoarea marilor proprietari funciari. Astfel cele 883.600 gospodării sub 100 iugăre [23] stăpîneau 7.465.292 iugăre, 60 la sută din totalul suprafețelor agricole, revenind pe o gospodărie mai puțin de 9 iugăre. Un număr restrîns de 6.740 mari proprietari funciari, cu peste 100 iugăre, dețineau 40 la sută din întreaga suprafață de 12,4 milioane iugăre. O minoritate infimă de mari proprietari, de numai 0,8 la sută, era posesoarea a 4/10 din suprafața agricolă. Tocmai aceste extreme în ceea ce privește stăpînirea pămîntului, au generat puternica contradicție dintre țărani și moșieri, a constituit fundamentul luptei comune a țărănimii asuprite, români, maghiari și germani pentru pămînt, împotriva exploatării marilor proprietari funciari.

a) MAREA PROPRIETATE FUNCIARĂ ȘI TRĂSĂTURILE EI

Proprietatea moșierească

Moșierimea reprezenta o puternică forță economică, ea dispunea de întinse suprafețe agricole și deținea o pondere principală în economia agrară.

Această situație scoate în evidență faptul că proprietatea moșierească nu era nici ea omogenă. Puterea economică principală se afla în mîinile marilor moșieri. Astfel 920 de moșieri cu proprietăți peste 1000

[22] După prof. Cristu S. Negoicescu, *Ardealul nostru, Transilvania Banatul Crișana și Maramureșul, din punct de vedere geografic, economic, administrativ și mai ales financiar*, București, 1919, p. 136—137.

[23] Un iugăr — 5.775 m.p.

www.dacoromanica.ro

Repartiția proprietății moșierești pe categorii de proprietate în anul 1910 [24]

	Nr. de gospodării	% din totalul gospod.	Suprafața în iugăre			
			Total supraf. agric.	Din care teren arabil		% din suprafața totală
De la 100—200 iug. cad.	3008	44,8	413.865	8,5	243.351	59,0
De la 200—500 iug. cad.	1944	29,0	613.981	12,6	336.351	54,7
De la 500—1000 iug. cad.	868	12,8	612.950	12,4	293.209	50,0
Peste 1000 iug. cad.	920	13,4	3.258.688	66,5	868.570	26,7
Total	6740	100,0	4.899.494	100,0	1.741.481	35,5

iugăre, reprezentînd 13,4 la sută din totalul gospodăriilor cu peste 100 iugăre stăpîneau 3,2 milioane iugăre, adică 66,5 la sută din suprafața proprietăților moșierești. 868 de moșieri cu gospodării între 500—1000 iugăre, 12,8 la sută din totalul gospodăriilor, aveau în proprietate 613 mii iugăre, adică 12,4 la sută. Cei 4952 moșieri cu gospodării între 100—500 iugăre reprezentau 73,8 la sută din numărul gospodăriilor ce stăpîneau ceva mai mult de 1 milion iugăre, adică numai 21,1 la sută din marea proprietate funciară.

Proprietatea moșierească era mai răspîndită în zonele de producție cerealiere și cele bogate în păduri. Contrastul dintre proprietatea moșierească și cea țărănească este aici și mai evident. În comitatul Bihor de exemplu 752 de gospodării moșierești, stăpîneau peste un milion iugăre de pămînt, aproape de două ori mai mult decît cele peste 86 mii de gospodării țărănești care dispuneau de numai 613 mii iugăre. În comitatul Arad 495 de moșieri dețineau 444 mii iugăre, în timp ce 59 mii gospodării țărănești aveau 350 mii iugăre de pămînt. În comitatul Satu Mare 721 moșieri stăpîneau 456 mii iugăre, față de 463 mii cît aveau cele peste 471 mii de gospodării țărănești. Suprafețele moșierești erau însemnate și în comitatele Maramureș, Solnoc-Dobîca, Timiș, Trei Scaune, Turda-Arieș, Cluj, Hunedoara și Mureș-Turda, unde ponderea lor din suprafața agricolă particulară, depășea 50 la sută sau era foarte apropiată de acest nivel.

Marea proprietate moșierească cu peste 1000 iugăre era mai frecventă în comitatele Bihor, Arad, Caraș-Severin, Hunedoara, Maramureș, Mureș-Turda, Sălaj, Cluj, Timiș, Satu Mare și Solnoc-Dobîca, reprezentînd între 50—82 la sută din suprafața proprietății moșierești. În aceste comitate moșiile mari dețineau 75 la sută din totalul suprafețelor moșierești și 63 la sută din terenul agricol proprietate particulară. Puterea economică a marilor moșii rezultă și din faptul că ele dețineau mai mult de jumătate din terenul arabil al gospodăriilor cu peste 100 iugăre. Gospodăriile moșierești aveau în proprietate, pe lîngă teren arabil, întinse păduri, pășuni și izlazuri, a căror pondere crește odată cu mărimea gospodăriilor. Dacă terenul arabil reprezenta 35,5 la sută din întreaga suprafață deținută de gospodăriile cu peste 100 iugăre, el este de 60 la sută în gospodăriile între

[24] Cristu S. Negoiescu, *op. cit.*, p. 136—137

www.dacoromanica.ro

101—200 iugăre, 54,7 la sută la cele între 201—500 iugăre, de 50 la sută la cele între 501—1000 iugăre. Moşiile cu peste 1000 iugăre erau constituite în proporţie de 83 la sută din păduri, păşuni, izlazuri etc., şi numai 27 la sută era teren arabil. Exploatarea economică a pădurilor şi păşunilor constituia o importantă activitate economică a marilor moşieri.

În acelaşi timp în unele comitate din Transilvania proprietatea moşierească era redusă. În comitatul Braşov, de exemplu, ea reprezenta numai şase la sută din totalul suprafeţelor proprietate ţărănească şi moşierească, 11 la sută în Bistriţa-Năsăud, 12,3 la sută în Sibiu, 16 la sută în Făgăraş, 18,4 la sută în Tîrnava Mare şi 21 la sută în Odorhei. Proporţia mai redusă a proprietăţii moşiereşti în aceste comitate se datoreşte existenţei unor întinse suprafeţe proprietăţi ale statului, comunelor, composesoratelor, a foştilor urbariali, fonduri grănicereşti şi şcolare.

Marea proprietate funciară românească

Împărţirea nedreaptă a pămîntului a creat nu numai o inegalitate socială, dar şi naţională. Moşierii erau în cea mai mare parte maghiari, în timp ce majoritatea ţărănimii sărace şi a micilor proprietari agricoli erau români asupra cărora apasă atît exploatarea socială cît şi asuprirea naţională. Conform datelor statistice oficiale, în anul 1905 existau un număr de 573 gospodării româneşti cu peste 100 iugăre care dispuneau de 217.083 iugăre [25]. Procentul gospodăriilor mari româneşti din totalul gospodăriilor moşiereşti era foarte redusă, de numai 8,5 la sută, iar a suprafeţelor deţinute de mai puţin de 5 la sută.

Structura proprietăţii româneşti cu peste 100 iugăre după categorii de mărime era:

	Nr. gospodăriilor	Suprafaţa în iugăre	Ponderea faţă de totalul suprafeţelor gospodăriilor româneşti cu peste 100 iugăre, în procente
De la 101—200 iugăre	353	49.139	22,6
De la 201—300 iugăre	93	22.250	10,2
De la 301—500 iugăre	56	26.988	12,4
De la 501—1000 iugăre	47	32.654	15,0
De la 1001—2000 iugăre	10	15.029	7,0
De la 2001—5000 iugăre	11	32.497	15,0
De la 5001—10.000 iugăre	1	6.348	3,3
De la 10001—20000 iugăre	2	32.127	14,8
Total	573	217.032	100,0

[25] Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Ungaria, rola 34, c. 669—673 (M.O.L., ME K 28, actele secretarului de stat Pasint Ödön dosar 22—41). Cristu S. Negoiescu calculînd mărimea proprietăţilor româneşti după datele recensămîntului agricol din 1895 menţionează existenţa unui număr de 209 proprietari cu peste 100 iugăre care stăpîneau la un loc 150 mii iugăre. (Cristu S. Negoiescu, *op. cit.* p. 138—139). Pentru situaţia din anul 1905 considerăm ca fiind mai aproape de realitate datele menţionate mai sus.

www.dacoromanica.ro

În structura proprietății românești cu peste 100 de iugăre, mica proprietate moșierească ocupa locul principal. Ponderea suprafețelor deținute de gospodăriile între 101—500 iugăre era de 45 la sută. Gospodăria moșierească mijlocie avea în stăpînire 15 la sută din suprafețele deținute de proprietarii români cu peste 100 iugăre. Marea proprietate moșierească, gospodăriile cu peste 1000 iugăre dispuneau de numai 25 la sută din suprafața proprietăților moșierilor români. În lumina celor de mai sus, se poate afirma că nu se poate vorbi de o moșierime românească în adevăratul sens al cuvîntului, marii proprietari români erau puțini la număr și dețineau o slabă poziție economică în rîndul clasei moșierești din Transilvania.

b) PROPRIETATEA FUNCIARĂ AFLATĂ SUB REGIMUL RESTRICȚIILOR

În Transilvania alături de moșieri și țărani, mari suprafețe de pămînt erau stăpînite de către stat, comune, composesorate, organizații religioase și școlare și de alte instituții.

Transmiterea proprietății acestor pămînturi era îngrădită, ele aveau un regim de restricții. Suprafața totală a proprietăților funciare aflate sub regimul restricțiilor se ridica la 7,6 milioane iugăre [26] și reprezenta 35,5 la sută din suprafața agricolă a Transilvaniei, din care 4,5 milioane iugăre pădure, 1,5 milioane iugăre pășune, 430 mii iugăre teren arabil. Aceste gospodării dispuneau de o imensă avere și stăpîneau o parte importantă din avuția națională.

Proprietățile statului

Pămînturile agricole aparținînd statului se întindeau pe o suprafață de 1,7 milioane iugăre, din care 1 milion iugăre pădure, 198 mii iugăre pășune și numai 25 mii iugăre teren arabil. Cele mai întinse proprietăți ale statului se găseau în raza direcțiunilor silvice din Sighetul Marmației, Orșova, Cluj, Sebiș, Lipova, Baia Mare și Lugoj [27]. Din aceste proprietăți, statul ungar realiza venituri însemnate. Numai încasările din exploatarea cantității de 1,4 milioane metri cubi de lemne din pădurile acestor direcțiuni se ridicau în primul semestru al anului 1914, la importanta sumă

[26] Calculat după datele recensămîntului agricol al Ungariei din anul 1895 (M.K.O., Mez, Stat, vol. 5, Budapesta, 1900).

[27] Repartiția proprietăților statului în anul 1910 în raza direcțiunilor silvice de mai sus era

Direcțiunea silvică	Întinderea în ha	Din care	
		pădure	pășune
Sighetul Marmației	177.090	143.274	28.203
Cluj	148.185	135.726	9.720
Sebiș	116.538	101.215	12.208
Orșova	151.711	145.618	5.551
Lipova	66.368	63.195	485
Baia Mare	56.059	51.342	2.767
Lugoj	44.980	41.630	686

M. St. Evk, uj évf., 1914, Budapesta, 1916, p. 107—108.

www.dacoromanica.ro

de peste 4 milioane coroane. Nu sînt de neglijat nici terenurile miniere, a căror exploatare aducea, de asemenea, mari venituri erariului.

O caracteristică a proprietăților de stat în Transilvania a fost faptul că ele au rămas stabile de-a lungul anilor. Alta era situația în România, unde proprietatea de stat a suferit modificări importante, suprafața ei s-a redus an de an, ca urmare a vînzărilor de pămînt în baza legilor de înstrăinare a bunurilor statului, de răscumpărare a embaticurilor ce au avut loc după reforma agrară. Între anii 1864—1906, de exemplu, s-au vîndut din bunurile statului 1,5 milioane hectare pămînt [28]. Situația diferită în Transilvania se datorește faptului că statul ungar a dus o politică fermă de nediviziune și de menținere a integrității avuției sale.

Proprietățile comunale, orășenești și municipale

Din punct de vedere al întinderii și al utilității publice proprietățile comunale, orășenești și municipale ocupau primul loc în ierarhia instituțiilor și organizațiilor care stăpîneau mari suprafețe agricole. Comunele, orașele și municipiile dețineau aproape 2,8 milioane iugăre pămînt agricol. Pădurile aveau principala pondere și în cadrul acestei categorii de proprietăți (1,7 milioane iugăre) reprezentînd 60 la sută din suprafața totală deținută, un loc important îl ocupau pășunile (654 mii iugăre). Mari proprietăți comunale se întindeau în comitatele Caraș-Severin (455 mii iugăre), Bistrița Năsăud (396 mii iugăre), Sibiu (313 mii iugăre), Tîrnava Mare (200 mii iugăre), Ciuc (185 mii iugăre), Hunedoara (170 mii iugăre). În comitatele Brașov, Trei Scaune, Timiș și Făgăraș, proprietățile comunale depășeau, de asemenea, 100 mii iugăre. Proprietățile comunale, orășenești și municipale aveau un rol însemnat în aprovizionarea populației cu lemne de foc și pentru construcții; din ele se acordau terenuri gratuite pentru întreprinderile industriale care beneficiau de avantajele legilor industriale. Pășunile comunale aveau o importanță primordială în crearea condițiilor pentru creșterea vitelor. În bugetele comunale, veniturile realizate din exploatarea pădurilor, taxe de lemnărit și pășunat ocupau un capitol important.

Proprietățile composesorale și foste urbariale

Proprietățile composesoratelor și ale foștilor urbarialiști cu suprafață de 1,75 milioane iugăre aveau, de asemenea, o pondere importantă în cadrul suprafețelor agricole cu circulație restrînsă. Spre deosebire de primele două categorii unde caracterul proprietății era unic, ale statului, sau ale comunelor, orașelor și municipiilor, iar exploatarea se făcea în regie sau arendă, în folosul instituțiilor mai sus menționate, pămînturile composesoratelor se stăpîneau în comun. Aceste terenuri se exploatau aproape în întregime în regie proprie, în arendă se prelucra mai puțin de 1 la sută.

Drepturile composesorale, cîștigate prin diverse privilegii în decursul veacurilor, au fost apărate și menținute printr-o luptă susținută a maselor țărănești, împotriva intențiilor moșierimii de a acapara aceste terenuri. Transformările capitaliste nu au putut înlătura această formă de proprietate, le-au putut doar influența. Ele erau supuse legilor economiei capi-

[28] Anuarul Statistic al Ungariei pe anul 1909, Budapesta, 1909, p. 237.

www.dacoromanica.ro

taliste iar în interiorul lor se manifesta în mod pregnant existența și adîncirea inegalității și a contradicțiilor de clasă, efectele procesului de diferențiere a țărănimii.

Proprietăți composesorale mari cu peste 100 mii iugăre, au existat în comitatele Ciuc (257 mii iugăre), Hunedoara (201 mii iugăre), Maramureș (205 mii iugăre), Odorhei (147 mii iugăre), Bihor (138 mii iugăre). Importante composesorate existau și în comitatele Trei Scaune, Caraș Severin, Alba de jos, Turda-Arieș și Mureș Turda. Composesoratele dețineau, în a doua jumătate a secolului al XIX lea, 10—12 la sută din întregul teritoriu al Transilvaniei [29].

În cadrul proprietății composesorale o mare parte o reprezenta fondurile culturale. Pentru locul ce-l ocupa în afirmarea ființei naționale a românilor din Transilvania, menționăm averea foștilor grăniceri năsăudeni, prețuită la 2,4 milioane coroane [30]. Averea fostului regiment românesc (17 austriac) de graniță avea 44 comunități și a fost transformată în fond școlar în 1851, cînd regimentul a fost desființat. Averea s-a constituit din nevoia de a susține regimentul fără sacrificii mari din partea erariului austriac. În acest scop, s-au format două fonduri: de proviente, constituit din trecerea veniturilor comunelor la fondul grăniceresc și de montru, format din contribuții vărsate de familii grănicerești, două din trei părți a arenzilor pentru păsune din munți, destinat procurării vestmintelor pentru grăniceri. După desființarea regimentului de graniță, prin ordonanța imperială din 21 februarie, averea constituită din fondul de montru a devenit bun cumulativ al celor 44 comunități grănicerești. Administrarea averii s-a încredințat unei comisii economice și s-a elaborat un statut în acest scop. S-a constituit un fond de stipendă, fondul de rezervă, fondul de pensie și fondul școlilor comunale [31]. Din acest fond au fost plătite salariile învățătorilor din școlile comunale, școala normală din Năsăud, gimnaziul din Bistrița și din alte instituții de învățămînt [32], s-au susținut școlile românești din comunele grănicerești și liceul din Năsăud unde au învățat Gh. Coșbuc, Gr. Moisil și alte personalități eminente ale culturii românești.

Averea fostului Regiment conifiar de graniță româno-bănățean numărul 13 a fost pusă în întregime, în anul 1918, la dispoziția Consiliului național român pentru finanțarea mișcării de unire a Transilvaniei cu România [33]. Averea grănicerilor era parte a averii comunale a Caransebeșului, constituită în cea mai mare parte din păduri, aparținînd orașului și celor 72 comune din comitat, valoarea bunurilor comunale depășea suma de 35 milioane coroane. Din aceste fonduri s-a construit un gimnaziu la Caransebeș precum și linia ferată Hațeg-Caransebeș [34].

Averea Universității săsești și a celor 7 comitate săsești dispunea de o suprafață de 36 mii iugăre pămînt și peste 7 milioane coroane [35].

---

[29] Iosif Kovács, *op. cit.*, p. 162

[30] Cristu S. Negoiescu, *op. cit.*, p. 141.

[31] Statutul pentru administrarea fondurilor școlare grănicerești ale comitarilor din fostul regiment românesc de graniță din Ardeal, Cluj, 1880.

[32] Arh. St. Bistrița-Năsăud, fondurile grănicerești năsăudene, dosar 294/f. VIII/5, f. VIII/4, f. VIII/9.

[33] Arh. St. București, fond C.N.R. Caransebeș, dosar 13/1918.

[34] Cristu S. Negoiescu, *op. cit.*

[35] *Idem.*

www.dacoromanica.ro

Bunurile particulare ale comitatului Ciuc erau în posesia unei suprafeţe de 62 mii iugăre, aveau o avere de peste 2,5 milioane coroane administrată de către Ministerul Instrucţiunilor Publice [36].

Reglementările urbariale au provocat numeroase contradicţii în determinarea drepturilor asupra averii comune composesorale, deoarece nobilii au folosit toate mijloacele posibile pentru a acapara dreptul de folosinţă asupra unor intense terenuri. În condiţiile reglementării relaţiilor urbariale în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a existat o puternică presiune a marelui capital pentru dezmembrarea proprietăţilor comune din composesorat şi acapararea de părţi din drepturile de folosinţă, îndeosebi asupra pădurilor. Acest fenomen era mai puternic în Transilvania, foarte bogată în fond forestier, unde marii comercianţi de lemne, au intrat în posesia unor întinse suprafeţe de păduri. Ei s-au folosit de prevederile legilor privind proporţionalizarea pământuri'or care permiteau segregarea numai la suprafaţa cu peste 100 iugăre, au cumpărat drepturile de folosinţă pe terenuri compacte şi după ce suprafaţa depăşea 100 iugăre au cerut separarea lor. În felul acesta proprietăţile comune au fost supuse descompunerii, ciuntite, aducîndu-se pagube economiei forestiere din secuime [37] şi din alte părţi ale Transilvaniei.

Din averea comună a Comitatului Ciuc, s-a construit o parte a liniei ferate din secuime [38].

Proprietăţile bisericeşti

Importante întinderi de pământ erau în proprietatea instituţiilor bisericeşti. Cea mai bogată era biserica romano-catolică care era posesoarea unor suprafeţe agricole de 358 mii iugăre [39]. Întinse suprafeţe, peste 200 mii iugăre, erau în proprietatea mitropoliilor şi episcopiilor, fiind dintre cele mai puternice moşii-latifundii din Transilvania. Astfel, numai Episcopia romano-catolică din Oradea avea în proprietate 186 mii iugăre, din care 140 mii iugăre în 12 comune din Transilvania (păduri 95 mii iugăre şi arătură peste 14 mii iugăre). Capitlul din Oradea stăpînea 71 mii iugăre din care 62 mii iugăre în 13 comune din Transilvania (păduri 39 mii iugăre, arătură peste 19 mii iugăre).

La proprietăţile episcopale şi ale capitlurilor din Oradea şi Aiba Iulia proporţia arăturilor era de aproape 20 la sută, pămîntul era prelucrat în proporţie de 70 la sută în regie proprie şi exista o orientare spre o exploatare cu randament ridicat a terenurilor agricole.

Biserica reformată avea în proprietate 72 mii iugăre pămînt agricol, din care 31 mii iugăre teren arabil, 9 mii iugăre păşune şi 20 mii iugăre pădure; 56 mii iugăre se prelucra în regie proprie, restul a fost dat în arendă.

Importante averi aveau şi bisericile româneşti. Astfel, biserica greco-catolică era proprietară unei suprafeţe de 228 mii iugăre teren agricol, din care arătură 23 mii iugăre, păşune 25 mii iugăre şi pădure 147 mii

---

[36] *Idem.*

[37] Iosif Kovács, *op. cit.*, p. 163; vezi şi Három év Magyarország Mezögazdasági Politikájában, 1906—1909, Budapesta.

[38] Cristu S. Negoiescu, *op. cit.*, p. 141.

[39] M.K.O., Mez. Stat, v. [illegible] Gazdaczimtár, 1895.

www.dacoromanica.ro

iugăre. Cea mai bogată era Episcopia greco-catolică din Oradea, care era proprietara unei suprafeţe de 139 mii iugăre, din care numai pădurile de la Beiuş reprezentau 119 mii iugăre [40]. Biserica ortodoxă din Transilvania stăpînea o suprafaţă de peste 79 mii iugăre, formată în cea mai mare parte din suprafeţele dispersate ale bisericilor şi în folosinţa preoţilor din comunele din cele 22 comitate din Transilvania [41]. Din veniturile proprietăţilor bisericilor româneşti s-a finanţat o parte din cheltuielile pentru susţinerea mişcării naţionale din Transilvania.

Alte forme de proprietăţi

Un important rol economic au avut proprietăţile societăţilor, asociaţiilor, întrunirilor, societăţilor pe acţiuni şi ale căilor ferate. O întinsă suprafaţă (377 mii iugăre) revenea comitatului Caraş-Severin. Cel mai puternic proprietar funciar era Societatea privilegiată de căi ferate austro-ungare.

Proprietăţile fideicomisurilor, averi indivizibile ale familiilor nobiliare, se întindeau pe o suprafaţă de 154 mii iugăre (39 mii iugăre arătură, 31 mii iugăre păşuni şi 65 mii iugăre pădure). Ele erau prin natura proprietăţii, mari moşii şi se deosebeau numai prin aceea că dreptul de folosinţă se transmitea de la o generaţie la alta, proprietatea nu putea fi dezintegrată, ea putea fi însă capitalizată. Această formă de avere familială era o rămăşiţă a proprietăţii nobiliare şi era în contradicţie cu dreptul de stat burghez, de aceea au existat tendinţe de desfiinţare, de transformare a ei.

Din analiza componenţei proprietăţilor funciare aflate sub regimul restricţiilor, rezultă că ele deţineau însemnate suprafeţe agricole şi aveau un rol important în agricultura Transilvaniei. Din întreaga suprafaţă funciară aflată sub regimul restricţiilor 34,5 la sută revenea comunelor, oraşelor şi municipiilor, 23 la sută composesoratelor şi foştilor urbarialişti, 22 la sută era în proprietatea statului, 5,7 la sută în proprietatea societăţilor, asociaţiilor, societăţilor pe acţiuni şi a căilor ferate, 4,7 la sută în proprietatea bisericii romano-catolice, 3 la sută în proprietatea bisericii greco-catolice, 2 la sută ale fideicomisurilor şi 1 la sută proprietatea bisericii greco-orientale. Proprietăţile funciare sub regimul restricţiilor au avut o participare importantă la formarea structurii marii proprietăţi funciare din Transilvania.

CONCLUZII

Din întreaga suprafaţă agricolă a Transilvaniei de 20 milioane iugăre (12,4 milioane iugăre proprietate particulară şi 7,6 milioane iugăre proprietate funciară aflată sub regimul restricţiilor) 9 milioane iugăre intrau în categoria proprietăţii ţărăneşti, ceea ce reprezenta numai 40 la sută din suprafaţa agricolă a ţării; din acestea 4,1 milioane iugăre erau suprafeţele aparţinînd composesoratelor, bisericilor, şcolilor etc., gospodărite ca mici proprietăţi.

[40] Idem.

[41] Idem.

www.dacoromanica.ro

În posesia marii proprietăți funciare se aflau în anul 1914 aproape 11 milioane iugăre, din care 5 milioane iugăre (45,4 la sută) reveneau moșierilor și 6 milioane iugăre (54,6 la sută) proprietăților aflate sub regimul restricțiilor.

Repartiția marii proprietăți funciare la sfîrșitul lunii aprilie 1914[42]:

Mărimea gospodăriei în iugăre	Nr. gospodăriilor	% din nr. gospodăriilor	Supraf. în iugăre	% din total suprafață
De la 101 200	3136	34,7	486.285	4.4
De la 201 300	1636	16,5	400.856	3,7
De la 301 500	1593	16,1	620.978	5,7
De la 501 1000	1474	15,0	1.001.978	9,2
De la 1001 2000	887	8,9	1.242.574	11,4
De la 2001 10.000	757	7,6	2.901.304	26,6
Peste 10.000	121	1,1	4.260.225	39,0
Total	9.904	100,0	10.914.200	100,00

Din cele de mai sus rezultă că cele mai mari suprafețe, aproape 40 la sută, erau în proprietatea celor 121 de gospodării cu peste 10.000 iugăre cadastrale, care nu reprezentau decît 1,1 la sută din totalul proprietarilor funciari cu peste 100 iugăre cadastrale; celor 1636 de gospodării, 16,5 la sută din marea proprietate funciară, le revenea 38 la sută; 1474 gospodării între 501 1000 iugăre, 15,0 la sută din numărul gospodăriilor, stăpîneau mai puțin de 10 la sută, iar restului de 6720 gospodării între 101 500 iugăre peste 67 la sută le reveneau numai 13,8 la sută din suprafața deținută de gospodăriile funciare cu peste 100 iugăre.

Marea proprietate funciară constituia, în preajma primului război mondial, o forță economică importantă care influența toate domeniile relațiilor agrare. Existența marii gospodării moșierești, reflectare a menținerii unor resturi feudale, a constituit o frînă în dezvoltarea țării, a adîncit contradicțiile naționale și sociale. Lichidarea proprietății moșierești era, ca și în România o cerință obiectivă a progresului social-economic al Transilvaniei.

L'AGRICULTURE DE TRANSYLVANIE Á LA VEILLE DE LA PRÉMIERE GUERRE MONDIALE

RÉSUMÉ

L'essor du capitalisme dans l'économie agricole a constitué une caractéristique de l'évolution de l'économie transylvaine à la fin du XIX-e siècle et au début du XX-e. Les lois agraires de 1848 et les édits impériaux de 1853 et 1854, en abolissant le servage et les privilèges féodaux,

[42] După M.St. Évk, uj [illegible]

www.dacoromanica.ro

créèrent les conditions du libre développement pour les rapports capitalistes de production agricole. En Transylvanie, la propriété paysanne ne prit corps que grâce à l'abolition du servage. Le trait caractéristique de la répartition foncière était constitué par l'inéquité de la propriété. Ainsi, plus de 99% des exploitations totalisant une superficie de 50 ha ne couvraient que 60% de la superficie agricole. Cependant, les grands propriétaires c'est-à-dire 0,8%, possédaient 40% de la superficie de terre arable existante. C'était, donc, la grande propriété qui prévalait, dont 13,4% des exploitations récemment constituées, c'est-à-dire les propriétaires des domaines qui dépassaient 500 ha possédaient 26,7% des grands domaines. Le résultat en était l'inégalité sociale et nationale. La plupart des grands propriétaires étaient hongrois, tadis que la majorité des paysans et des petits propriétaires étaient roumains. Les grands propriétaires roumains étaient peu nombreux, possédant seulement 8,5% des grandes exploitations agricoles. L'auteur du présent article analyse également la structure de la propriété soumise au régime restrictif : les propriétés de l'Etat et les terres communales, les propriétés en possesion commune, les terres ecclésiastiques et leur rôle économique et social, l'appui prêté par l'intermède des fonds transylvains au mouvement national roumain de Transylvanie. La grande propriété foncière était, à la veille de la Grande Guerre, une véritable force économique, qui conditionnait la vie agricole à chaque instant. Par conséquent le progrès social et économique de la Transylvanie ne devait être possible que par la liquidation de la grande propriété foncière.

www.dacoromanica.ro

DOVEZI ISTORICE DESPRE UNITATEA LIMBII ROMÂNE (SEC. XV — PRIMA JUMĂTATE A SEC. XIX)

DE

NICOLAE STOICESCU

Limba română, vorbită de întregul nostru popor, indiferent de provincia istorică în care a locuit în veacurile trecute, a constituit și constituie un factor puternic de unitate. După cum spunea istoricul I. Lupaș, limba „ne-a păstrat (pe) de o parte icoana vie a originii noastre, (pe) de alta ne-a fost un mijloc puternic de neîntreruptă legătură a unității și a frăției între toate pîlcurile neamului nostru" [1].

Unitatea limbii române a fost susținută și demonstrată de toți marii noștri istorici și lingviști. De pildă, pentru a dovedi „absoluta unitate" a graiului românesc vorbit în sec. XVI, Nicolae Iorga a pus alături vestita scrisoare a lui Neacșu din Cîmpulung, din 1521, cu o alta, adresată bistrițenilor de către un diac din Suceava anului 1595, subliniind faptul că între cele două texte nu se găsește nici o deosebire de limbă sau de stil [2]. Într-o conferință despre „unitatea neamului prin unitatea limbii", un alt istoric, Ion Bianu, susținea, la rîndu-i, că limba a fost „forța centrală" în păstrarea unității de neam a românilor; „acolo unde limba a slăbit, acolo s-a pierdut neamul" [3]. Dintre lingviști, amintim pe: Sextil Pușcariu [4], Alexandru Graur [5], D. Macrea [6] etc.

Cercetările mai noi, întreprinse de I. Gheție și Al. Mareș, au arătat că dialectul daco-roman se repartiza în sec. XVI în două subdialecte: unul sudic, cuprinzînd Muntenia și parte din Oltenia, și altul nordic, înglobînd Banatul, regiunea Hunedoara, Transilvania de nord și Moldova, ultimul fiind divizat în trei graiuri: bănățean-hunedorean, ardelean de nord și moldovean [7].

Unii învățați străini mai vechi au afirmat că unitatea limbii române s-ar datora formării ei pe un teritoriu restrîns, în care limba străromână

---

[1] I. Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, I, 1928, p. 24

[2] N. Iorga, *Note despre unirea românească* („Revista istorică", 1920, p. 4—5)

[3] I. Bianu, *Unitatea neamului prin unitatea limbii. Conferință*, Craiova, <f.a.> (Publicațiile Ateneului „N. Iorga")

[4] *Limba română*, București, 1940, p. 217 și urm. și *Les enseignements ds l'Atlas linguistique de Roumanie* („Revue de Transylvanie", III, 1936, nr. 1, p. 11)

[5] *Unitatea limbii române*, în vol. *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 99—103

[6] *Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei românești*, București, 1978 și *Despre dialectele limbii române* („Limba română", 1956, nr. 1, p. 5—24)

[7] Ion Gheție, Al. Mareș, *Graiurile daco-romane în secolul al XVI-lea*, București, 1974. Vezi și Emanoil Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor daco-romane*, București, 1968

www.dacoromanica.ro

s-a constituit unitar și din care ulterior s-au desprins dialectele istro, macedo, megleno și daco-român; la rîndul lor, fiecare din aceste dialecte în parte, și în special daco-româna, și-ar fi păstrat unitatea datorită ocupației principale a vorbitorilor care ar fi fost păstori. Cercetări mai noi au dovedit netemeinicia unor asemenea afirmații. Unitatea limbii române a fost asigurată în primul rînd de unitatea de relief a țării noastre, care a constituit elementul primordial în păstrarea unei limbi atît de unitare, lipsită în mod practic de dialecte, cu deosebiri neesențiale de la o regiune la alta [8]. Un alt factor care a asigurat unitatea limbii române a fost mișcarea intensă și aproape permanentă de oameni pe teritoriul etnic românesc, mișcare neîngrădită de măsurile restrictive caracteristice feudalismului apusean [9].

În Țările Române unificarea limbii în sec. XVI a fost mult ușurată de tipăriturile lui Coresi, care au impus graiul muntenesc [10]. Unificarea limbii a început fără nici o constrîngere din partea autorităților, în vreme ce în Franța dialectul lui Ile de France se impunea prin ordonanță regală.

Un alt moment important în procesul de unificare a limbii literare românești a fost mijlocul sec. XVIII, cînd diferențele de ordin regional din textele religioase tipărite în cele trei Țări Române au fost abolite, prin acceptarea normei literare muntene în cărțile moldovenești și ardelenești [11]. La rîndul său, Nicolae Iorga recunoștea „marele folos de unificare a limbii" adus de aceste texte [12].

Ceea ce a caracterizat limba română în trecut, îndeosebi în Transilvania, a fost *puterea ei de rezistență în fața tentativelor străine de a o desființa*. Cînd dieta din 1842 a încercat să introducă limba maghiară ca limbă oficială, revoluționarul sas Stefan Ludwig Roth arăta zădărnicia acestor eforturi, deoarece Transilvania nu simțea nevoie de o astfel de limbă, pentru că avea una pe care o înțelegeau toți locuitorii ei: cea românească [13].

Vorbind despre păstrarea limbii române, italianul Antonio Bonfini, cronicarul oficial al regelui Matias Corvin (1458—1490), spunea la rîndu-i: „dacă va socoti cineva bine năvălirile necontenite ale sarmaților și goților, apoi revărsările hunilor, ale vandalilor și gepizilor, ale germanilor și

---

[8] Octavian Șchiau, *Cărturari și cărți în spațiul românesc medieval*, Cluj-Napoca, 1978, p. 6.

[9] Al. Graur, *op. cit.*

[10] Ion Gheție, *Rolul textelor coresiene în procesul de unificare al limbii literare*, în *Studii de limbă literară și filologie*, III, București, 1974, p. 133 și urm.

[11] I. Gheție, *Contribuții la problema unificării limbii române literare. Momentul 1750* („Limba română", 1971, nr. 2, p. 113—124); Alexandru Roman, *Contribuții la problema unificării limbii române literare (în legătură cu edițiile românești din secolul al XVIII-lea ale Psaltirii (ibidem*, 1974, nr. 1, p. 24); Magdalena Georgescu, *Contribuții la problema unificării limbii literare. Despre edițiile succesive ale Molitvenicului din secolul al XVIII-lea (ibidem*, 1975, nr. 4, p. 323—331), Autorii amintiți au subliniat rolul cărților religioase în acest proces.

[12] N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, ed. II-a, vol. II, București, 1930, p. 115.

[13] I. Lupaș, *Istoria Unirii românilor*, București, 1937, p. 32 și idem *Studii, conferințe și comunicări istorice*, I, p. 25, unde citează lucrarea lui St. L. Roth, *Der Sprachkampf in Siebenbürgen*, Brașov, 1842, p. 46—48. În timpul călătoriei sale prin Transilvania, la 1773, viitorul împărat Iosif al II-lea a fost însoțit de notarul Mihail Heydendorf din Mediaș, pe care l-a întrebat dacă știe românește; acesta i-a răspuns că toți sașii cunosc această limbă, ca și limba lor maternă, deoarece toată ziua au relații cu românii (I. Lupaș, *Istoria Unirii românilor*, p. 31).

www.dacoromanica.ro

longobarzilor, cum nu se va minuna că s-au păstrat pînă acum între daci şi geţi urmele limbii latine? Românii s-au luptat în aşa fel, încît par a se fi războit mai mult pentru păstrarea limbii decît pentru viaţă". *(Ita reluctantur Valachi, ut non tantum pro vitae, quantum pro linguae incoluminate certasse videantur)* [14].

Unitatea limbii române a fost remarcată de numeroşi învăţaţi, cronicari, călători sau oameni politici din secolele trecute, ale căror mărturii le vom evoca în cele ce urmează. La 1476, referindu-se la oştenii munteni trimişi cu armata turcă împotriva lui Ştefan cel Mare, oşteni care au refuzat să lupte alături de otomani, cronicarul polon J. Długosz afirma că muntenii au „aceeaşi limbă şi aceleaşi obiceiuri cu moldovenii" *(Bassaraborum exercitus linguam et mores eosdem cum Valachis habens)* [15]. În octombrie 1542 se exprima temerea că, dacă Petru Rareş ar intra în Transilvania, românii „s-ar uni cu dînsul pentru că au aceeaşi limbă" [16]. Aceeaşi constatare o făcea umanistul Nicolaus Olahus, care spunea: „*moldovenii se folosesc de aceeaşi limbă, acelaşi rit şi aceeaşi religie ca şi locuitorii din Ţara Românească*" [17]. În aceeaşi epocă — după ce remarca unitatea poporului român din cele trei ţări — învăţatul A. Verancsics recunoştea şi unitatea lor de limbă cînd sublinia faptul că toţi românii folosesc o limbă de origine latină şi „cînd întreabă ei pe cineva dacă ştie să vorbească pe limba valahă spun: oare ştii româneşte?" *(scisne Romane?)* [18].

Într-o scrisoare din 20 febr. 1552, generalul imperial de origine italiană Castaldo — care cunoştea bine situaţia din Ţara Românească şi Moldova, a căror cucerire a urmărit-o — spunea despre moldoveni şi munteni că au fost colonie romană „di che fan testimonio infinite antiquità et medaglie che si vedono et trovano preso di loro, ma più la loro lingua che si confá ancor tanto con la nostra (= italiana), che se intendiamo insieme" [19].

Mai tîrziu, la 1574, călătorul francez Pierre Lescalopier — vizitînd Muntenia — afirma: „tout ce pays (la Valachie) et Moldavie et la plus part de Transilvanie a esté peuplé des colonies romaines du temps de Traian l'empereur ... Ceux du pays se disent vrays successeurs des Romains et nomment leur parler romaneschte, c'est à dire romain" [20]. La 1625, G.B. Montalbani, autorul lucrării *De moribus Turcarum*, ştia şi el că locuitorii Ţării Româneşti şi Moldovei vorbesc aceeaşi limbă [21].

---

[14] A. Bonfinius, *Rerum Hungaricarum decades*, Basel, 1568, p. 542; cf. I. Lupaş, *op. cit.* p. 32—33.

[15] *Războieni. Monografie şi culegere de texte*, Bucureşti, 1976, p. 238. Despre latinitatea limbii române — care include şi unitatea ei — a se vedea şi numeroasele dovezi strînse de A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Bucureşti, 1972, şi în limba franceză, 1975.

[16] Hurmuzaki, *Documente*, II/4, p. 305

[17] *Călători străini despre Ţările Române*, I, p. 488

[18] *Ibidem*, p. 403

[19] A. Armbruster, *Romanitatea românilor*, 92

[20] *Ibidem*, p. 114 şi *Călători străini*, II, p. 428—429.

[21] M. şi D. Găzdaru, *Călători şi geografi italieni în sec. XVII. Referinţele lor despre Ţările Româneşti*, („Arhiva", 1939, nr. 3—4, p. 207). Unitatea limbii vorbite de românii din Transilvania, Moldova şi Ţara Românească a fost recunoscută şi de cronicarul sas Toppeltin *(Gîndirea social-politică despre unire*, Bucureşti 1966, p. 13—14 şi A. Armbruster, *Dacoroman-Saxonica. Cronicari români despre saşi. Români în cronistica săsească*, Bucureşti, 1980, p. 103).

www.dacoromanica.ro

De aceeași părere era și diaconul Paul de Alep, care — vizitînd Țările Române la mijlocul sec. XVII — a aflat de la locuitori că *„limba poporului din Moldova și din Țara Românească este limba română"* și că domnul Moldovei, Vasile Lupu, a tipărit cărți „în limba română" [22].

La 1659, celebrul călător turc Evlya Celebi — care a trecut și el prin Țara Românească și Moldova — arăta : „limba lor (a muntenilor) este aceeași (cu a moldovenilor), dar diferă unele denumiri și au unele expresii de finețe" [23]. La 1671, Alberto Vimina — autorul lucrării *Historia delle guerre civili di Polonia* — aflase și el că locuitorii Moldovei și Țării Românești vorbesc „un solo idioma che mostra qualche somiglianza all'Italiano" [24].

Mai tîrziu, la 1685, francezul Philippe le Masson, vizitînd Moldova, constata : „limba vorbită în Moldova și Țara Românească nu este cunoscută de cît în aceste două țări (Masson nu cunoștea Transilvania — N.S.). Seamănă foarte mult cu limba italiană" [25].

Către sfîrșitul secolului al XVII-lea, contele de Marsigli, bun cunoscător al acestor regiuni, scria : „entre les monts Crapaks (— Carpați) qui s'avancent en ligne parallelle au Danube, jusques aux confins de la Valachie et de la Moldavie on n'y parle point d'autre langue que la Valaque, qui est une corruption du Latin et de l'Italien" [26].

Numeroși alți străini care au cunoscut poporul român în secolul al XVIII-lea și la începutul celui următor ne-au lăsat și ei mărturii despre unitatea limbii române. La 1728, sasul Martin Schmeizel, ajuns profesor la Universitatea din Halle, afirma într-una din lucrările sale, bazate pe o bogată informație : *„limba muntenească și moldovenească este una singură, o limbă romană stricată*; de altfel, aceste nații se numesc și astăzi *Rumuny* și ele sînt, fără îndoială, resturile coloniilor romane transplantate pe aceste meleaguri în vremea lui Traian". Pentru a dovedi latinitatea și unitatea poporului român, Schmeizel tipărește un *Tatăl nostru* în limba română [27].

Peste două decenii, la 1748, misionarul Onufrie din Liov, vizitînd Moldova, constată : „Idioma Moldavorum videtur ex Italico originem habere, sed propter ejus nimiam corrumptionem et plurimorum vocabulorum ab alijs quoque nationibus mutationes, et usum, singulare et ipsis tantum Moldavis et Valachis proprium evasit" [28], deci este vorba de o limbă pe care o vorbesc atît moldovenii cît și muntenii (Onufrie nu fusese în Transilvania).

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, francezul d'Hauterive — care a locuit în Moldova — arăta că „între Dunăre, Nistru și Marea Neagră (poporul român) vorbește ca în Italia o limbă cu adevărat deri-

[22] *Călători străini*, VI, p. 46.
[23] *Ibidem*, p. 722
[24] M. și D. Găzdaru, *op. cit.* („Arhiva", 1940, nr. 1—2, p. 85)
[25] *Călători străini*, VII, p. 299
[26] Conte de Marsigli, *Stato militare dell'Imperio Ottomano*, Amsterdam, 1732, p. 22
[27] A. Armbruster, *Dacoromano-Saxonica*, p. 132.
[28] Francisc Pall, *Raportul călugărului Onufrie din Liov despre misiunile catolice din Moldova (1748)*, în vol. *Fraților Alexandru și Ion Lăpedatu*, București, 1936, p. 621.

www.dacoromanica.ro

vată din latină" [29]. Cam în aceeași vreme, pe la 1770—1772, un ofițer francez afirma că limba „valahă" se vorbea în sudul Dunării, în Țara Românească și Moldova, „numindu-se românească" *(romanecha)* [30].

La 1810, Ledoulx, agentul Franței la București, constata că în Moldova și Țara Românească se vorbea *„le même dialecte"* [31]. La 1822, în descrierea făcută Moldovei și Țării Românești, căpitanul austriac Radisits susținea și el că locuitorii celor două provincii vorbeau aceeași limbă, aveau aceleași datini și obiceiuri [32]. Dintre numeroșii străini care au recunoscut unitatea limbii române în această vreme amintim pe : C. Ludolf [33], Andreas Wolf [34], Alexandre de Langeron [35], Rochechouart [36] și alții.

Pe la 1836, un alt francez (care semnează MGDE) susținea la rîndu-i : „Les provinces de la Valachie et de la Moldavie sont habitées par les Valaques, nation issue des colonies romaines établies par Traian sur le Danube; ils parlent encore un idiome latin, et ont conservé le costume de leurs ancêtres" [37].

Străinii care cunoșteau limba română puneau adeseori semnul egalității între română și moldo-valahă, care constituiau aceeași limbă; de pildă, la 1810, un bulgar traduce *Alexandria* „din moldo-valahă, din românește" *(iz moldovlahiiskoi, iz vlașki)* [38]; în *Lexiconul* de la Oxford se vorbește de *„Vallachico sive Moldavico"* [39] iar la începutul sec. XIX, consulul englez W. Wilkinson afirma că românii vorbesc *„la langue moldave ou valaque"* [40].

Vom remarca apoi că unitatea limbii era recunoscută și de românii care o vorbeau [40bis], ea constituind pentru ei un puternic factor de unitate, alături de credință. Astfel, la 1599, boierii munteni comunicau

---

[29] D'Hauterive, *Memoire sur l'état ancien et actuel de la Moldavie,* București, 1902, p. 252, 258, 396 etc. Vezi și „Magazin istoric", 1976, nr. 11, p. 16

[30] „Revista arhivelor", 1979, nr. 4, p. 451

[31] T. Holban, *Documente române din arhivele franceze (1801—1812)* București, 1939, p. 57.

[32] I. Nistor, *O descriere a Principatelor Române din 1822,* București, 1912, p. 5—6, și 25 (extras din „Analele Acad. Române, Memoriile Secției istorice).

[33] A Oțetea, *Contribution à la question d'Orient,* București, 1930, p. 354.

[34] A. Wolf, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Furstenthums Moldau,* Sibiu, 1805, p. 178—179. Acest învățat doctor, care a trăit mai multă vreme în Moldova, venind din Transilvania, a remarcat faptul că, deși exista o singură limbă românească, între dialectul vorbit în Moldova și cel din Valahia erau deosebiri în ceea ce privește unele cuvinte. El mai afirmă că locuitorii îl întrebau dacă știa moldovenește, iar el răspundea că știe românește, ceea ce era același lucru.

[35] G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia,* București, 1947, p. 155.

[36] *Ibidem,* p. 162

[37] MGDE, *Les deux mondes,* Paris, 1836, p. 186

[38] L. Miletić, *Edna bălgarska Aleesandriia ot 1810 god.* [O Alexandrie bulgărească din 1810]. („Bălgarski starini, XIII, 1936, p. 3—117); recenzie de Damian Bogdan, în „Rev. istorică română", VIII, 1938, p. 321.

[39] „Slavic and East European Review", 1957, p. 346

[40] W. Wilkinson, *Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie,* Paris, 1821, p. 12.

[40 bis] Termenul de „limba românească", cu sensul de limba vorbită de întregul nostru popor, se utilizează începînd din sec. XVI; în *Psaltirea slavo-română* din 1577 se spune că a fost tradusă „pre limba rumânească" *(Bibliografia românească veche,* I, p. 64). Cu același sens utilizează termenul și *Palia de la Orăștie (ibidem,* p. 95).

www.dacoromanica.ro

celor moldoveni că sînt de „*o limbă şi de o lege*"[41]; Dimitrie Cantemir, la rîndu-i, susţinea: „*locuitorii Valahiei şi Transilvaniei au aceeaşi limbă ca şi moldovenii*", deoarece alcătuiau acelaşi neam (numit de el romano-moldo-vlah)[42]. Mai tîrziu, în sec. XVIII, un cronicar muntean scria: „limba aceasta a românilor ce lăcuesc în Ţara Românească, în ţara Moldovii, în ţara Transilvanii şi la Bugeac, ce se numea Basarabie, tot într-un chip este"[43].

Unitatea limbii a fost susţinută cu tărie şi de corifeii Şcolii Ardelene. De pildă, Petru Maior va spune: „măcar că limba românilor e împărţită în mai multe dialecte, a căror osebire mai vîrtos stă în pronunţare sau răspunderea unor litere, românii de dincoace de Dunăre toţi se înţeleg laolaltă; ba în cărţi nici nu au fără un dialect singur; deschilinirea dialectelor numai în vorbă se aude"[44].

La rîndul lor, la 1807, boierii Moldovei cereau lui Napoleon unirea ţării lor cu Ţara Românească şi pentru motivul identităţii de limbă *(l'identité de la langue)*[45].

O altă dovadă a unităţii de limbă a moldovenilor cu muntenii o constituie faptul că *graiul vorbit în Moldova medievală a fost numit de străini (îndeosebi poloni) român sau valah, nu limbă moldovenească*. De pildă, jurămîntul lui Ştefan cel Mare de la Kolomeia din 1485 a fost tradus „*ex valachico in latinum*", deci din română în latină[46]. Tot astfel, la 1562, jurămîntul lui Despot Vodă faţă de imperiali este tradus de Belsius din „limba română", nu moldoveană[47]; la 7 august 1561 se spunea că acelaşi Despot căuta un ofiţer care să cunoască limba română, vorbită în Moldova[48]; la 1563, aceluiaşi domn al Moldovei i se ceruse de către Ioan Ugnad „să lase să fie tipărită Evanghelia în limba română" *(Walachische Sprache* sau *ad linguam Valacham)*[49]. Să nu uităm că în această vreme moldovenilor li se spunea în mod curent valahi, adică români; de pildă, în *Vita Despothi principis Moldaviae* se vorbeşte de „*nacio Valacorum apellatur Romana*", care locuiau în Moldova[50].

---

[41] N. Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ed. III-a, p. 58

[42] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Edit. Academiei, Bucureşti, 1973, p. 367. Vezi şi Ştefan Giosu, *Dimitrie Cantemir, Studiu lingvistic*, Bucureşti, 1973, p. 54—60

[43] N. Iorga, *Studii şi documente*, III p. 56. În acelaşi secol, *Evangheliarul* de la Rîmnic (1746) se tipărea ca să ajungă „nu numai în ţara măriei tale (= Ţara Românească), ci în toate ţările şi ţinuturile ce vorbesc limba românească" (BRV, I, p. 318).

[44] A. Răduţiu — P. Teodor, *Ideea de unitate politică la români*, Bucureşti, 1968, p. 71. Unitatea limbii române a fost susţinută şi în lucrarea lui Samuil Micu — Clain şi Gheorge Şincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Viena, 1780, unde se spune: „dacă ar face cineva ... o călătorie prin Ţara Românească, Moldova, Transilvania, Maramureş ... Silvania (= Crişana), Banat, Cuţo-Vlahia... va avea nevoie de limbă daco-română..., fiindcă nu vei auzi nici una mai des folosită în ţinuturile enumerate'. Vezi Mircea Zdrenghea, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae, La 200 de ani* („Cerc. de lingvistică", 1981, nr. 1, p. 11—15). Despre opiniile unui alt membru al Şcoalei Ardelene, I. Budai-Deleanu, vezi Ion Gheţie, *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu*, Bucureşti, 1966.

[45] „Studii, 1965, nr. 2, p. 415.

[46] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, p. 373; I.C. Chiţimia, *Cele mai vechi urme de limbă românească* („Romanoslavica", 1948, p. 122—126).

[47] *Călători străini*, II. p. 178

[48] A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, I, p. 197.

[49] *Călători străini*, II, p. 283 şi Hurmuzaki, *Documente*, II/1, p. 459

[50] „Diplomatarium Italicum", III, 1934, p. 1—41

www.dacoromanica.ro

Mai tirziu, la 25 iunie 1595, la Cracovia, notarul Simon Swiekowski traduce un răvaş al lui Petru Şchiopul, fostul domn al Moldovei, *„ex lingua Vallachica"* [51]. La 1 aprilie 1644, principele G. Rákoczi I comunică fiului său textul unei scrisori primită din Moldova de la Vasile Lupu, tradusă din româneşte *(az oláh)* în ungureşte [52].

Din secolele XVII — XVIII numeroase informaţii despre limba română vorbită în Moldova ne-au lăsat misionarii catolici veniţi aici, care — ştiind cu toţii italiana — ajunseseră să cunoască bine această limbă. Iată cîteva exemple : la 1641, Baksić — care a fost şi în Ţara Românească — arăta : „moldovenii vorbesc româneşte" (il *Valacho)* [53]; peste trei decenii, un alt misionar afirma că în Moldova, ai cărei locuitori sînt *„della natione Wallacha"*, se vorbeşte *„il Vallacho"* [54]; la 10 nov. 1722 misionarul de la Iaşi declara că trebuia să explice doctrina bisericii sale *„in linguam Moldavis ad Valachis communem"* [55]; la ⟨1745⟩ un alt misionar susţinea că în Moldova se vorbea *„la Valacha ò sia Moldovana"* [56]; la 15 sept. 1792, episcopul catolic al Transilvaniei informase Propaganda din Roma că în Moldova trăiau numeroşi maghiari care ignoră „totalmente *la lingua valachica"*, vorbită în ţară [57]; la 5 april. 1812, noul prefect catolic al Moldovei cere preoţilor de sub îndrumarea sa să citească în anumite zile în biserică şi în limba română [58] etc. În sfîrşit, mai amintim că o scrisoare a vornicilor de poartă din Iaşi, din 28 august 1715, a fost tradusă de secretarul latin pentru biserica catolică din Iaşi *„ex valachico-moldavico idiomate"*, adică din limba valaho-moldoveană [59].

Am putea înmulţi numărul exemplelor de acest fel, dar credem că cele invocate aici sînt suficiente pentru a dovedi că *străinii (polonii, italienii, maghiarii etc.) ştiau că limba vorbită în Moldova era limba română.*

La rîndul lor, *moldovenii nu au numit limba vorbită de ei în trecut decît românească.* Astfel, prima traducere a lucrării *Floarea darurilor* a fost făcută în Moldova, spre sfîrşitul sec. XV, de Gherman „Valahul",

---

[51] A. Veress, *op. cit.* III, p. 295

[52] *Ibidem*, X, p. 180. Acelaşi principe trimite apoi domnului Moldovei două scrisori alcătuite „în latineşte şi în românceşte" *(Călători străini*, V, p. 135). În solia sa în Moldova, unde îl trimisese principele Transilvanici în 1648, I. Kemeny adusese cu sine un tălmaci pentru limba română, deşi vorbea şi el româneşte *(ibidem* p. 140).

[53] *Călători străini*, V, p. 224—225

[54] „Diplomatarium Italicum", I, 1925, p. 109

[55] *Ibidem*, p. 150. Vezi şi *ibidem*, II, p. 420, 427

[56] *Ibidem*, I, p. 184

[57] N. Iorga, *Studii şi documente*, I—II, p. 138

[58] *Ibidem*, p. 162

[59] N. Iorga, *op. cit.* p. 92. Vezi şi D. Găzdaru, *Vechi texte româneşti scrise de misionari catolici. Gramatici, dicţionare, scrieri religioase*, în *Omagiu profesorului D. Găzdaru. Miscellanea. Din studiile sale inedite sau rare. I. Studii istorico-filologice*, Freiburg, 1974, p. 1—46 şi D. Găzdaşu, *Informaţii italiene inedite despre cîteva texte româneşti scrise de misionari catolici*, Bucureşti, 1934 (extras din „Studii italiene", 1934).

Despre *Katekismu Krestinesku depre lymba franciaska en lymba moldaunaska*, tălmăcit de părintele Silvestro Amelio, prefect al misiunilor catolice din Ţările Române, vezi Ov. Densuşianu, *Manuscrisul românesc al lui Silvestro Amelio, din 1719* („Grai şi suflet", vol. I, fasc. 2, 1924, p. 286—311).

Mai amintim că — deşi în privilegiul din 1750 se arăta că Duca Sotiriovici tălmăcea cărţi în „limba moldovenească" — *Psaltirea* tipărită de el la Iaşi în 1748 era considerată în Italia *„Salterio Valacco"*, adică românească. Vezi C. Tagliavini, *O Psaltire românească necunoscută din 1748* („Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii literare", 1941—1942, p. 173—184)

www.dacoromanica.ro

în limba română sau valahă *(na voloski)* [60]. La 1592, Petru Şchiopul, fostul domn al Moldovei, declara că dorea să se stabilească în Tirol şi datorită asemănării limbii italiene cu limba română, vorbită de el în Moldova (*„estlichen di weil die walachische Sprach sich mit der wellischen Sprach"*) [61]. În aceeaşi vreme un alt om de cultură, Luca Stroici, mare logofăt al Moldovei, care-şi semna numele cu litere latine, declara că primise două scrisori scrise „în limba românească" *(voloskim jezikiem)* să le traducă în polonă [62]. Să nu uităm, de asemenea, că legiuirea tipărită la 1646 de Vasile Lupu se numeşte *Carte românească de învăţătură*, fiind scoasă „pre limba românească". În aceeaşi vreme, mitropolitul Varlaam spune *Cazaniei* sale tot *Carte românească de învăţătură* (nu carte moldovenească) şi o consideră ca „un dar limbii româneşti" [63].

Tot un dar făcut „limbii româneşti" considera şi mitropolitul Dosoftei *Liturghierul* său din 1679, tradus „pre limba rumânească", aşa cum în *Paremiile* din 1683 vorbea de „rumâneasca limbă", prin care înţelegea poporul român [64]. Acelaşi învăţat mitropolit a tradus *Vieţile sfinţilor* „pe limba românească".

La rîndul său, Miron Costin scria: „măcar că ne răspundem (adica numim) acum moldoveni, iar nu întrebăm « ştii moldoveneşte » ce « ştii româneşte », aproape ca « scis romanice » [65].

Reluînd ideea lui Miron Costin, Dimitrie Cantemir afirma: *„limbii noastre nu-i spunem dacică, nici moldovenească, ci românească"*, astfel încît dacă vrem să-l întrebăm pe un străin dacă ştie limba noastră nu-l întrebăm: « scis moldavice » (ştii moldoveneşte) ci « ştii româneşte », adică scis romanice" [66]. Marele învăţat a fost preocupat de unitatea limbii române şi în *Hronicul vechimei româno-moldo-vlahilor*, unde vorbeşte de *„limba părinţască, carea din românească sau lătinească iaste"* [66 bis].

Din sec. XVIII ne-au rămas numeroase dovezi de la diverşi locuitori din Moldova care-şi numeau ei înşişi limba românească. Astfel, despre Constantin Mavrocordat — domnul care a ocupat tronul de şase ori în Ţara Românească şi de patru ori în Moldova — cronicarul ne informează că, în timpul celei de-a treia domnii în Moldova (1748—1749), a luat măsuri pentru a învăţa pe preoţi *„carte românească"* [67]. Acelaşi domn, primind o scrisoare de la Ilie vel căpitan de Soroca, îi reproşa acestuia: „pentru ce ne scrii greceşti? Au aştepţi să-ţ dăm noi logofăt să scrie româneşti? Să-ţ cauţi logofăţel *să ne scrii româneaşti"* [68]. Întrucît Constantin Mavrocordat domnise şi în Ţara Românească şi cunoştea bine limba vorbită de munteni, era în măsură să ştie că moldovenii vorbeau aceeaşi limbă: „româneşte".

[60] Nicolae N. Smochină şi N. Smochină, *O traducere românească din sec. XV a cărţii „Floarea darurilor"* („Biserica ortodoxă română", 1962, nr. 7—8, p. 712—741).

[61] Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 259

[62] *Ibidem*, Supl. II/1, p. 416

[63] *Bibliografia românească veche*, I, p. 139.

[64] *Ibidem*, p. 224, 240—241, 265.

[65] M. Costin, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, p. 229, 269

[66] D. Cantemir, *De Antiquis*, f. 152v (în curs de publicare)

[66 bis] Ed. Gr. Tocilescu, p. 104

[67] *Cronicile României*, ed. M. Kogălniceanu, III, Bucureşti, 1874, p. 313—214; D. Furtună, *Preoţimea românească în sec. XVIII*, Bucureşti, 1915, p. 152

[68] N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 290

www.dacoromanica.ro

Dintre oamenii de cultură amintim pe Isaia Nemţeanu (de la mănăstirea Neamţ) care a tradus, la 1763, *Rînduiala slujbei pentru răposaţi* „despre limba slovenească *întru cea rumânească*" [69]; la 1796, doi călugări din Moldova tălmăciseră şi ei *Tîlcul Evangheliei* de Teofilact al Bulgariei „*în limba noastră românească*", cartea urmînd să fie tipărită în Oltenia, la Rîmnic [70]; în anul următor, 1797, cartea lui Varsanufie a fost tradusă de călugărul Ioasaf de la schitul Pocrov „pre limba românească ..., spre folosul cel de obşte al neamului românesc" [71]. În sfîrşit, să mai amintim că, pe la anul 1780, un locuitor din Soloneţ — Suceava însemna pe un *Ohtoih* al bisericii din sat că această carte, împreună cu altele scrise „româneşte", fusese cumpărată de locuitorii satelor Soloneţ şi Todireşti [72].

Am putea înmulţi numărul exemplelor de acest fel, dar considerăm că cele evocate aici sînt suficiente pentru a dovedi că *moldovenii considerau ei înşişi limba ce vorbeau ca fiind românească*, adică aceeaşi limbă pe care o vorbeau fraţii lor din Muntenia şi Transilvania.

Identitatea de limbă dintre Moldova, Ţara Românească şi Transilvania este dovedită şi de *circulaţia cărţii*, foarte intensă între cele trei provincii istorice. De pildă, cronica atribuită lui Ianache Kogălniceanu ne informează că, în cea de a doua domnie a sa în Moldova (1741—1743), Constantin Mavrocordat „poruncit-au de au adus şi cărţi pe-nţeles din Ţara Românească, căci în Moldova nu se află Evanghelii, Apostoli şi Leturghii" [73], iar cercetările Ioanei Cristache-Panait — făcute doar în 60 de biserici din judeţele Suceava, Iaşi, Botoşani şi Vrancea — au dus la descoperirea a 104 cărţi religioase tipărite în Ţara Românească în sec. XVIII [74]. Să mai amintim, în sfîrşit, că, la 1898, se aflau în oraşul Tecuci şi în satele din jur numeroase cărţi religioase vechi provenind din Ţara Românească: 121 de la Bucureşti, 90 de la Rîmnicul Vîlcea, 9 de la Buzău, 5 de la Blaj şi numai 45 de la Iaşi — deci doar 20% faţă de numărul cărţilor provenite din Ţara Românească [75]. *Dacă locuitorii celor două provincii istorice ar fi vorbit dialecte diferite, moldovenii nu ar fi înţeles slujba citită după cărţile muntene.*

În secolul al XVIII-lea noţiunea de limbă românească tinde să se suprapună aceleia de „patrie românească", cu sensul de tot teritoriul locuit de români. De pildă, episcopul Inochentie scrie în prefaţa la *Triodul* tipărit la Rîmnicul Vîlcii în 1731, că pînă atunci această carte „nu s-au dat în lumina limbei noastre celei româneşti (ca) să fie tipărită, precum nici într-alte părţi unde se află patria românească nu s-au mai tipărit" [76]. La rîndul său, episcopul Clement al Rîmnicului adresa *Evanghelia* din 1746 „nu numai celor din casă, adică din ţara măriei tale (= Ţara Românească)

[69] I. Bianu, *Catalogul manuscriselor româneşti*, III p. 177

[70] N. Iorga, *Contribuţii la istoria literaturii române în veacul XVIII şi XIX*, Bucureşti, 1906, p. 33.

[71] G. Strempel, *Catalogul manuscriselor româneşti, I*, Bucureşti, 1978, p. 130

[72] „Mitropolia Moldovei", 1972, nr. 5—6, p. 429

[73] *Cronicile României*, ed. M. Kogălniceanu, III, p. 203

[74] „Mitropolia Moldovei", 1972, nr. 5—6, p. 417

[75] „Studii şi cercetări de bibliologie", III, 1960, p. 232—235. Pentru situaţia din judeţul Bacău vezi „Valachica", 10—11, 1978—1979, p. 37—40

[76] BRV, II, p. 44.

[77] *Ibidem*, p. 91

www.dacoromanica.ro

ci tuturor celor ce vorbesc limba rumânească" [77]. La 1795, un locuitor din Transilvania copiază *Esopia* „pre limba noastră cea de moșie românească" [78], iar în 1799 se scrie un *Cronograf* în Țara Românească „socotind că ar fi bine să-și ajute fieștecine patrii și limbii lui ori cu ce ar putea" [79]. În sfîrșit, într-un manuscris din 1821, se vorbește de „limba patrii noastre", care era limba română [80].

În aceeași vreme noțiunea de limbă românească era asociată cu aceea de neamul românesc. De pildă, la 2 febr. 1796, Iosif, episcopul Argeșului, scria lui Constantin Hagi Pop din Sibiu despre intenția sa de a traduce *Tîlcul Evangheliei* lui Teofilact al Bulgariei „foarte de folos pentru neamul nostru, care încă nu s-a tipărit niciodată în limba românească" [81]. Mai tîrziu, la 20 dec. 1821, Macarie ieromonahul vroia să „îmbrace (o *Psaltichie)* în haină românească, ca să publicarisească această lucrare la neamul românesc" [82].

Către sfîrșitul sec. XVIII, noțiunea de „neam românesc" este înlocuită uneori cu aceea de „patrioți", care cuprinde pe toți cei ce vorbeau limba română; ideea este exprimată de Grigore Rîmniceanu în prefața *Antologhionului* de la Rîmnic din 1786, unde se spune despre cărți că erau dăruite „patrioților acestii limbi" din Valahia, Moldova și Transilvania [83].

Se înțelege din exemplele citate că *cei care scriau aceste lucrări erau conștienți de faptul că tot neamul românesc vorbea aceeași limbă, limba română; conștiința unității de limbă întregea și întărea conștiința unității de neam, foarte puternică în această vreme.*

Unitatea limbii vorbite în Țara Românească și Moldova stătea, de atfel, la baza colaborării oamenilor de cultură din cele două țări. Vom evoca aici doar cîteva exemple: *Cazania* lui Varlaam din 1643 stă la baza textului din *Cazania* tipărită la m-rea Dealu în anul următor, fără ca deosebirile de grai să constituie o piedică în preluarea textului [84]. Mai tîrziu, în sec. XVIII, călugărul Ilarion de la mănăstirea Dragomirna din Moldova „preface pre a noastră limbă rumânească" lucrarea *Capete ale sf. Diadoh*, scrisă la 1772 de monahul Rafail din Țara Românească [85],

---

[78] *Cat. ms. rom.* I, p. 340

[79] G. Strempel, *op. cit.* p. 132.

[80] *Cat.ms.rom.* I, p. 91

[81] N. Iorga, *op. cit*, p. 29

[82] *Ibidem*, p. 53

[83] Daniela Pocnaru, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, Tîrgoviște, 1973, p. 227. Din același secol al XVIII-lea datează și unele mărturii privind dragostea pentru limba românească făcute de cărturari transilvanici ca Ioan Duma care, adresîndu-se la „oarecarii ce defaimă... limba noastră cea românească, scria în prefața unei *Psaltichii:* „unii ca aceia să știe că fieștecare om limba lui întru care s-a născut i se pare a fi frumoasă" (G. Strempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, I, București 1959 p. 57—58)

[84] I. Rizescu, *Noi date în legătură cu raportul dintre Cazania lui Varlaam și Cazania de la Dealu* („Limba română", 1975, nr. 4, p. 313—331). Mai amintim și cazul unei *Evanghelii* de la 1697, apărută la Snagov, al cărui text a fost preluat de boicrul moldovean Ilie Costache (Cornelia-Magda Istrate, *Un Evangheliar manuscris de la jumătatea sec. XVIII*, în „Mitropolia Moldovei', 1978, nr. 3—4 p. 377—381)

[85] G. Strempel, *op. cit*, p. 199

www.dacoromanica.ro

iar la 1799, un alt călugăr de la Dragomirna, Sofronie, copiază o carte religioasă tradusă de Ilarion, dascălul de la Rîmnicul Vîlcii, *„din neamul nostru rumânesc"* [86]. Se înţelege că o asemenea colaborare nu ar fi fost posibilă dacă locuitorii celor două ţări nu ar fi vorbit aceeaşi limbă şi nu ar fi făcut parte din acelaşi neam, aşa cum declarau ei înşişi.

Unitatea limbii vorbită de români nu împiedica pe cei ce o vorbeau în diverse provincii să observe că existau unele mici deosebiri întregraiul lor, că erau unele cuvinte sau construcţii diferite. De pildă, la 1648 mitropolitul Simion Ştefan — deşi recunoştea unitatea românilor — afirma în predoslovia la *Noul testament* că „rumânii nu grăiesc în toate ţările într-un chip"; urmînd pilda lui Coresi, învăţatul mitropolit a căutat să utilizeze cuvinte ca „să înţeleagă toţi", arătînd, totdeodată, că dacă „nu vor înţelege toţi nu-i de vina noastră, ce-i de vina celuia ce-au răsfirat rumânii printr-alte ţări, de şi-au mestecat cuvintele cu alte limbi, de nu grăiesc toţi într-un chip" [87]. Mitropolitul Transilvaniei sublinia astfel nu numai necesitatea tipăririi cărţilor pentru toţi locuitorii Ţărilor Române, dar şi necesitatea folosirii unei limbi literare unice, care să fie înţeleasă de toţi românii. Spre deosebire de mitropolitul Simion Ştefan, preotul tipograf Ioan Zoba din Vinţ — constatînd şi el că „românii nu grăim toţi într-un chip" — se pronunţa pentru folosirea cuvintelor dialectale" după obiceiul cum grăiesc pre aceste locuri" [88].

Chiar dacă remarca deosebirile existente între graiul vorbit de neamul său, *nici un român nu a afirmat vreodată că românii vorbesc limbi diferite.*

Nu putem încheia aceste rînduri fără să citǎm cazul unui exemplar din *Cazania* lui Varlaam din 1643, ajuns în Transilvania, la Agrişul Mare, şi pe care un localnic a însemnat, la 1701 : *„Păucenie moldovenească care le ieste (strănepoţilor) de dulceaţă pre limba rumânească, s-o propovăduie precum se cadie"* [89]. Este clar deci că limba vorbită în Moldova era aceeaşi cu cea vorbită în Transilvania şi Muntenia, ceea ce şi explică circulaţia intensă a cărţilor între cele trei provincii, ca şi intensa colaborare a oamenilor de cultură.

În concluzie, putem spune că *există numeroase dovezi şi mărturii istorice din secolele XV — prima jumătate a sec. XIX despre unitatea limbii vorbite de locuitorii Ţărilor Române, unitate de care erau conştienţi atît românii cît şi străinii care i-au cunoscut, care ştiau cu toţii că poporul român vorbeşte în chip firesc o singură limbă : limba română.*

[86] *Ibidem*, p. 221

[87] BRV, I, p. 170 şi I. Lupaş, *Documente istorice transilvane*, I. Cluj, 1940, p. 242

[88] Oct. Schiau, *op. cit.* p. 124—125

[89] Florian Dudaş, *Exemplare ale Cazaniei lui Varlaam identificate în părţile Zarandului* („Mitropolia Ardealului", 1979, nr. 7—9, p. 713 şi urm.).

www.dacoromanica.ro

PREUVES HISTORIQUES CONCERNANT L'UNITÉ DE LA LANGUE ROUMAINE (XVe SIÈCLE-PREMIÈRE MOITIÉ DU XIXe SIÈCLE)

RÉSUMÉ

L'auteur du présent article expose les preuves connues concernant l'unité de la langue roumaine durant la période comprise entre le XV-e siècle et la première moitié du XIX-e siècle. Il en résulte que les Roumains aussi bien que les étrangers étaient conscients de l'unité de la langue parlée par le peuple roumain.

Même s'il constata des différences qui se faisaient jour dans le langage de son peuple, nul Roumain n'affirma jamais que les Roumains parlent des langues différentes, comme le soutiennent certains lettrés étrangers de nos jours.

www.dacoromanica.ro

OPINIA PUBLICĂ DIN STATELE UNITE ALE AMERICII ȘI RĂZBOIUL ITALO-ETIOPIAN (1935—1936) I

DE

NICOLAE DASCĂLU

„Opinia publică, afirmă istoricul francez Alfred Sauvy, este un arbitru, o conștiință; am putea chiar spune că este un tribunal, lipsit de putere juridică, dar de temut. Ea este forumul interior al unei națiuni" [1].

Dată fiind importanța fenomenului, numeroși istorici, sociologi, psihologi, etc., au analizat pe larg numeroasele sale forme de manifestare. Iată, foarte pe scurt, cîteva dintre cele mai importante concluzii în această direcție, concluzii menite a facilita deplina înțelegere a problemei și deci și a temei abordate. Opinia publică se cristalizează după cunoașterea unor fapte, date sau situații, din presă, radio sau prin intermediul altor mijloace de informare în masă. Este de reținut aprecierea că, în multe cazuri, transmisia informațiilor nu este întrutotul exactă și completă. De obicei, ceea ce se transmite corespunde doar unei fracțiuni din faptul dat. Pe de altă parte, opinia publică lucrează mai ușor cu aprecieri calitative decît cu date cantitative, cel mai adesea fiind inaptă a analiza critic datele numerice. Informarea completă a opiniei publice este extrem de dificilă, pe de o parte din considerente de stat, iar pe dealtă parte deoarece fiecare individ este interesat numai într-un aspect anume al problemei sau pur și simplu pentru că multe persoane evaluează doar superficial aspectele concrete, vizibile. Memoria opiniei publice este foarte slabă, ea fiind intens preocupată doar de actualitatea strictă.

De-a lungul timpului mijloacele de informare a opiniei publice au cunoscut o continuă diversificare, între ele aflîndu-se: calea orală, presa, radioul, televiziunea, ș.a. Mult timp, principala modalitate de informare a opiniei publice a fost presa, ziarele în mod special. Acestea, în anumite cazuri, au și valoarea de izvor istoric dar întotdeauna servesc la cunoașterea unor curente ale opiniei publice. S-au conturat treptat și diverse căi și mijloace de influențare a opiniei publice. Chiar simplul act al informării opiniei publice poate deveni un mijloc de influențare, de educare într-un sens dorit, a maselor largi de cetățeni. Calea cea mai eficace și mai larg utilizată de influențare a opiniei publice s-a dovedit a fi propaganda organizată. Iar în cazul în care o asemenea acțiune de influen-

[1] Alfred Sauvy, *L'opinion publique*, P.U.F., Paris, 1967, p. 5—6.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 36, nr. 2, p. 149—168, 1983.

www.dacoromanica.ro

ţare este iniţiată de un grup cu interese bine determinate, desigur în consens cu respectivele interese, avem de-a face cu un „grup de presiune" [2].

Pierre Renouvin şi Jean Baptise Duroselle, în cunoscuta lucrare *Introduction a l'histoire des relations internationales*, folosesc un termen propriu, acela de „forţe profunde" ce acţionează asupra procesului deciziei oamenilor politici. În acest sens cei doi autori dau cîteva exemple din istoria interbelică a Statelor Unite, menţionînd acţiunea unor mişcări conservatoare, ca de pildă: World Peace Foundation, Carnegie Endowment for International Peace şi League of Nations Association. Asemenea organisme, prin poziţia oficială a unora dintre membrii lor şi recurgînd mai ales la calea întrevederilor directe cu secretarul de stat sau cu adjuncţii acestuia, ca şi cea a scrisorilor adresate personal preşedintelui Statelor Unite, au avut o influenţă apreciabilă în luarea unor decizii politice [3]. De precizat că în viaţa politică americană un termen specific pentru grupele de presiune este acela de „lobby". Originea acestuia derivă dintr-o situaţie foarte cunoscută: multe dintre problemele aflate la ordinea de zi a Congresului erau discutate şi soluţionate în pauzele şedinţelor de lucru, în timpul convorbirilor particulare din holurile Capitolului.

Este posibilă cunoaşterea opiniei publice? Răspunsul este pozitiv. Totuşi specialiştii în problemă îl condiţionează de genul de opinie publică dorit a fi cunoscut, anume: a) opinia publică deschis exprimată şi b) cea profundă, a unor indivizi reprezentativi pentru diverse categorii sociale mai largi. Mai accesibilă şi de un interes mai mare este prima formă a opiniei publice, cea deschis exprimată. Cu diverse nuanţe, de la o formă la alta, opinia publică este cunoscută prin utilizarea unor multiple mijloace, utilizate adesea simultan. Între acestea se pot menţiona: analiza organelor de presă angajate; interviurile; sondajele de opinie ş.a. În problemele de un interes foarte larg, naţional, metoda cea mai eficace este cea a sondajelor de opinie.

Este de menţionat faptul că primele sondaje de opinie în probleme de politică externă sînt legate tocmai de războiul italo-etiopian. Acestea au fost efectuate în Marea Britanie şi în Statele Unite ale Americii. De altfel, primul sondaj de opinie din istorie, bazat pe o metodologie ştiinţifică, elaborată de George Gallup, a avut loc în S.U.A. în toamna anului 1934, în legătură cu alegerile prezidenţiale care se apropiau. Ca orice

---

[2] *Ibidem*, p. 25—38; 97—121; pentru conceptul de opinie publică vezi: W. Lippman, *Public Opinion*, New York, 1922, 430 p.; G. Tarde, *L'opinion et la foule*, 4-éme cd., Felix Alcan, Paris, 1922, 227 p.; Lowel A. Lawrence, *L'opinion publique et le gouvernement*, Marcel Giard, Paris, 1924, 419 p.; Jules Rassak, *Psychologie de l'opinion et de la propagande politique*, Marcel Riviere Paris, 1927, 286 p.; W. Bauer, *Die öffentliche Meining in der Weltgeschichte*, Akademische Verlagsgcsellschaft, Postdsdam, 1930, 403 p.; Bogdan Nicolae, *O instituţie naţională indispensabilă: opinia publică*, f. ed., Bucureşti, 1931, 24 p.; William Albing, *Public Opinion*, New York, 1939, 486 p.; Lester Markel, *Public Opinion and Foreign Policy*, New York, 1949, 340 p.; N.J. Powel, *Anatomy of Public Opinion*, New York, 1951, 619 p.; Gaston Berger, ed., *L'opinion publique*, Paris, 1957, 450 p.; Elmer E. Cornwel, *Presidential Leadership of Public Opinion*, Indiana U.P., Bloomington, 1965, 370 p.; Alfred Sauvy, *Mythologie de notre temps*, Payot, Paris, 1966, 297 p.; Jean Stoetzel, Alain Girard, *Sondajele de opinie publică*, Bucureşti, 1975, 284 p.

[3] Pierre Renouvin, J. B. Duroselle, *Introduction a l'histoire des relations internationales*, Colin, Paris, 1964, p. 355—383.

www.dacoromanica.ro

început, proporţiile sale au fost modeste deşi rezultatele sale au fost pe deplin corecte.

Primul mare sondaj de opinie în probleme de politică externă a fost organizat în Marea Britanie şi a rămas în istorie sub numele de Peace Ballot. Deşi întrebările puse au avut un caracter general, ele au fost determinate şi au fost menite a descifra atitudinea englezilor faţă de războiul italo-etiopian care era pe cale de a se declanşa. În cadrul acestei ample acţiuni, din iunie 1935, au fost chestionaţi circa 11,5 milioane de cetăţeni englezi (9,5 milioane din Anglia, 1 milion din Scoţia, 1 milion din Wales şi 70.000 din Irlanda de Nord). Pe chestionarele difuzate au figurat următoarele întrebări: 1) Marea Britanie trebuie să rămînă în Societatea Naţiunilor? 2) Conferinţa dezarmării trebuie să continue? 3) Sînteţi de acord cu partea din Tratatul de la Locarno care obligă Marea Britanie să ajute Franţa sau Germania dacă una atacă pe cealaltă? 4) Fabricarea şi vînzarea de către particulari a armamentului trebuie interzisă prin acord internaţional? 5) Dacă un stat atacă altul, consideraţi că statul atacat trebuie să recurgă, pentru oprirea agresiunii, la unul din mijloacele următoare: 5 A) acţiune economică şi nonmilitară; 5 B) acţiune militară. Şi iată răspunsurile numerice înregistrate la chestionarul cu întrebările de mai sus:[4]

Întrebarea	DA	NU	Abţineri	Nesiguri	Pacifişti	Total
1	11.090.387	355.883	102.125	10.470	—	11.559.165
2	10.470.489	862.775	213.839	12.062	—	11.559.165
3	9.533.558	1.689.786	318.845	16.976	—	11.559.165
4	10.417.329	775.415	351.345	15.076	—	11.559.165
5A	10.027.608	635.074	855.107	27.255	14.121	11.559.165
5B	6.784.368	2.351.981	2.364.441	40.893	17.482	11.559.165

Milioanele de răspunsuri pozitive la întrebările puse a surprins toată lumea, şi în primul rînd guvernul englez. Acesta, ca urmare, a fost nevoit a merge pe o linie fermă în ce priveşte agresiunea Italiei împotriva Etiopiei, ceea ce contravenea flagrant cu tradiţionala politică engleză a neamestecului în treburile continentale şi a aplicării principiului „balance of power". Iată însă că şeful diplomaţiei britanice, ignorînd rezultatele lui Peace Ballot, elaborează de comun acord cu ministrul de externe al Franţei, faimosul „plan Laval-Hoare", calificat pe drept cuvînt ca „un premiu pentru agresiune". Reacţia opiniei publice britanice a fost rapidă şi fermă. Rezultatul a fost demisionarea lui Hoare de la Foreign

[4] D.A. Livingstone, *The Peace Ballot. The Official History*, V. Gollancz, London, 1935, 64 p.

www.dacoromanica.ro

Office [5]. Forţa opiniei publice s-a dovedit, în acest fel, a fi reală şi demnă de a fi luată în considerare.

Principiile şi metodologia realizării sondajelor de opinie au fost elaborate în Statele Unite ale Americii de către George Gallup. Aceasta realizează un prim experiment, foarte convingător, în toamna anului 1934, anticipînd realegerea lui F. D. Roosevelt ca şef al executivului american. Acest succes l-a încurajat pe Gallup să fondeze, la începutul anului 1935, Institutul American pentru opinia publică (American Institute of Public Opinion). După doi ani va apărea şi prima revistă specializată, „Public Opinion Quarterly". Mult timp însă activitatea acestora va fi centrată pe problemele de politică internă, pe marginea alegerilor în special. Această orientare este pe deplin explicabilă prin linia izolaţionistă promovată cu asiduitate de Congres. Între puţinele excepţii se află şi cele două sondaje de politică externă privind războiul italo-etiopian.

George Gallup a fost acela care a realizat şi primul sondaj de opinie în probleme de politică externă, în legătură cu conflictul italo-etiopian. Analiza rezultatelor l-a făcut pe Gallup să tragă următoarea concluzie: opinia publică americană s-a pronunţat net în favoarea Etiopiei atacate. Totuşi, 7 din 10 persoane chestionate s-au pronunţat negativ în legătură cu eventuala participare a Statelor Unite la aplicarea sancţiunilor împotriva Italiei agresoare [6].

Al doilea sondaj a fost efectuat în septembrie 1935 de către Elmo Roper. Acesta a adresat persoanelor chestionate, alese după unele criterii, o întrebare simplă, anume: Faţă de care ţară străină nutriţi mai puţină simpatie? Răspunsurile, foarte edificatoare, au dus la următoarea statistică: [7]

ŢARA	RĂSPUNSUL	
	mai puţină simpatie	mai multă simpatie
Germania	17,3%	4,4%
Japonia	11,2	0,1
Italia	6,7	1,2
Rusia	5,8	0,8
Franţa	4,5	4,7
Anglia	1,2	28,6
China	0,7	0,5
Finlanda	0,1	2,3

Aşadar, şi în ce priveşte Statele Unite ale Americii, primele sondaje de opinie în probleme de politică externă sînt legate de războiul italo-

[5] Paul Vaucher, Paul-Henri Siriex, *L'opinion britannique, la Société des Nations et la guerre italo-ethiopienne*, Paris, 1936, 145 p.; George Margaret, *British Foreign Policy, 1933—1939*, University of Pittsburgh Press. 1965, p. 68—71; D. Ph. Waley, *British Public Opinion and the Abyssinian War, 1935—1936*, Temple Smith, Lodon, 1975, 176 p.

[6] George Gallup, *What we, the People, Think about the Europe*, în „New York Times Magazine", April 30, 1939; pentru activitatea lui Gallup vezi: Milton C. Cummings, Jr., *The Gallup Poll. Public Opinion, 1935—1971*, vol. 1—3, Doubleday, New York, 1973.

[7] Elmo Roper, *The American People and Foreign Policy*, în „Fortune Quarterly Survey", vol. XII, October 1935, p. 170—173; vezi şi lucrarea cu caracter general: Thomas A. Bailey, *The Man in the Street. The Impact of American Public Opinion and Foreign Policy*, New York, 1948, 360 p.

www.dacoromanica.ro

etiopian. Faptul este remarcabil dacă avem în vedere linia oficială, izolaționistă, susținută cu îndîrjire de Congres, precum și faptul că S.U.A. aproape că nu avea interese de nici un fel în Etiopia. Ca urmare, este cît se poate de legitimă întrebarea: de ce americanii, în pofida atitudinii lor pasive de pînă atunci, au acordat toată atenția conflictului italo-etiopian, așadar unui fapt de politică externă? Explicația unei asemenea atitudini derivă din mai multe categorii de motivații: a) *politico-ideologice* (în termenii confruntării generale dintre fascism și democrație) b) *religioase* (atitudinea pacifică a multora dintre grupurile religioase din S.U.A., simpatia față de un vechi stat creștin victimă a unei agresiuni); c) *rasiale* (existența a 12 milioane de negri-americani, favorabili cauzei „patriei lor de origine", Africa, unde libertatea ultimului stat independent era amenințată de albi; sentimentele naționaliste ale celor 5 milioane de italieni-americani, care au susținut acțiunea Italiei) și d) *economice* (interesele unor cercuri de afaceri în relațiile comerciale cu Italia).

Să facem și cîteva considerații pe marginea istoriografiei problemei abordate. Desigur că importanța fenomenului nu a scăpat atenției istoricilor din epocă sau din zilele noastre. În lucrarea privind opinia publică internațională și războiul italo-etiopian, Helen Hiett consacră cîteva pagini și situației din Statele Unite [8]. Elton Atwater, în monografia despre mișcarea pacifistă din S.U.A. face unele referiri și la atitudinea respectivei mișcări față de războiul italo-etiopian [9]. Pentru poziția italienilor-americani o bună introducere o constituie analiza lui Gaetano Salvemini, *Mussolini's Empire in the United States* [10]. C. C. Hand abordează unele aspecte ale problemei în discuție din punctul de vedere al politicii de neutralitate a Statelor Unite [11]. Pentru cunoașterea încercărilor propagandei fasciste de a influența opinia publică americană se poate consulta studiul lui John Norman [12]. Atitudinea cercurilor de afaceri americane este foarte bine sintetizată de Ronald N. Stromberg într-un articol pe această temă publicat în „Journal of Economic History" [13].

În monografia privind poziția Statelor Unite față de războiul italo-etiopian, Harris Brice Jr. face unele mențiuni și în ce privește reacția opiniei publice.[14] Date complementare în acest sens sînt furnizate de John P. Diggins în volumul său despre optica americanilor asupra

[8] Helen Hiett, *Public Opinion and the Italo-Ethiopian Dispute*, Geneva Special Studies, vol. 7, no. 1, 1936, p. 18—20.

[9] Elton Atwater, *Organized Efforts in the United States toward Peace*, Washington, 1936, p. 130—210.

[10] Gaetano Salvemini, *Mussolini's Empire in the United States*, în *Neither Liberty nor Bread. The Meaning and Tragedy of Fascism*, edited by Francis Keene, New York, 1940, p. 336—349.

[11] C.C. Hand, *The Neutrality Policy of the United States as Developed during the Italo-Ethiopian Crisis*, Kingsville, Texas, 1940, 100 p..

[12] John Norman, *Influence of Pro-Fascist Propaganda on American Neutrality, 1935—1936*, în *Essays in History and International Relations in Honour of George Hubbard Blakeslee*, edited by D.E. Lee and G.E. McReynolds, Worcester, Mass., 1949, p. 193—214.

[13] Ronald N. Stromberg, *American Bussiness and the Approach of War 1935—1941*, în „Journal of Economic History" vol. XIII, 1953, p. 58—78.

[14] Harris Brice Jr., *The United States and the Italo-Ethiopian Crisis*, Stanford University Press, Stanford, 1964, 187 p.

www.dacoromanica.ro

Italiei fasciste în general. În chip firesc, dintr-o asemenea analiză nu lipsesc referirile la momentul 1935—1936. În acest sens Diggins ajunge la concluzia că, în final, războiul italo-etiopian a scăzut considerabil poziția Italiei în ochii americanilor. „Cu toate acestea, subliniază autorul citat, izolaționismul și caracterul anti-italian al atitudinii opiniei americane au fost de o asemenea intensitate încît America putea ușor să rămînă în buni termeni cu Mussolini și cu fascismul, cu unica condiție ca Italia să rămînă în buni termeni și cu restul lumii".[15]

Atît Brice cît și Diggins au investitgat atitudinea opiniei publice americane în baza organelor de presă ale celor mai reprezentative grupări sociale. Iată cîteva dintre aceste periodice: „American Hebrew and Jewish Tribune" (evreesc); „Cristian Century" (protestant); „Commonweal" (liberal-catolic); „Crisis" (Asociația națională pentru progresul oamenilor de culoare); „Jewish Frontier" (sionist); „Opportunity" (Liga națională urbană); „Pilot" (Arhidioceza catolică din Boston); „Il Progresso Italo-Americano" (profascist); „Business Week", „Commercial and and Financial Chronicle" și „American Exporter" (ziare ale cercurilor de afaceri); „Atlantica", „Il Nuovo Mondo," „Controcorrente", „L'Italia" și „Il Corriere del Popolo", toate organe de presă ale italienilor-americani.[16]

Sub aspect cantitativ istoriografia problemei este bogată. Totuși, pe de o parte, lipsesc studiile speciale, forma cea mai utilizată fiind cea a mențiunilor în cadrul unor analize mai largi. Pe de altă parte, sînt abordate doar aspecte singulare, doar unele laturi ale atitudinii opiniei publice americane față de războiul italo-etiopian. Această din urmă trăsătură derivă fără îndoială din utilizarea parțială a surselor de informare, a presei și istoriografiei de regulă.

Ca urmare, analiza noastră se vrea întreprinsă la două nivele: unul general, menit a trasa cadrul problemei și a furniza principalele date de referință. Un asemenea obiectiv este realizabil prin utilizarea cu efecte complementare a surselor în partedeja citate. Al doilea nivel, special, va prezenta o formă specifică de manifestare a opiniei publice americane. Anume, este vorba de scrisorile adresate de diverse asociații sau indivizi președintelui Statelor Unite sau Secretarului de stat, lui F. D. Roosevelt respectiv Cordell Hull. Accidental asemenea scrisori au fost adresate și altor oficiali americani. Numărul mare al acestor scrisori, inedite, a impus o selecție, fiind alese desigur cele în măsură să reflecte o atitudine cît mai diversă sau să conțină sugestii mai interesante. Toate aceste scrisori sînt conservate la Arhivele Naționale din Washington, în fondul Departamentului de Stat. Cele două nivele menționate sînt complementare, cel din urmă fiind integral încadrat, prin ample referiri, în tabloul general schițat de cel dintîi.

Ca prefață la analiza propriu-zisă considerăm ca demnă de menționat aprecierea unui diplomat român din epocă în ce privește caracteristicile opiniei publice americane. Într-un raport din vara anului 1935,

[15] John P. Diggins, *Mussolini and Fascism. The View from America*, Princeton University Press, Princeton, 1972, p. 292.

[16] *Ibidem*, p. 497—500; Harris Brice Jr., *op. cit.*, p. 175—176 (bibliografie).

www.dacoromanica.ro

însărcinatul cu afaceri al României la Washington, Rădulescu, sublinia că sentimentul public este greu de definit într-o țară care este mai mare ca Europa și care este foarte diversă de la un capăt la celălalt. Dimensiunile Statelor Unite făceau ca interesele cetățenilor să se modifice de la o regiune la alta, așa încît „... nu se poate vorbi de o opinie publică cu un caracter cu adevărat național" [17].

Diplomatul român aprecia că în formarea opiniei publice americane rolul principal este jucat de presă, deși nu se putea neglija nici influența radioului, a cinematografului și a cărților. „Libertatea tuturor acestor mijloace este deplină. Fiecare cetățean citește și ascultă ce-i convine". Presa americană este regională și are categorii relativ stabile de cititori. Astfel, presa Hearst era foarte populară în California. Cotidienele importante ca și principalele ziare de informare erau controlate de marele capital. În schimb, revedincările sociale erau susținute de gazete citite în lumea muncitorească și editate numai pentru aceasta. Practic nu exista o presa de stînga puternică, dar literatura, teatrul și cinematografia jucau un rol important în educarea opiniei publice în sensul revendicării unor reforme sociale [18].

Precizările diplomatului român pot contribui la facilitarea înțelegerii corecte a formelor de exteriorizare a opiniei publice americane față de războiul italo-etiopian. Imaginea globală rezultă din însumarea atitudinii diverselor grupuri de interese, categorii sau pături sociale. În fapt s-au cristalizat două atitudini fundamentale, în favoarea uneia sau a celeilalte părți din conflict; la acestea se adaugă cea de indiferență totală față de orice problemă publică precum și cea inevitabilă de oscilare. De maximă importanță este desigur cunoașterea atitudinilor angajate, determinante prin pondere și influență.

„Cînd criza italo-etiopiană s-a declanșat, în decembrie 1934, prin conflictul de la Ual-Ual, cei mai mulți dintre americani nu știau nimic despre Etiopia, menționează Harris Brice Jr. Deși S.U.A. avea una din cele 8 legații active la Addis Abeba, americanii aveau un interes redus în vechiul și mîndrul imperiu creștin. În ajunul războiului cu Italia, activitatea filantropică sau de misionarism nu angaja mai mult de 100 de cetățeni americani ce trăiau în țară. Anual, comerțul dintre Etiopia și Statele Unite ajungea la mai puțin de jumătate de milion de dolari. Singurele interese comerciale americane notabile erau cele reprezentate de Singer Sewing Machine Company și J. G. White Engineering Corporation. Aceasta din urmă, o firmă din orașul New York, a realizat mai multe prospecțiuni în zona lacului Tana în așteptarea încheierii unui contract pentru ridicarea unui baraj. Statele Unite nu aveau interese politice sau economice în Etiopia" [19].

În ciuda acestei situații, în baza datelor furnizate pe diverse căi, opinia publică a urmărit cu interes sporit evoluția conflictului italo-etiopian. Atitudinea americanilor a evoluat destul de rapid de la poziția

[17] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Românici (mai departe A.M.A.E.), fond 71, S.U.A., vol. 3, f. 304, raport nr. 2589, Washington, 1 iulie 1935, Rădulescu.

[18] *Ibidem*, f. 305.

[19] Harris Brice Jr., *op. cit.*, p. 30, J. G. White Engineering Corp., *1935 Report on Lake Tsana Outlet Control Works*, New York, 1935.

www.dacoromanica.ro

de înțelegere față de penetrația economică a Italiei în Africa (înainte de decembrie 1934) la aceea de condamnare deschisă a acțiunii militare împotriva Etiopiei (după Ual-Ual). Punctul de cotitură este tocmai incidentul de la Ual-Ual. Ca urmare, în primăvara anului 1935 se va cristaliza poziția diverselor grupuri, și se va menține ca atare, cu ușoare modificări, pînă la terminarea războiului, în mai 1936. Un document diplomatic românesc sublinia că opinia publică americană a primit negativ inițiativele militare ale Italiei fasciste deoarece, așa cum multe ziare evidențiau, „revizionism înseamnă război" [20].

Într-adevăr, foarte mulți americani au condamnat agresiunea Italiei din principiu, ca un act ce amenința pacea lumii, ca o inițiativă a unui stat fascist. În acest sens s-au pronunțat mai ales asociațiile ce militau pentru pace, diverse grupuri religioase, cluburile feministe și organizațiile sindicale muncitorești. Un număr de 28 asemenea asociații pacifice, religioase, civice și feministe au convocat, la 17 iulie 1935, Conferința națională pentru pace. Cu aces tprilej a fost adoptată o rezoluție în care se aprecia că guvernul federal trebuia să se consulte cu Societatea Națiunilor și cu semnatarii Pactului Briand-Kellog. Scopul acestei acțiuni trebuia să fie găsirea unei soluții pacifice pentru conflictul italo-etiopian. Conferința nu a căzut însă de acord asupra căilor și mijloacelor optime pentru soluționarea disputei. Doar Asociația pentru Societatea Națiunilor, sprijinită de „New York Times", s-a pronunțat în favoarea sprijinirii active de către S.U.A. a acțiunilor colective.

Sub egida asociațiilor reunite în Conferința națională pentru pace, la jumătatea lunii august 1935 s-a fondat un comitet special pentru unificarea și conducerea acțiunilor de simpatie a americanilor față de Etiopia. Comitetul american în criza etiopiană s-a pronunțat împotriva intențiilor agresive ale Italiei, și-a exprimat sprijinul pentru cauza Etiopiei în vederea menținerii suveranității politice și teritoriale a acesteia. Comitetul a fost susținut activ mai ales de Asociația pentru Societatea Națiunilor, Consiliul federal al bisericilor (protestante) precum și de către consulul general al Etiopiei, cu sediul la New York. Existența mai multor fracțiuni, mai ales în ce privește metodele concrete de acțiune, precum și absența unui sprijin de masă, au făcut ca activitatea Comitetului să reușească doar parțial [21].

Elementele de dreapta din Statele Unite ale Americii, ce controlau și importantul cotidian „Chicago Tribune", s-au pronunțat în favoarea acțiunilor imperialiste inițiate de Mussolini în Africa de nord. *Liberalii*, care în S.U.A. înglobau și multe elemente de centru și chiar de stînga, au susținut orice mijloc, cu excepția intervenției directe, ce putea contribui la oprirea agresiunii italiene. Ei s-au declarat pentru boicotarea comerțului cu Italia, pentru refuzarea oricărui împrumut statului fascist, pentru nerecunoașterea anexării Etiopiei, ș.a.

Mișcarea sindicală și *Partidul Comunist American* au condamnat, într-un singur glas, fascismul și războiul din Africa. Liderii sindicali au

[20] A.M.A.E., fond 71, S.U.A., vol. 3 f. 141, raport nr. 406, Washington, 11 ianuarie 1935, Davilla.

[21] Harris Brice Jr., *op. cit.*, p. 39.

www.dacoromanica.ro

sprijinit recomandările președintelui Roosevelt de a se sista afacerile comerciale cu Italia. De asemenea, au primit favorabil boicotarea încărcării navelor italiene, realizată în unele porturi americane, deși nu au recomandat generalizarea acțiunii. Comuniștii americani, mai ales prin secțiunea din Harlem, au condamnat proiectele de înrobire a Etiopiei și au blamat războiul fascist de agresiune [22].

Și *din punct de vedere religios* tabloul a fost cel așteptat, clar și cu puține părți confuze. Astfel, Bisericile protestante, reunite în Consiliul federal al bisericilor, care desigur că a acționat prin numeroasele organizații confesionale, au jucat un rol important în trezirea simpatiei publicului american pentru Etiopia. Faptul că Etiopia era cel mai vechi stat creștin din lume precum și acela că în această țară se aflau misiuni protestante active, au determinat această poziție. Evreii americani au simpatizat cu Etiopia care era o victimă a agresiunii fasciste. În rîndul catolicilor americani s-au creat două tabere. Una, minoritară, ce sprijinea cauza Etiopiei. Cealaltă, reunind pe catolicii italo-americani precum și pe nord-irlandezii ce se opuneau din principiu oricărei acțiuni inițiată de Anglia, s-au declarat pentru cauza Italiei. Dezbinarea din rîndul catolicilor americani a fost favorizată și de contradicția din atitudinea conducerii acestei biserici : Papa Pius XI a condamnat în declarații oficiale agresiunea dar oficiosul Vaticanului și Biserica italiană și-au declarat sprijinul pentru decizia lui Mussolini [23].

Aspectele rasiale ale problemei s-au conturat cu o limpezime ce era de așteptat. Negrii americani au acordat un mare interes crizei italo-etiopiene, mai ales în faza incipientă. „Crisis", „Opportunity", ca și alte ziare ce promovau interesele negrilor, au comentat în permanență situația din Africa de nord. Ele au accentuat teza că preocuparea anglo-franceză pentru dispută era determinată de grija pentru soarta propriilor colonii. Foarte adesea se făceau referiri la „tristul spectacol al civilizației albilor" al cărei produs era și războiul italo-etiopian. La incitarea rasiștilor extremiști și a unor oportuniști politici, au avut loc în unele localități ciocniri între negri și italieni. De asemenea, din rîndul negrilor americani au plecat chiar cîțiva voluntari pentru armata etiopiană. Între aceștia s-a aflat și faimosul „Black Eagle". Gestul acestora a avut o valoare pur simbolică [24].

De cealaltă parte a baricadei, opuși negrilor, se aflau italienii-americani. Aceștia au evoluat destul de lent, oricum au reacționat mai tîrziu decît negrii, de la poziția de spectatori la aceea de opoziție îndîrjită față de orice decizie guvernamentală ce putea fi defavorabilă Italiei. Spre deosebire de negri, italienii-americani s-au organizat mai bine și acțiunea

[22] John P. Diggins, *op. cit.*, p. 296—297; Helen Hiett, *op. cit.*, p. 18—19; J.W. Ford and H. Games, *War in Afrika, Italian Fascism prepares to Enslave Ethiopia*, Workers Library Publishers, New York, 1935, 31 p.; James W. Ford, *The Communists and the Struggle for Negro Liberation. Their Position on Problems of Afrika, of the West Indies, of Ethiopian Independance*, New York, 1936, 40 p.; Communist Party of the U.S.A. Harlem Section, *War on Ethiopia*, New York, 1936, 7 p.

[23] Harris Brice Jr., *op. cit.*, p. 39—41; John P. Diggins, *op. cit.*, p. 299—302; Arh.M.A.E., fond 71, S.U.A., vol. 3, f. 461, raport nr. 4110, Washington, 4 noiembrie 1935, Rădulescu.

[24] W. DuBois, *Inter-Racial Implications of the Ethiopian Crisis, A Negro View*, în „Foreign Affairs", vol. XIV, October 1935, p. 82—92; John P. Nugent, *The Black Eagle*, New York, 1971, 180 p.; John P. Diggins, *op. cit.*, p. 306—312.

www.dacoromanica.ro

lor a fost mai eficace. Iată doar cîteva forme de acțiune: demonstrații de protest; colecte de bani, obiecte de valoare, inclusiv verighete (în schimbul acestora din urmă, simbolic, din Italia li s-a trimis verighete de metal) sau chiar a unor cărți poștale de aramă, ce era deficitară în Italia (s-au adunat în acest fel circa 200 tone de aramă, pînă cînd guvernul federal a interzis exportul acestui metal); trimiterea a numeroase scrisori diverșilor oficiali, etc. Dar cînd Mussolini a făcut apel la voluntari, doar cîteva sute au răspuns pozitiv. Naționalismul italienilor-americani nu s-a confundat însă, nici o clipă, cu simpatia pentru fascism. „Dacă americanii nu au putut scuza Italia, afirmă John P. Diggins, italienii-americani nu și-au putut uita patria de origine. Atitudinea italienilor-americani în timpul războiului s-a născut din aceeași sensbilitate rănită ca și filofascismul lor. Spectacolul trupelor italiene mărșăluind glorios în Africa și a lui Mussolini sfidînd Societatea Națiunilor, le-a încălzit inimile de emigranți cărora li se spunea mereu că patria lor cea veche nu era decît o națiune de mîna a doua iar Ducele un bufon de primă clasă" [25].

Cercurile de afaceri americane au urmărit cu atenție evoluția conflictului italo-etiopian în măsura în care erau interesați în comerțul cu Italia (cel cu Etiopia era, practic, nul). Legea neutralității, publicată la 6 octombrie 1935, a limiat serios acest comerț prin interzicerea tranzacțiilor cu armament și materiale de război. Dar, așa cum se sublinia într-un raport diplomatic românesc, scopul declarat al politicii americane, cel de a evita asocierea la conflict, „... era însoțit de grija de a nu atinge anumite interese comerciale proprii, lista prohibirilor neconținînd și interdicția exportului către beligeranți a unor metale (a tuturor metalelor utilizabile ca materiale de război, n.a.) sau a bumbacului" [26].

Chiar și așa, firmele de import export cu tradiție în comerțul cu Italia, s-au opus politicii administrației de descurajare morală a schimbului de produse cu statul agresor. Iată și o formă de manifestare a acestei atitudini. La 9 octombrie 1935, la New York, asemenea comercianți au organizat un marș de protest. Ca urmare, ministrul Comerțului a fost nevoit a face o declarație liniștitoare [27]. „Piața americană, evidențiia un document diplomatic românesc, absoarbe mari cantități de produse italiene iar italienii doresc să cumpere cu atît mai mult produse americane cu cît soldul se poate acoperi și cu trimiterile de bani ale emigranților la familiile lor rămase în Italia. Ca urmare... comerțul american nu va evita porturile italiene". [28]

Reprezentanți ai companiilor de import-export, ca și unii fabricanți, toți interesați în comerțul italo-american, s-au asociat cu forțele izolaționiste. Împreună, ei au acționat ca un grup de presiune asupra administrației Roosevelt pentru revenirea la comerțul fără restricții și aplicarea limitată a drepturilor neutrilor. De asemenea, s-au pronunțat împotriva re-

[25] John Norman, *op. cit.*, p. 193—214; Gaetano Salvemini, *op. cit.*, p. 336—349; Salvatoare Cottillo, *A Memorandum and Open Letter to the President of the U.S. on Recognition of Ethiopian Annexation and Relation Pending American Neutrality Policy*, New York, 1936, 68 p.

[26] Arh.M.A.E., fond 71, S.U.A., vol. 3, f. 421, telegrama nr. 10254, Washington 4 octombrie 1935, Florescu.

[27] *Ibidem*, f. 423, telegrama nr. 10256, Washington, 11 octombrie 1935, f.s

[28] *Ibidem*, f. 437—438, telegrama nr. 10058, Washington 14 octombrie 1935, Florescu.

www.dacoromanica.ro

vizuirii legislației neutralității în sensul măririi autorității președintelui S.U.A. În acest sens, cercurile menționate au obținut cîștig de cauză de vreme ce Roosevelt nu a reușit să obțină de la Congres, în primăvara lui 1936, modificarea cerută. În schimb, guvernul a înregistrat un succes incontestabil în blocarea împrumuturilor italiene pe piața americană. Încercările în acest sens, din vara lui 1935 și toamna lui 1936, ale agenților guvernului italian au eșuat ca urmare a recomandărilor negative ale Departamentului de stat[29].

Pe de altă parte, în momentul în care „Standard Oil" anunță public la 3 septembrie 1935, că dispunea de unele concesii de terenuri petroliere în Etiopia, Departamentul de stat a intervenit prompt, cu scopul de a evita complicații diplomatice. Ca urmare, firma s-a declarat de acord a renunța la drepturile dobîndite, ceea ce a însemnat un nou succes al politicii administrației americane[30].

Din tabloul general prezentat reiese că marea majoritate a americanilor au sprijinit cauza Etiopiei, și-au declarat simpatia pentru această victimă a agresiunii Italiei fasciste. În poziția opusă s-au situat italienii-americani, cercurile de dreapta, unele grupuri cu interese economice precum și suporterii izolaționismului. Toți cei care, din diverse considerente, s-au pronunțat în favoarea acțiunii Italiei sau pur și simplu au susținut neutralitatea absolută a Statelor Unite au format din punct de vedere numeric o minoritate. Totuși, cum și foarte mulți dintre cei care și-au unit glasurile în apărarea Etiopiei au făcut-o mai mult la modul sentimental, nedorind o intervenție activă a S.U.A., poziția oficială a acesteia a fost neutralitatea. Muncitorii americani, protestanții, evreii, antifasciștii, o parte din catolici, negrii, asociații pacifiste, civice sau feministe s-au pronunțat pentru cauza Etiopiei mai ales în numele principiului menținerii păcii în lume.

Nu este lipsit de interes a cunoaște cum au văzut italienii, cei din Italia desigur, poziția opiniei publice americane. Pe de o parte, marea masă a italienilor, induși în eroare de propaganda fascistă ce utiliza mai ales presa sever controlată de cenzură, au crezut că americanii le sînt favorabili chiar dacă au adoptat statutului neutralității. Oficialii cunoșteau însă foarte bine situația. Contele Ciano a recunoscut în particular că opinia publică americană era net anti-italiană. Iar Mussolini a fost de acord cu afirmația că opoziția cea mai înverșunată la proiectele de expansiune ale Italiei nu venea din partea negrilor din Harlem ci de la „mulți albi veritabili din Europa și America" [31].

Guvernul italian era foarte bine informat asupra sentimentelor americanilor față de proiectele fasciste de expansiune de către oficiile diplomatice ale Italiei în Statele Unite. În baza unor asemenea rapoarte erau elaborate și sinteze privind situația de ansamblu din S.U.A. În cea privind anul 1936, pregătită de Ministerul de externe de la Roma, se găsesc multe asemenea referiri la poziția opiniei publice americane. Astfel, se sublinia foarte corect că, în pofida politicii oficiale de neutralitate, presiunea opi-

[29] John P. Diggins, *op. cit.*, p. 297—299; Ronald N. Stromberg, *op. cit.*, în „Journal of Economic History", vol. XIII, 1953, p. 58—65.

[30] Arh.M.A.E., fond 71, S.U.A., vol. 3, f. 458, raport nr. 4110, Washington, 4 noiembrie 1935, Rădulescu.

[31] Cf. Harris Brice Jr., *op. cit.*, p. 44, 46.

www.dacoromanica.ro

niei publice americane în adresa Italiei nu a încetat. Această atitudine se datora mai ales poziției adoptate de pacifiști, protestanți, democrați și antifasciști, care, în bloc,... „nu pot accepta raţiunile istorice, politice și umanitare ale expansiunii italiene în Africa" [32].

În același document se estima că pentru americani Italia a fost, în tot cursul conflictului cu Etiopia, nu numai agresorul unui popor nevinovat și un violator al Pactului Briand-Kellog, ci și principalul vinovat al eșecului politicii securității colective. De această politică, la care S.U.A. nu a contribuit de altfel cu nimic direct, americanii au rămas atașați din considerente ideologice. Alături de asemenea aprecieri realiste, documentul citat cuprinde și unele erori, ca de pildă ideea că politica izolaționistă s-a consolidat în urma războiului italo-etiopian[33].

Schițarea tabloului de ansamblu al atitudinii opiniei publice americane față de războiul italo-etiopian a conturat cadrul necesar pentru integrarea conținutului scrisorilor colective sau individuale adresate lui Roosevelt, Hull sau altor oficiali americani în problema dată.

Asemenea scrisori fuseseră curent adresate de cetățenii americani administrației aflată la putere. Dar președintele Roosevelt a fost acela care a perfecționat și ca urmare a favorizat extinderea acestei practici. Din dorința de a cunoaște tendințele opiniei publice, Roosevelt a permanentizat obiceiul de a cunoaște conținutul tuturor scrisorilor ce-i erau adresate de către cetățeni. În acest scop el a instituit la Casa Albă un secretariat special care lectura și clasifica zilnic miile de scrisori, întocmind apoi pentru președinte o sinteză cu opiniile formulate de semnatari pe marginea problemelor de actualitate care „...aici interesează o pătură surprinzător de mare din populație", se preciza într-un document diplomatic românesc. În aceiași sursă se menționa că procedînd în felul indicat șeful executivului american avea la dispoziție un instrument de informare foarte prețios. Pe această bază Roosevelt își putea forma o imagine a tendințelor opiniei publice, chiar mai bine decît prin lectura ziarelor care, în marea lor majoritate „...erau întreprinderi comerciale controlate de marea finanță"[34].

Între asemenea scrisori, din anii 1935 — 1936, adresate președintelui Statelor Unite, dar și lui Hull sau altor oficiali, s-au aflat multe care priveau conflictul italo-etiopian. Fiind foarte numeroase, le-am selectat de maniera de a reflecta toate tendințele înregistrate. De asemenea, le-am clasificat în funcție de semnatar în scrisori colective (ale unor asociații, în parte deja menționate, sau ale unor instituții sau firme) și scrisori presonale. Ambele categorii le vom prezenta conform principiului cronologic, avînd în vedere mai ales faptul că tabloul general l-am schițat în funcție de opiniile exprimate de grupe sau categorii sociale. Ținem să precizăm și faptul că deși în titlul studiului nostru am menționat etapa războiului italo — etiopian (octombrie 1935 — mai 1936)

[32] National Archives of the United States of America, Washington, D.C. (mai departe National Archives), Captured Italian Documents, Microcopy T-586, rola 1290, cadrul 107826, Ministero degli Affari Esteri. Quaderno nr. 60, Stati Uniti, Situazione politica nel 1936, Segreto, f.s.

[33] *Ibidem*, cadrul 107828.

[34] Arh. M.A.E., fond 71, S.U.A., vol. 3, f. 295—296, raportul nr. 2589, citat.

www.dacoromanica.ro

practic vom analiza scrisori avînd ca limită cronologică primăvara lui 1935 şi vara lui 1936. Am folosit acest sistem deoarece războiul era de aşteptat fără dubii, imediat după Ual-Ual şi pentru că din primăvara lui 1935 principalele curente de opinie din societatea americană faţă de conflict erau deja cristalizate.

Printr-o scrisoare din 21 martie 1935, *National Association for the Advancement of Colored People* (Asociaţia naţională pentru progresul oamenilor de culoare) şi-a precizat atitudinea faţă de problema etiopiană. În scrisoare se sublinia că Asociaţia urmăreşte cu mult interes evoluţia evenimentelor şi crede că Etiopia va deveni terenul expansiunii coloniale italiene. Ca urmare, era necesar a se face totul pentru a se menţine existenţa singurului stat independent din Africa. Conflictul italo-etiopian interesa fără îndoială pe americani. Pentru a răspunde acestui interes Asociaţia cerea măsuri care să contribuie la menţinerea păcii şi statusquoului[35].

Americanii aveau puţine cunoştinţe despre trecutul şi prezentul Etiopiei. Pentru a remedia această situaţie la New York s-a constituit *Ethiopian Research Council* (Consiliul pentru cercetări etiopiene), în decembrie 1934, din iniţiativa unor negri-americani. Aflat sub conducerea lui W. Hausberry, Consiliul a început editarea unui buletin informativ privind istoria şi situaţia actuală din Etiopia. Primul număr al acestei publicaţii a apărut în aprilie 1935. O copie a fost trimisă şi Departamentului de stat.[36]

American Presbyterian Mission (Misiunea prezbiteriană americană), din însărcinarea lui International Missionary Alliance, cerea în mai 1935 Departamentului de stat analiza situaţiei misionarilor americani aflaţi în acel moment în Etiopia.[37]

Unele asociaţii americane s-au adresat Societăţii Naţiunilor şi prin intermediul Departamentului de stat. Astfel, *Original Independent Benevolent Afro-Pacific Movement of the World* (Mişcarea mondială autentică independentă caritabilă Africană pacifică) a trimis în mai 1935 o scrisoare forumului de la Geneva. Memorandumul anexat începea cu un protest împotriva acţiunilor italiene îndreptate împotriva Etiopiei. Se cerea Societăţii Naţiunilor să acţioneze decisiv pentru prevenirea invadării teritoriului etiopian şi oprirea acţiunilor provocate ale fasciştilor. Pentru anchetarea situaţiei se propunea înfiinţarea unui comitet special menit a preveni un act ce putea afecta pacea lumii. Se afirma că apelul era susţinut de cei 15.000 de membri ai Asociaţiei semnatare [38].

Mulţi negri-americani au formulat cereri pentru serviciul militar voluntar în armata etiopiană încă înainte de începerea efectivă a războiului. Asemenea voluntari, prin intermediul unei firme din New York, solicita în mai 1935 unele precizări legale în această direcţie. Scrisoa-

[35] National Archives, General records of the State Department, record group 59, decimal file 1930—1939 (mai departe State Department file), National Association for the Advancement of Colored People, to the Secretary of State, March 21, 1935, 1 p. indesc. (cota 765.84/220).

[36] *Ibidem*, Ethiopian Research Council, Information series no. 1, April 27, 1935, 9 p. (765. 84/350).

[37] *Ibidem*, American Presbyterian Mission, to State Department, May 9, 1935, 2 p., f.s. (765. 84/330).

[38] *Ibidem*, The U.S.A. Consul at Geneva to the Secretary of State, report no. 1266, May 18, 1935, 2 p., Gilbert (765. 84/338).

www.dacoromanica.ro

rea menționa intenția unor negri, medici, aviatori operatori radio, mecanici și șoferi de a pleca voluntari în Etiopia. În răspuns Departamentul de stat preciza că legislația în vigoare era defavorabilă înrolării cetățenilor americani într-o armată străină. Cei care încălcau această prevedere erau pasibili a fi amendați și chiar condamnați. Ca urmare Departamentul de stat se pronunța împotriva oricărui asemenea proiect[39].

Nu toți italienii americani au privit favorabil proiectele expansioniste ale Italiei fasciste. Un memorandum din 29 mai 1935 al Departamentului de stat menționa că ziarul „L'Unita Operaia", din New York, de orientare comunistă, publica o serie de articole critice la adresa Italiei, precum și unele caricaturi ale lui Mussolini. Ambasadorul italian în S.U.A., Rossi, a înaintat în acest sens un protest diplomatic, de unde și consemnarea respectivului fapt în memorandumul menționat[40]. Într-un alt document de lucru al Departamentului de stat, din 18 iunie 1935, se preciza că unele ziare din Chicago, și în special „Chicago Tribune", au acordat în ultimile ediții un spațiu exagerat unor acțiuni ale negrilor din oraș împotriva Italiei fasciste și a proiectelor antietiopiene ale acesteia. Efectul unor asemenea articole a fost negativ : numeroasa populație italo-americană din oraș a început să protesteze și au avut loc unele ciocniri cu negri din localitate[41].

Universitatea americană din Cairo (*The American University of Cairo*) a trimis, în iunie 1935, o scrisoare Consiliului Misionar internațional (International Missionary Council) din New York. În scrisoare se cerea o intervenție la Departamentul de stat și chiar la Foreign Office pentru a acționa în vederea remedierii situației din Africa de nord. Raporturile italo-etiopiene, considera instituția semnatară, erau foarte încordate. În joc era chiar libertatea Etiopiei, țară creștină, singurul stat independent din Africa[42].

Biserica congresională (*The Congressional Church*), din New Canoon, Connecticut, cerea lui Hull a fi informată curent asupra evenimentelor din Etiopia țară care fără îndoială că va fi curînd atacată. Se punea și întrebarea dacă era posibilă aplicarea embargoului în exportul de armament pentru Italia. La o asemenea măsură era de așteptat opoziția fabricanților și comercianților de armament. Aceștia, care erau foarte numeroși în Connecticut, nu puteau totuși influența poziția Bisericii Congresionale care se pronunța pentru embargou. În final, se solicitau date privind contractele de armament cu cele două părți precum și împrumuturile acordate acestora. Răspunzînd, la 17 iulie, Departamentul de stat preciza că nu există nici un contract sau împrumut american în măsură să afecteze raporturile cu viitoarele părți beligerante[43].

---

[39] *Ibidem*, Commercial Trading Co., New York, May 22, 1935, to Secretary of State, 1 p., A. Crawford; răspunsul Departamentului de stat, 27 mai 1935, semnat W. Murray (765.84/111/2).

[40] *Ibidem*, Department of State, Memorandum, May 29, 1935, 4 p., f.s. (765.84/364).

[41] *Ibidem*, Department of State, Memorandum, Division of Near Eastern Affairs, to the State Secretary, June 18, 1935, 3 p., indesc. (765.84 398).

[42] National Archives, State Department file, The American University, Cairo, June 21, 1935, 2 p., f.s., to International Missionary Council, New York, (765. 84/631).

[43] *Ibidem*, The Congressional Church, New Canoon, Connecticut, to State Department, July 1, 1935, p p., M.F. Clarke; răspunsul Departamentului de stat, 17 iulie 1935, 1 p., semnat Dunn (765.84.486).

www.dacoromanica.ro

La începutul lunii mai 1935 Conferința pentru educație religioasă a bisericii metodiste episcopale din Philadelphia, Wyoming și Delaware (*Religious Education in the Philadelphia, Wyoming and Delaware Conferences of the Methodist Episcopal Church*) a trimis o scrisoare președintelui Roosevelt. Semnatara își exprima îngrijorarea față de relațiile italo-etiopiene, fiind foarte clar că independența Etiopiei era amenințată. Se aprecia că Italia în calitate de semnatar al Pactului Briand-Kellog, trebuia să negocieze diferentul. Cum și guvernul Statelor Unite era semnatar al Pactului, ar putea interveni amintind cabinetului de la Roma necesitatea soluționării pacifice a disputei. O asemenea intervenție ar influența atitudinea Italiei și ar fi de ajutor Etiopiei. În final se exprima speranța că președintele Roosevelt va face o declarație în sensul sugerat anume determinînd Italia la conciliere[44].

În numele celor 15.000 de membri ai Legiunii Afro-Americane (*Afro-American Legions*) din Hamtramck, Michigan, colonelul L. E. Whittaker se adresa în luna iulie 1935 președintelui Statelor Unite. Acestuia i se cerea a exercita presiuni asupra Italiei pentru aplicarea Pactului Kellog. În acest fel S.U.A. putea anihila planul de atacare al Abisiniei. În cazul în care diferendul nu se putea soluționa pacific membrii Legiunii cereau permisiunea de a lupta în armata „...patriei noastre de origine, Africa". Departamentul de stat, care a primit scrisoarea spre soluționare, fiind într-o problemă de politică externă, a trimis răspunsul tip cu extrase din legislația în vigoare ce prohibea înrolarea în armate străine[45].

Women's International League for Peace and Freedom (Liga internațională a femeilor pentru pace și libertate), prin secția din statul New York, a expediat la 4 iulie 1935, o scrisoare președintelui Roosevelt. Scrisoarea preciza că „New York Times" a publicat o serie de informații în legătură cu intențiile italienilor de a utiliza arma chimică. În acest fel, între alte efecte, erau arse și tălpile soldaților etiopieni care, în marea lor majoritate erau desculți, Liga considera că utilizarea unor asemenea mijloace împotriva „săracilor și analfabeților etiopieni" constituite un act de acuzație la adresa oricărei națiuni civilizate. În consecință, Departamentul de stat trebuia să înainteze un protest în legătură cu utilizarea unor asemenea metode. De asemenea, trebuia să se ceară guvernului italian promisiunea de a soluționa pacific diferendul, conform stipulațiilor Pactului Briand-Kellog[46]. De remarcat, la această scrisoare ca și altele. din aceiași etapă, că vorbeau și făceau referiri la ostilități, deși războiul în sine va izbucni doar în octombrie 1935.

Prin președintele John N. Sayre, asociația The *Fellow of Reconciliation* (Adepții reconcilierii) din New York i-a comunicat secretarului de stat Hull poziția în problema italo-etiopiană. Asociația considera

[44] *Ibidem*, Religious Education in the Philadelphia, Wyoming, Delaware, Conferences of the Methodist Episcopal Church, July 2, 1935, to president F.D. Roosevelt , 2 p., E. Brewster (765.81 437).

[45] *Ibidem*, Afro-American Legions, Hamtramck, Michigan, July 4, 1935, to president Roosevelt, 1 p., col. L.E. Whittacker; răspunsul Departamentului de stat, 16 iulie 1935, Murray, 2p. (765. 84.111 8),

[46] *Ibidem*, Women's International League for Peace and Freedom, New York, State Branch, July 4, 1935, to president Roosevelt, 1 p., K.D, Blake, (765,84/530).

www.dacoromanica.ro

că deşi Statele Unite nu sînt de acord cu sancţiunile, militare sau economice, administraţia Roosevelt poate reaminti Italiei şi Etiopiei obligaţiile ce le revin în lumina Pactului Kellog. O asemenea măsură ar consolida acţiunea de pacificare a Marii Britanii şi ar fi o bună ocazie pentru reafirmarea respectului Statelor Unite pentru acelaşi Pact[47].

Consiliul federal al bisericiilor lui Christ în America (*Federal Council of the Churches of Christ in America*) a trimis la 5 iulie 1935 o scrisoare lui Hull. Consiliul îşi declara adeziunea la acţiunea guvernului american, bazată pe prevederile Pactului Kellog, de a atrage atenţia Italiei asupra obligaţiilor morale de a soluţiona pacific diferendumul cu Etiopia. Practic, toate Bisericile din S.U.A. au sprijinit acţiunea guvernului american de a face războiul un instrument ilegal. Era de aşteptat ca în conflictul italo-etiopian cabinetul american să adopte o atitudine fermă[48].

Liga progresistă a tinerilor (*Young People's Progressive League*) din Cleveland, Ohio, s-a adresat preşedintelui Roosevelt, la 5 iulie 1935. Scrisoarea conţinea rugămintea ca cererea adresată de Etiopia Statelor Unite, pentru mediere în conflictul cu Italia, să fie luată în considerare. În acest sens Liga expunea o serie de argumente: 1) Etiopia era o ţară pacifică, care nu a intervenit niciodată în afacerile interne ale altor popoare; 2) Abisinia era o parte din „ţara de origine" a multor negri americani, aşadar merita simpatie şi interes; 3) această veche ţară era ultimul vestigiu al vechii civilizaţii din Africa de Est şi totodată singurul stat independent de pe continentul african; 4) ajutînd Etiopia, Statele Unite vor demonstra ataşamentul pentru cauza păcii, protecţia pentru naţiunile slabe, indiferent de rasa locuitorilor; se vor arăta (Statele Unite) adversare ale puterilor ce folosesc forţa în relaţiile cu alte state, precum şi interesul practic pentru Pactul Briand-Kellog. Mai presus de toate, printr-o asemenea atitudine S.U.A., va da satisfacţie milioanelor de negri americani, fapt ce nu putea fi neglijabil[49].

Răspunsul guvernului american la nota etiopiană din 5 iulie a fost evaziv. Aceasta a dezamăgit pe mulţi americani. O asemenea senzaţie au avut membrii Conferinţei pentru educaţie religioasă a bisericii episcopale metodiste din Philadelphia, Wyoming şi Delaware, organizaţie pe care am menţinut-o deja. Deziluzia Conferinţei, se sublinia într-o scrisoare din 7 iulie adresată lui Hull, era mare. Răspunsul american ar fi trebuit să reflecte clar o atitudine mai fermă. Se afirma chiar că nu erau imposibile nici chiar unele presiuni diplomatice pentru a obliga Italia să accepte arbitrajul în disputa cu Etiopia. O asemenea poziţie ar fi în deplină armonie cu atitudinea pacifică şi prestigiul poporului american în lume. Răspunsul Departamentului de stat a fost cel stereo-

[47] *Ibidem*, The Fellow of Reconciliation, New York, July 5, 1935, to Secretary of State, 1 p., John N. Sayre (765.84/446).

[48] *Ibidem*, Federal Council of the Churches of Christ in America, Department of International Justice and Goodwil, July 5, 1935, to State Secretary, 3 p., Van Kirk (765.84/449).

[49] *Ibidem*, Young People's Progressive League, Cleveland, Ohio, July 5, 1935, to president Roosevelt, 3 p., indesc., (765.84/532).

www.dacoromanica.ro

tip; guvernul american urmărește cu toată atenția criza avînd în vedere ideile Pactului Kellog[50].

Sub semnătura lui Quincy Wright, *Wait Harris Memorial Foundation in International Relations*) (Fundația memorială Wait Harris în relațiile internaționale), aparținînd de Universitatea din Chicago, a transmis secretarului de stat Hull cîteva considerații pe marginea conflictului italo-etiopian. Autocalificate ca fiind parte din poziția opiniei publice americane, aceste observații erau demne de a fi avute în vedere în elaborarea atitudinii oficiale a Statelor Unite. Se consideră că nota americană de răspuns la cererea etiopiană din 5 iulie a fost bine gîndită. Contrar aprecierilor formulate în unele ziare, semnatarul considera că nota nu implica o modificare a spiritului Pactului de la Paris. Acțiunea de pacificare întreprinsă de Marea Britanie se cera a fi susținută și de S.U.A. Cît despre poziția Franței, era clar că era una oscilantă, între dorința de a rămîne în relații amicale cu Italia (datorită alianței antigermane) și politica de sprijinire a Societății Națiunilor. La acestea se adăuga iritarea francezilor la știrea încheierii acordului naval anglo-german. În scrisoare se exprima convingerea că aplicarea sancțiunilor va opri Italia din drumul proiectat. Se aprecia că dorința de pace a Statelor Unite trebuia reafirmată și cu scopul de a nu lăsa Japonia cu impresia că intervenția americană în criza manciuriană a fost determinată numai de interese speciale în Extremul Orient[51].

Negro World Alliance (Alianța mondială a negrilor) și-a expus poziția într-o scrisoare din 9 iulie 1935 destinată președintelui Roosevelt. Pe această cale se dădea glas „...dezamăgirii, descurajării și deziluziei" milioanelor de negri americani față de atitudinea Statelor Unite privind conflictul italo-etiopian. „Noi considerăm Etiopia, se afirma în scrisoare, ca un sanctuar al milioanelor de suflete din rasa noastră, împrăștiate în lume, și care trebuie într-o bună zi să se reîntoarcă pe pămîntul părinților noștri. Deși cunoaștem că mulți americani sînt ferm pentru o politică externă izolaționistă, mai știm că cetățenii americani, albi sau negri, nu au stat niciodată indiferenți cînd unul mai puternic ataca pe cel mai slab. Noi am ajutat popoarele înfrînte și asuprite ale Europei în lupta lor pentru dreptate; noi trebuie să adoptăm aceeeași poziție față de Etiopia lipsită de apărare în fața tiranului lipsit de inimă"[52].

Președintele Comitetului executiv al Asociației pentru Societatea Națiunilor (*League of Nations Associations*) exprima secretarului de stat, în numele organizației pe care o conducea, satisfacția pentru nota guvernului american din 5 iulie 1935. Asociația a formulat această apreciere deoarece documentul menționat reafirma încrederea guvernului Statelor Unite în capacitatea Societății Națiunilor de a soluționa dis-

[50] *Ibidem*, Religious Education in the Philadelphia, Wyoming and Delaware Conferences, of the Methodist Episcopal Church, to the Secretary of State, July 7, 1935, 2 p., E.H. Brewster (765. 84/457).

[51] *Ibidem*, The University of Chicago. Wait Harris Memorial Foundation in International Relations, July 8, 1935, to State Secretary, 2 p., Quincy Wright (765.84/469).

[52] National Archives, State Department file, Negro World Alliance, Chicago, July 9, 1935, to president Roosevelt, 1 p., R. Ephraim, (765. 84/520).

www.dacoromanica.ro

putele în spiritul Pactului Kellog. Totuşi, se afirma în scrisoare, mulţi membri ai asociaţiei erau îngrijoraţi de afirmaţiile unor ziare în legătură cu abandonarea Pactului Kellog de către Statele Unite. În consecinţă se considera ca fiind necesară refirmarea poziţiei S.U.A. faţă de Pactul de la Paris. Răspunzînd la 19 iulie, Departamentul de stat dădea aceleaşi asigurări ca la toate celelalte scrisori, în sensul că Statele Unite vor actiona numai pe baza Pactului Kellog, urmărind cu toată atenţia evoluţia conflictului italo-etiopian[53].

Aşa cum s-a putut uşor constata şi pînă acum, am utilizat şi unele documente de lucru ale Departamentului de stat în măsura în care se referea direct la atitudinea opiniei publice şi în care puteau oferi date suplimentare informaţiilor culese din scrisori ce rămîn totuşi izvorul de bază. Iată un alt asemenea document. Un memorandum din 10 iulie 1935 consemna intervenţia unui congresman din Minessota, J. Mass. Acesta, alertat de mai multe telefoane de la diverşi alegători, s-a adresat oficiului de politică externă. Congresmanul a declarat că alegătorii săi sînt îngrijoraţi de intenţiile agresive ale Italiei faţă de Etiopia. Ei şi-au declaiat sprijinul pentru orice fel de acţiune de ajutorare a victimei. Mai mult chiar, unul din aceşti alegători, un bancher, fost ofiţer în corpul expediţionar american în Europa în anii primului război mondial, a elaborat un proiect special. Acesta se referea la împărţirea unor microbi pe teritoriul ocupat de trupe inamice. Fostul combatant dorea a fi pus în contact cu oficiali etiopieni pentru a le face cadou proiectul în cauză. El, senatorul, a încercat a-l convinge să renunţe la planul său, dar nu a reuşit. Situaţia era cu atît mai delicată cu cît respectivul bancher era de o mare influenţă politică în zona de reşedinţă (St. Paul, Minessota). În această împrejurare Departamentul de stat a sugerat congresmanului să-i declare celui în cauză că publicitatea intenţiei sale ar fi periculoasă pentru poziţia Statelor Unite. În consecinţă era de dorit a renunţa la orice acţiune practică [54].

Biroul misiunilor externe al Bisericii prezbiteriene unite din America de Nord *(The Board of Foreign Missions of the United Presbytherian Church of North America)* făcea apel la guvernul S.U.A., pentru a întreprinde orice era necesar pentru a preveni declanşarea unui război între Italia şi Etiopia. Un asemenea război nu era nici necesar după cum nu era nici justificabil. Răspunsul Departamentului de stat era cel tip [55].

Tuskegee Institute (din Alabama) informa pe secretarul de stat asupra opiniei semnatarului: Statele Unite trebuiau să păstreze stricta neutralitate în conflictul italo-etiopian. Orice altă atitudine putea împinge S.U.A într-un război de vreme ce 10% din populaţia sa era formată din negri de origine africană. În ce priveşte părţile în conflict, Institutul îşi declara simpatia pentru cauza etiopiană [56].

---

[53] *Ibidem*, League of Nations Association, July 9, 1935, to Secretary of State, 2 p., Nichols; răspunsul Departamentului de stat, 19 iulie 1935, J. C. Dunn (765. 84 475).

[54] *Ibidem*, Department of State, Division of Near Eastern Affairs, Memorandum, July 10, 1935, 3 p., W. Murray (765. 84/529).

[55] *Ibidem*, The Board of Foreign Missions of the United Presbytherian Church of North America, July 10, 1935, to State Secretary, 1 p., indesc.; răspunsul Departamentului de stat, 16 iulie 1935, 2 p., Dunn, (765. 84/487).

[56] *Ibidem*, Tuskegee Institute, Tuskegee, Alabama, July 11, 1935, to Secretary of State, 4 p., Eugen H. Moorman (765. 84/495).

www.dacoromanica.ro

În numele ziarului „The Morning Call", din Allentown, Pensylvania, editorul David A. Miller se adresa lui Hull. Semnatarul începea cu precizarea că urmărește cu cel mai mare interes eforturile Departamentului de stat menite a preveni ocuparea Etiopiei de către Italia. Totodată el își exprima speranța că existența ca națiune liberă a Etiopiei va continua în bună parte grație acțiunii diplomatice a S.U.A.[57].

The Methodist Benevolent Association (Asociația metodistă de caritate), din Nashville, Tennessee, împărtășea aceleași sentimente de admirație, ca și alți expeditori, pentru activitatea depusă de Hull în interesul menținerii păcii și a prevenirii războiului italo-etiopian. În genere, se afirma în scrisoare, războaiele sînt pline de orori. De aceea Biserica, ca instituție, se pronunță și acționează pentru menținerea păcii. Statele Unite trebuiau să dea un exemplu și în materie de dezarmare. Ideea că S.U.A. trebuie să se înarmeze pentru că și alte state fac același lucru, este cît se poate de eronată. Hull trebuia să facă totul pentru a scoate Statele Unite din cursa înarmărilor[58].

Asociația americană pentru recunoașterea Republicii irlandeze, secțiunea din statul New York, *(American Association for Recognition of the Irish Republic. New York State. Headquarters)* a avut în ziua de 16 iulie 1935 o ședință a biroului de conducere. Cu această ocazie, pe baza informațiilor din presă, s-a discutat și situația Etiopiei. S-a decis a se cere guvernului Statelor Unite să-și mențină poziția inițială de a refuza cererea etiopiană pentru o mediere cu Roma. O modificare a acestei atitudini ar fi intervenit în urma unei discuții a ambasadorului Marii Britanii la Washington cu Hull. În scrisoare se afirma că S.U.A. nu trebuia cu nici un preț să participe la vre-o acțiune inițiată de Marea Britanie. Răspunzînd la 26 iulie, Departamentul de stat accentua că scrisoarea era fără bază: ambasadorul englez nu a avut cu Hull nici o discuție în sensul indicat[59].

L'OPINION PUBLIQUE DES ÉTATS UNIS D'AMÉRIQUE ET LA GUERRE ITALO-ÉTHIOPIENNE (1935—1936) (I)

RÉSUMÉ

Un l'aspect particulier du thème abordé, la présente étude commence par exposer le concept d'opinion publique et mentionner les premiers sondages d'opinion se rattachant précisément à la guerre italo-éthiopienne, après quoi suit, logiquement, une présentation synthétique du problème touchant l'attitude publique de USA face à la guerre italo-éthiopienne. Il en résulte que cet aspect est moins étudié en dépit de la riche historiographie consacrée à l'événement en question.

[57] *Ibidem*, „The Morning Call", Allentown, Pensylvania, July 12, 1935, 1 p., David A. Miller, managing editor (765.84 527).

[58] *Ibidem*, The Methodist Benevolent Association, Nashville, Tennessie. July 12, 1935, to State Secretary, 2 p., N.W. Cooper; răspunsul Departamentului de stat, 20 iulie 1935, W. Philipps (765.81 609).

[59] *Ibidem*. American Association for Recognition of the Irish Republic, New York State Headquarters, July 16, 1935, to State Secretary, 1 p., indesc.; răspunsul Departamentului de stat, 23 iulie 1935, 2 p., Murray (765. 84/575).

www.dacoromanica.ro

L'étude s'appuie sur des documents inédits conservés aux Archives Nationales de Washington, D. C. En fait, l'auteur étudie une seule catégorie de documents, à savoir les lettres addressées individuellement par les Américains ou par ceux constitués en associations au président des USA ou au Département d'Etat. On boit ainsi se dessiner un tableau d'ensemble, en quelque sorte prévisible : les forces pacifistes, d'importants groupes religieux, le mouvement syndical, bref, la grande majorité de l'opinion publique américaine a condamné l'agression italienne. De l'autre côté de la barricade, en tant que supporters, se trouvaient les milieux de droite, les Italiens d'Amérique ainsi que certains homme d'affaires ayant de grand intérét dans le commerce avec l'Italie.

Dans cette première partie de l'étude l'auteur examine les opinions exprimées dans les lettres addressées à de hauts dignitaires américains par diverses associations, dout l'Association nationale pour le progrès des hommes de couleur, la Mission presbitérienne américaine, les Légions Afro-Américaines, L'alliance mondiale des noirs etc.

La seconde partie de l'étude présentera les lettres adressées individuellement à l'administration Roosevelt par les Americains.

www.dacoromanica.ro

D O C U M E N T A R

STRUCTURA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI ISTORIEI LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

DE

IOAN AUREL POP

Înfăptuirea unităţii statale depline în anul 1918 avea să marcheze în curînd şi pe tărîmul vieţii academice şi universitare întregiri necesare şi lărgiri remarcabile de orizonturi, prin intemeierea la Cluj a celei dintîi instituţii de învăţămînt superior laic românesc din Transilvania — Universitatea numită simbolic „a Daciei Superioare". Noua universitate, prin valorile spirituale reunite la Facultatea de litere şi filosofie, urma să îmbogăţească şi peisajul istoriografic românesc [1], statornicind concomitent fertile sugestii pentru studiul disciplinei istorice. Asemenea specială atenţie acordată istoriei s-a datorat nu numai unui legitim interes ştiinţific, de cunoaştere a trecutului, interes completat cu multiple rosturi educativ-patriotice, ci şi unui motiv subiectiv : un mare ctitor spiritual şi material al Universităţii, care a deschis oficial cursurile cu eseul etico-filosofic, devenit testament, „*Datoria vieţii noastre*, este istoricul savant Vasile Pârvan. Profesiunea de credinţă a *Almei Mater Napocensis* era, în viziunea eruditului specialist şi om de cultură, „spiritualizarea vieţii marelui organism social-politic şi cultural-creator care e naţiunea" [2]. Printr-o astfel de menire, învăţămîntul istoric se cuvenea să-şi asume la Cluj responsabilităţi de prim ordin. De aceea, în organizarea acestui învăţămînt s-a ţinut seamă de cîteva considerente şi împrejurări : necesitatea modernizării studiului istoriei, în acord cu noile exigenţe afirmate în lume, cuprinderea prin studiu a tuturor marilor teme de istoria universală şi naţională într-un sistem unitar, după o temeinică dispunere cronologică şi spaţială, cultivarea interesului fiecărui student pentru trecutul zonei natale şi accentul special pe istoria Transilvaniei (integrate istoriei generale a românilor) — nu din regionalism îngust, ci din cauza condiţiilor mai bune de cercetare [3] — , studiul filologiei clasice şi al ştiinţelor auxiliare ale istoriei, atenţia deosebită acordată „mai ales materialului uman căruia i se împărtăşesc cunoştinţele şi învăţămintele trecutului" (după mărturia lui Ioan Lupaş) [4] etc.

[1] P. Teodor, *Evoluţia gîndirii istorice româneşti*, Edit. Dacia, Cluj, 1970, p. XLVI.

[2] Apud St. Pascu, *Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj*, Cluj, Edit. Dacia, 19, p. 18—19.

[3] Şt. Pascu, *op. cit.*, p. 22.

[4] *Anuarul Universităţii „Regele Ferdinand I" din Cluj pe anul şcolar 1938—1939"*, Cluj, 1940, p. 30.

www.dacoromanica.ro

Pornindu-se de la asemenea linii directoare şi avîndu-se în vedere, ca model, organizarea universităţilor germane [5], la Cluj, în cadrul Facultăţii de litere şi filosofie s-a înfiinţat şi secţia de istorie, care-şi va desfăşura activitatea structurată pe catedre, seminarii şi institute integrate complet Universităţii. Catedrele, în număr de nouă şi avînd uneori drept completare cîte o conferinţă sau docentură, erau următoarele: 1. Istoria antică; 2. Arheologia cu o conferinţă de Epigrafie şi antichităţi greco-romane; 3. Istoria universala (medie, modernă şi contemporană) cu o conferinţă (din 1925) de Istorie medievală cu specială privire asupra migraţiei popoarelor; 4. Istoria veche a românilor; 5. Istoria nouă a românilor; 6. Bizantinologia; 7. Istoria popoarelor sud-est europene (cu diplomatica slavo-română); 8. Istoria generală a artelor; 9. Etnografie şi folclor. Fiecare catedră avea seminarul corespunzător, la care s-au adăugat Institutul de istorie naţională, apoi Institutul de studii clasice cu Muzeul arheologic, Institutul de istorie universală şi Muzeul etnografic. Institutele erau încadrate, din punct de vedere organizatoric şi al activităţii didactico-ştiinţifice, Facultăţii de litere şi filosofie [6]. Rostul institutelor era deosebit de important, după aprecierea lui Sextil Puşcariu, cel dintîi rector al Universităţii: „Caracterul românesc al Universităţii cere ca studiului limbii, literaturii şi istoriei române să se dea o atenţie deosebită şi, deci, să se creeze pentru aceste studii institute speciale" [7]. Tot Sextil Puşcariu prevedea că Institutul de istoria românilor şi Muzeul limbii române (creat şi el în cadrul Facultăţii de litere şi filosofie) „vor continua în provincia care a dat pe Samuil Micu, Petru Maior, Gh. Şincai, Timoteiu Cipariu şi Gh. Bariţiu buna tradiţie a studiilor de limbă şi istorie naţională" [8].

În cadrul Universităţii din Cluj în epoca interbelică s-a studiat deopotrivă istoria românilor şi istoria universală, precum şi integrarea istoriei româneşti în istoria universală, alături de principalele metode şi mijloace de investigare a trecutului (ştiinţele auxiliare). Istoria românilor s-a studiat mai ales în cadrul celor două catedre cu acest nume ,dar, parţial, şi în cadrul catedrei de arheologie (istoria antică a românilor), de istoria popoarelor sud-est europene, de bizantinologie, de istoria artelor şi de etnografie şi folclor.

Istoria universală a fost asimilată de către studenţi prin intermediul catedrei de istorie antică, al conferinţei de epigrafie şi antichităţi greco-romane, al catedrei de istoria universală (medie, modernă, contemporană), al conferinţei pentru studiul migraţiilor şi, parţial, prin străduinţa tuturor celorlalte catedre, exceptînd cele două catedre de istoria românilor.

Catedra de istorie antică a beneficiat de concursul de excepţie al lui Vasile Pârvan (prof. titular la Universitatea din Bucureşti), care a ţinut în primul semestru al anului universitar 1919—1920 un curs de istoria romanismului, unul de geografie istorică antică şi unul despre sculptura vechii Elade [9]. În fruntea catedrei va fi (pentru întreaga epocă inter-

[5] „Anuarul Universităţii din Cluj pe anul şcolar 1919—1920", Cluj, 1921, p. 11.

[6] C. Daicoviciu, Al. Roşca, A. Roth (sub red.), *Universitatea „Victor Babeş", Cluj. Studiu monografic*, Cluj, 1957, p. 85.

[7] *Universitatea din Cluj. Acte privitoare la reorganizarea ei*, ⟨Cluj⟩, 1920, p. 14.

[8] „Anuarul"..., 1919—1920, p. 10.

[9] Ibidem, p. 28.

www.dacoromanica.ro

belică) un colaborator al lui Vasile Pârvan, profesorul Emil Panaitescu. Temele abordate au cuprins întreaga istorie, de la origini pînă la căderea Imperiului roman de Apus. Exemple: Imperiul roman de la Octavian August la Diocleţian; romanismul în răsăritul Europei; elinismul; Aristotel şi statul atenian; lumea orientală; istoria grecilor pînă la războaiele pentru libertate etc. Seminarul a cuprins exerciţii de epigrafie greacă şi latină, lectura unor texte narative din antichitate, numismatică greacă şi latină, adîncirea unor teme speciale, amintite numai la curs.

Catedra de arheologie va avea ca titular pe profesorul D. M. Teodorescu pînă în anul 1941 (la pensionare), cînd în fruntea ei vine profesorul C. Daicoviciu (se va numi apoi „catedra de arheologie şi preistorie"). Cursurile vor avea drept conţinut istoria universală antică şi metodele de cercetare (ex.: civilizaţia greco-romană în ţinuturile trace; numismatica romană; istoria artei greceşti; preistorie generală etc.), dar şi istoria dacilor şi daco-romanilor (ex.: civilizaţia antică în Dacia şi peninsula Balcanică; istoria civilizaţiei antice în Dacia; arheologia Daciei pînă în secolul VI e.n. etc.). Seminariile s-au axat pe tehnica arheologică, pe studiul izvoarelor arheologice, artistice, numismatice, al muzeologiei etc.

Catedra de antichităţi şi epigrafie se ocupă doar în 1925 de către docentul G. G. Mateescu. Temele abordate la cursuri au fost variate: vechile civilizaţii italice, pînă la întemeierea Romei, în lumina ştirilor arheologice; viaţa şi cultura popoarelor traco-dace; antichităţi publice greceşti; viaţa religioasă şi socială a grecilor; viaţa publică la romani etc. Preseminarul (pentru studenţii începători) şi seminarul au avut ca scop iniţierea şi apoi adîncirea studiului izvoarelor: epigrafie latină; inscripţii, papirusuri, despre viaţa religioasă şi socială a grecilor; izvoare romane pînă la Gracchi; introducerea în studiile clasice etc. În anul 1928, G. G. Mateescu e numit director al Şcolii române din Roma [10] (în locul lui V. Pârvan), iar în 1929, în urma prematurului deces al eruditului de la Cluj, tot un profesor clujean îl succede la directoratul de la Roma Emil Panaitescu [11]. Conferinţa de antichităţi este suplinită, din 1929, de Constantin Daicoviciu; în anul 1938, această conferinţă devine catedră [12].

Istoria veche, încadrată într-un complex de discipline privind antichitatea, a beneficiat, începînd din anul universitar 1928—1929, de un *Institut de studii clasice*, proiectat şi iniţiat încă de Vasile Pârvan [13]. Institutul reunea mai vechile seminarii de limbă şi literatură latină şi greacă, de arheologie şi de istorie antică împreună cu bibliotecile lor. El va tipări o revistă ştiinţifică — Anuarul, în cinci volume — şi va avea o colecţie mai largă, proprie, intitulată „Publicaţiile Institutului de studii clasice" [14]. Institutul era, de asemenea, dotat cu pinacoteca „Virgil Cioflec", pe care el însuşi o îngrijea şi administra, cu un cabinet de numismatică şi cu Muzeul de antichităţi, îmbogăţit an de an. Acest lăcaş de cultură, condus de un director şi de colegiul profesorilor titulari ai catedrelor (Em. Panaitescu, D. M. Teodorescu, V. Bogrea, St. Bezdechi, Th. Naum, apoi C. Daicoviciu),

[10] „Anuarul"..., 1927—1928, p. 174.

[11] „Anuarul" ..., 1929—1930, p. 12.

[12] C. Daicoviciu, Al. Roşca, A. Roth (sub red.), *op. cit.*, p. 86.

[13] „Anuarul" ..., 1930—1931, p. 185.

[14] C. Daicoviciu, Al. Roşca, A. Roth (sub red.), *op. cit.*, p. 88.

www.dacoromanica.ro

asigura condiţii optime pentru activitatea de cercetare şi pedagogică a profesorilor, asistenţilor şi studenţilor. În cadrul Institutului s-au afirmat noi specialişti în domeniul istoriei vechi, arheologiei, lingvisticii şi literaturii clasice: M. Macrea, N. Lascu, I. I. Russu, K. Horedt, Al. Ferenczi ş.a.

Catedra de istoria universală l-a avut ca titular pe profesorul Ioan Ursu şi, după mutarea acestuia la Bucureşti (în 1923), pe profesorul Constantin Marinescu. Acest din urmă profesor a slujit învăţământul universitar clujean vreme de 20 de ani (1923—1943), fiind urmat la catedră, după transferul său la Bucureşti, de profesorul Romul Cândea [15]. Cursurile au atins probleme variate de medievistică, epocă modernă şi contemporană, respectînd o periodizare ce nu avea la bază criterii economico-sociale. Exemple: factorii care pregătesc societatea medievală; cauzele războiului mondial; paleografia latină; diplomatica şi cronologia; societatea medievală şi factorii care pregătesc evoluţia spre evul modern; istoria medie şi începutul epocii moderne (1300—1500); dezvoltarea lumii de la marile descoperiri geografice pînă la 1600; evoluţia omenirii de la Pacea Westfalică la 1714; istoria medievală de la origini la anul 1000; istoria medievală între 962—1453; istoria contemporană de la revoluţia franceză la războiul franco-prusian ş.a. Seminarul a urmărit mai ales înţelegerea şi comentarea izvoarelor: documente referitoare la istoria diplomatică recentă; paleografie latină; bibliografie şi metodă istorică; Baronius — Annales Ecclesiastici şi Marsiglio din Padova — Defensor pacis; Eginhard — La vie de Charlemagne; metode de cercetare în istorie etc. La asimilarea de către studenţi a acestor probleme va contribui din 1936 şi noul asistent al catedrei, doctorul în istorie Francisc Pall [16].

Începînd cu anul 1925, *epoca migraţiilor popoarelor*, deci şi debutul feudalismului, au fost abordate cu atenţie deosebită prin activitatea conferinţei cu această temă, deţinute de profesorul Constantin Diculescu pînă în 1936 şi de profesorul Fr. Pall din anul 1944 [17]. Între 1936 şi 1944, conferinţa a fost suplinită de prof. C. Marinescu şi Fr. Pall. Activitatea de curs şi seminar a urmărit elucidarea aspectelor de asamblu şi speciale care privesc migraţiile, studiul izvoarelor şi al colecţiilor de documente ca instrumente de lucru pentru istoric (ex. : Historia Langobardorum de Paulus Diaconus; Gotica de Iordanes). Cercetarea ştiinţifică dar şi activitatea didactică în domeniul istoriei universale s-au desfăşurat la Cluj, începînd cu anul universitar 1922—1923, mai ales în cadrul *Institutului de istorie universală*, proiectat şi întemeiat de Ioan Ursu şi organizat de C. Marinescu. Valoroasa bibliotecă de 7500 volume (cărţi şi periodice), publicaţia proprie, „Mélanges d'histoire générale" [18], personalul ştiinţific deosebit de competent au ridicat la un mare prestigiu învăţământul şi studiul istoriei universale la Cluj.

Istoria naţională a fost însuşită mai ales prin efortul celor două *catedre de istoria românilor*. Istoria veche a românilor, în lumina concepţiilor

[15] *Ibidem*, Pp. 89—90.

[16] *Profesorul Francisc Pall la vîrsta de 65 ani*, Introducere de P. Teodor şi Bibliografia operei (1933—1976) de N. Edroiu, M. Tecuşan, J. Károly, Cluj-Napoca, 1978, p. 3.

[17] C. Daicoviciu, Al. Roşca, A. Roth (sub red.), *op. cit.*, p. 89—90.

[18] *Ibidem*, p. 91.

www.dacoromanica.ro

dominante în epocă — bazate mai ales pe criterii politice — era cuprinsă între formarea poporului român și a limbii române, pe de o parte și unirea de la 1 600, realizată de Mihai Viteazul, pe de alta. Istoria nouă a românilor se prelungea pînă la primul război mondial. Catedra de istorie veche a românilor a fost deținută, din 1919 pînă în 1938(la pensionare), de profesorul Alexandru Lapedatu, suplinit în anumite perioade de S. Dragomir, C. Daicoviciu, I. Crăciun. Primul curs a tratat, în mod simbolic, pentru cinstirea marelui act de la 1600, „istoria românilor supt Mihai Vodă Viteazul"[19] Alte subiecte tratate: istoriografia română pînă la Costinești; istoria românilor în secolele XIV—XV; epoca lui Ștefan cel Mare; vechea cultură românească; domnia lui Mircea cel Bătrîn și a urmașilor săi pînă la 1456; domnia lui Alexandru cel Bun; istoria românilor în secolul XVI; izvoarele istoriei române etc. Seminariile au tratat capitole speciale de istorie locală, de analiza izvoarelor, metodologia cercetării istorice: studiul vechilor cronici moldovenești; izvoarele istorice ale epocii lui Ștefan cel Mare; cronica lui Anonymus; Carmen Miserabile; cronica lui Simon de Kéza; Chronicon de Lodovico Rege a lui Ioan de Tîrnave; Chronicon Vindobonense, Chronicon Bundense, Chronicon Dubnicense, cronici despre M. Viteazul etc.

Istoria nouă a românilor a fost explicată și cercetată la Cluj prin strădania profesorului Ioan Lupaș, care s-a aplecat în mod special asupra istoriei Transilvaniei. De altfel, din al doilea deceniu al epocii interbelice, chiar numele oficial al catedrei va fi „Istoria modernă a românilor și istoria Transilvaniei" [20]. În anul 1938 cele două catedre de istoria românilor se unesc sub conducerea prof. I. Lupaș. În 1942 se creează o catedră separată de „Istoria Transilvaniei și a Europei centrale", al cărei titular este profesorul Ioan Moga. După ce Ioan Moga va trece în fruntea catedrei de istoria românilor (în 1946), catedra de istoria Transilvaniei va fi deținută de profesorul Ștefan Pascu [21]. Cursurile au cuprins toate aspectele istoriei românilor de la 1600 încoace, cu accent pe trecutul Transilvaniei: istoria românilor de la M. Viteazul la C. Brîncoveanu; istoria Transilvaniei în epoca reformei; domnia lui C. Brîncoveanu; istoria contemporană a românilor; istoria românilor în secolul XVIII; epocile istoriei românilor; istoria Transilvaniei sub turci; dezvoltarea constituțională a românilor în secolele XVIII—XIX; istoria Transilvaniei sub Habsburgi, istoria românilor de la C. Mavrocordat la 1864, istoria Transilvaniei în timpul guvernatorilor etc.

Seminariile și preseminariile s-au axat cu precădere pe cercetarea izvoarelor, pe studiul metodelor de investigație în istorie, pe cultivarea istoriei locale: analiza cronicii lui Anonymus; istoriografia ardeleană în secolul XVII; metoda istorică; istoria și legăturile ei cu alte științe; principiile fundamentale ale istoriei după A.D. Xenopol; tehnica istorică; analiza operei lui Miron Costin etc. Profesorul Ioan Lupaș a fost preocupat mereu să asigure un grad cît mai mare de comunicare, de comuniune chiar, între magistru și discipoli, spre a se realiza rosturile educative și patriotice ale istoriei. În lecția inaugurală, cu ocazia deschiderii festive a

[19] „Anuarul" . . ., 1919—1920, p. 31.
[20] „Anuarul" . . ., 1934—1935, p. 270.
[21] C. Daicoviciu, Al. Roșca, A. Roth (sub red.), *op. cit.*, p. 92.

www.dacoromanica.ro

anului universitar, ţinută la 29 octombrie 1939, Ioan Lupaş, copleşit parcă de preludiile furtunii ce avea să sfarme în parte marea împlinire din 1918, găsea încă resursele umanistului încrezător în cultură şi adevăr: „Dintre toate scopurile de ordin practic-educativ pe care le poate servi studiul istoriei naţionale, cel mai indicat este acela de a contribui la pregătirea sufletească a generaţiilor tinere, incoculîndu-le zi de zi simţul răspunderii şi conştiinţa datoriilor, a tuturor datoriilor faţă de neamul (...) român, cultivînd în sufletul lor patriotismul devotat, astfel ca, intrînd în lupta vieţii, să-şi poată îndeplini cît mai bine funcţiunea de cetăţeni" [22].

Catedrele de istoria românilor, în opera lor didactică şi ştiinţifică, au mai beneficiat, începînd din 1925, de sprijinul unei docenturi, devenite *conferinţă* în anul 1938 şi avîndu-l în frunte pe profesorul Victor Motogna. Cursurile au avut în atenţie mai ales istoria românilor ardeleni.

Activitatea catedrelor s-a îmbinat strîns cu aceea a *Institutului de istoria naţională*, inaugurat oficial la 1 februarie 1920, odată cu Universitatea [23]. Întemeierea Institutului s-a făcut prin efortul deosebit al celor două catedre, ai căror titulari — Al. Lapedatu şi I. Lupaş — devin şi directorii noii instituţii. De asemenea, asistenţii catedrelor erau membrii ai Institutului. Studenţii au prezentat în cadrul Institutului lucrări de mare interes, ele dovedind caracterul creator al învăţămîntului istoric clujean: M. Buta, *Istoricul de curte al principelui ardelean G. Bethlen;* I. Moga, *Viaţa şi opera lui D. Cantemir;* I. Lupşa, *Trecerea lui Carol XII prin Ţările române;* A. Doboşi, *Ştefan cel Mare şi Matia Corvinul ca reprezentanţi ai Renaşterii culturale şi artistice* etc., toate elaborate în anul universitar 1923—1924 [24]. Institutul poseda o valoroasă bibliotecă (cu 18000 de volume în 1945), tipărea un Anuar (din care au apărut 10 volume masive) şi îngrijea o colecţie proprie, „Biblioteca Institutului de istorie naţională" (s-au editat în cadrul ei 22 de numere) [25]. În ambianţa Institutului s-au afirmat, încă studenţi fiind, Ioan Moga, Aurel Decei, Ioachim Crăciun ş.a.

Pentru a putea înţelege mai deplin locul şi rolul istoriei românilor în istoria universală, precum şi incontestabilele interferenţe petrecute în timp, s-a considerat indispensabilă existenţa unei catedre de *istoria popoarelor sud-est europene* şi a uneia de *bizantinologie*. Catedra de istoria popoarelor sud-est europene şi de diplomatică slavo-română (numită la un moment dat catedra de istoria statelor şi culturii slavilor) [26] l-a avut ca titular (în cei aproape 30 de ani de existenţă) pe profesorul Silviu Dragomir. Cursurile, de un nivel ştiinţific impecabil, au avut în atenţie istoria popoarelor slave vecine, legăturile cu istoria românilor şi metode de cercetare în istorie: paleografia slavo-română; istoria poporului sîrbesc pînă la 1459; istoria Banatului; limba slavă şi cancelariile române; istoria veche a slavilor; documentele slave ale lui Ştefan cel Mare; problema românismului balcanic; istoria revoluţiei româneşti din Ardeal în anii 1848—1849; mişcări politice în sud-estul Europei la 1848; pro-

[22] „Anuarul" . . ., 1938—1939, p. 24.

[23] Despre serbările de inaugurare a Universităţii din Cluj, vezi Gh. Iancu, *Din istoricul învăţămîntului universitar clujean 1919—1920*, în „Sargeţia", 1973, vol. X, p. 344.

[24] „Anuarul" . . ., 1923—1924, p. 139.

[25] C. Daicoviciu, Al. Roşca, A. Roth (sub red.), *op. cit.*, p. 93.

[26] „Anuarul" . . ., 1938—1939, p. 251.

www.dacoromanica.ro

blema originii românilor în lumina istoriei sud-est europene; limba medio-bulgară; relațiile românilor cu popoarele din provinciile danubiene în secolele X, VII—XII; cancelariile domnești din principate: limba, paleografia, diplomatica; slavi, români și albanezi în peninsula Balcanică etc. Seminariile au avut în atenție lucrări practice de paleografie și diplomatică slavo-română, dar și unele lucrări teoretice mai speciale; cruciații în peninsula Balcanică; critica părerilor mai noi despre originea românilor etc.

Activitatea didactică și științifică a catedrei de istorie sud-est europeană s-a lărgit prin încadrarea în 1940 a unui asistent în persoana profesorului Mihail P. Dan, bun specialist, la acea dată chiar, în istoria relațiilor cu cehii și slovacii în evul mediu [27].

Istoria românilor s-a aflat într-o lungă perioadă în impact cu civilizația bizantină, în acord cu formula celebră lansată de N. Iorga a „Bizanțului după Bizanț". Este și rațiunea pentru care învățământul istoric din Cluj s-a îngrijit, prin mentorii săi, de cultivarea unor serioase studii de *bizantinologie*. Coordonatorul lor a fost de la înființarea Universității, profesorul Nicolae Bănescu, șeful catedrei analoge. S-a studiat istoria Bizanțului, fragmentată pe epoci, de la întemeierea Constantinopolului (secolul IV e.n.) pînă la 1453, cu referiri speciale la aspectul politic, la cultură, la istoriografia și cronologia bizantină, la limba greacă medievală etc. Seminarul a cultivat mai ales gustul pentru paleografia greacă, deși numărul studenților atrași spre această disciplină auxiliară a istoriei nu era prea mare.

Evoluția istorică a unei comunități se cuvenea întregită prin studiul vieții spirituale, în cadrul căreia artele plastice, oglindind modul specific de transfigurare, de recreare a realității, pun în lumină mai bine structura psihică a unui popor la un moment dat. Misiunea de a releva acest fapt a revenit *catedrei de istoria artelor*, suplinită în primul semestru al anului universitar 1919—1920 de către profesorul Vasile Pârvan (cursul: *Sculptura italiană a Renașterii)* [28] și deținută apoi (vreme de 25 de ani) de profesorul Coriolan Petranu. În anul 1945, titular al catedrei este numit profesorul Virgil Vătășianu. Cursul a avut o tematică variată: critica artistică și critica istorică a operelor de artă; introducere în istoria artelor; arta gotică; istoria artelor în epoca Renașterii; Renașterea artelor în nordul Europei; arta Transilvaniei în secolele XII—XIX; pictura Țărilor de Jos și a Germaniei în secolele XV—XVII; arta sașilor și a ungurilor din Ardeal; istoria artei medievale; arta secolului XVII în Italia; arta clasică și arta Renașterii italiene; Renașterea nordică și arta barocă etc. Seminarul a avut ca scop „introducerea în metoda lucrărilor științifice de istoria artelor", colecționarea, sistematizarea, completarea izvoarelor, dezvoltarea la studenți a interesului pentru monumentele din zona natală. S-au citit, recenzat și discutat lucrări, s-au făcut determinări cronologice și topografice ale unor opere, s-au vizitat monumentele Clujului [29]. Seminarul era dotat corespunzător cu manuale, studii, planșe, lucrări de artă.

[27] N. Edroiu, J. Károly, M. Tecușan, *Viața și activitatea istorică a profesorului Mihail P. Dan (1911—1976)*, Cluj-Napoca, 1976, p. 1.
[28] „Anuarul" . . ., 1919—1920, p. 32.
[29] „Anuarul" . . ., 1923—1924, p. 136.

www.dacoromanica.ro

Etnografia și folclorul, ca discipline indispensabile pentru integralitatea istoriei, au beneficiat inițial de o docentură deținută de profesorul Pericle Papahagi [30], dar cursuri nu s-au ținut decît din 1926, cînd a fost încadrat ca suplinitor profesorul Romul Vuia, care a desfășurat o bogată activitate vreme de 20 de ani. Tematica studiată a fost vastă: introducere în etnografie și folclor; etnografia popoarelor vechi ale Europei; etnografia popoarelor balcanice; popoarele Asiei, Australiei, Africii, Americii; capitole din etnografia poporului român (torsul, țesutul, păstoritul, agricultura, așezările, locuințele, arta, portul etc.). Seminariile s-au axat cu precădere pe culegerea și transcrierea textelor folclorice, pe colectarea materialelor autentice în vederea alcătuirii unui *muzeu etnografic*, care, prin strădania profesorului R. Vuia și a studenților s-a și realizat, el constituind un valoros nucleu al Muzeului etnografic al Transilvaniei din anii noștri.

Necesitatea modernizării studiului istoriei, accentul grav pus la Cluj pe științele ajutătoare au pretins înființarea, în 1932, a unei *conferințe de bibliografie generală* — cea dintîi din România — onorată de profesorul Ioachim Crăciun și devenită în 1943 catedră de istoriografie română și științe auxiliare [31]. Cursurile au avut în atenție bibliologia, biblioteconomia, istoria istoriografiei: principii generale de bibliografie; curs general de biblioteconomie; curs general de biblioteconomie românească (istoria cărții); istorie și metodologie etc.

Datorită specificului cercetării trecutului, secția de istorie din cadrul Facultății de litere și filosofie a beneficiat și de colaborarea cu alte catedre, neistorice, între care cele mai semnificative, cu precădere pentru studiul antichității, au fost catedrele de limba și literatura latină (titulari — profesorii V. Bogrea și, apoi, Th. Naum) și de limba și literatura greacă (titular — profesorul Șt. Bezdechi). De altfel, profesorii V. Bogrea, Șt. Bezdechi și Th. Naum au fost și membri și conducători ai Institutului de studii clasice.

Cursurile și seminariile, activitatea didactică din institute și muzee, lecțiile de deschidere și festive se caracterizează printr-o ținută științifică deosebită, de aceea multe din ele au devenit studii de specialitate sau lucrări mai vaste: V. Pârvan, Datoria vieții noastre (1919); Al. Lapedatu, Nouă împrejurări de dezvoltare ale istoriografiei naționale (1921); C. Marinescu, Școla istorică raționalistă (1925); N. Bănescu, Chipuri și scene din Bizanț (1927); S. Dragomir, Vlahii și morlacii (1924); R. Vuia, Etnografie, etnologie, folclor (1928); I. Crăciun, O știință nouă, bibliografia (1933); I. Moga, Voievodatul Transilvaniei (1944); St. Pascu, Transilvania în epoca principatului (1948); Fr. Pall, Cruciadele (1948) ș.a. De asemenea, S. Dragomir s-a îngrijit de apariția unei noi reviste — „Revue de Transylvanie" — și a unei noi colecții — „Bibliotheca Rerum Transylvanie" [32], iar I. Crăciun a tipărit studii și bibliografii pregătite la seminarii în cele 19 volume ale publicației periodice „Bibliotheca bibliologica" [33].

[30] O. Ghibu, *Universitatea Daciei Superioare*, Cluj, 1929, p. 38.
[31] C. Daicoviciu, Al. Roșca, A. Roth (sub red.), *op. cit.*, p. 99.
[32] St. Pascu, *op. cit.*, p. 30.
[33] C. Daicoviciu, Al. Roșca, A. Roth (sub red.), *op. cit.*, p. 99.

www.dacoromanica.ro

Se poate afirma cu certitudine că învățământul istoric clujean a beneficiat la Universitate de un cadru favorabil de dezvoltare. Cele nouă catedre și cîteva conferințe și docenturi, institutele și seminarile, bibliotecile și muzeele, colecțiile și publicațiile periodice, toate au concurat la realizarea unui învățământ istoric de înaltă ținută academică, adecvat exigențelor științei vremii. S-au acoperit prin studiu toate epocile mai însemnate ale istoriei naționale și universale, s-au studiat interferențele între popoare, s-au abordat metodele de cercetare în istorie și disciplinele înrudite cu istoria, desigur de pe pozițiile ideologice și filosofice adecvate epocii interbelice, dar cu un mare efort spre cunoaștere și cu o căldură umană deosebită. Studenții, pe parcursul celor patru ani de pregătire superioară, chiar dacă nu se puteau împărtăși integral și cronologic din materialul istoric al unei epoci (audiind, de exemplu, în primul an un curs de istorie universală contemporană și în anul IV un curs de istorie medie universală), puteau dobîndi cunoștințe temeinice, pe măsura efortului depus de profesorii lor și mai ales de ei. În acest spirit, Universitatea clujeană, cu ascendențe istorice fixate încă în veacul XVI [34], s-a străduit și din perspectiva învățământului istorici să perpetueze și să ilustreze prin sine prestigioasa formulă a comunității magiștrilor și discipolilor. Această *profesio fide* a fost preluată la noi coordonate valorice în noua eră contemporană a *Almei Mater Napocensis*, unde studiul și cercetarea istorică au dobîndit sensuri superioare.

[34] O. Ghibu, *La a douăzecea aniversare a Universității Daciei Superioare*, Cluj, 1939, p. 7—29 (istoricul Universității din Cluj). Conținutul cursurilor și seminariilor este precizat în anuarele Universității, apărute înainte de 1948.

www.dacoromanica.ro

ADUNAREA GENERALĂ BULGARĂ DE LA BUCUREȘTI (1872—1875)

DE

GH. BARBOLOV (R.P.BULGARIA)

Emanciparea Bulgariei în împrejurările războiului antiotoman din 1877—1878 este rezultatul unui efort conjugat de factori interni și externi, al unei activități revoluționare intense de orientare a luptei maselor populare într-o unică direcție antiotomană, acțiune conștientă și organizată de un puternic nucleu de fruntași ai poporului bulgar aflați atît în patrie, cît și peste hotare. Activitatea unora dintre aceștia se desfășura pe teritoriul României, stat cu o largă autonomie, care devenea nu numai un refugiu sigur și ospitalier pentru o numeroasă emigrație, ci și un puternic centru extern de coordonare a luptei de eliberare desfășurată în diferite regiuni ale Bulgariei. Tocmai activitatea unor asemenea fruntași ai națiunii bulgare desfășurată pe teritoriul românesc în anii anteriori războiului de independență a României și ai eliberării Bulgariei ne propunem s-o evocăm în cele ce urmează.

Fruntașii mișcării de eliberare națională bulgară din emigrație sau din țară au folosit ospitalitatea românească pentru organizarea unor reuniuni menite să stabilească strategia și tactica luptei maselor populare împotriva asupritorului otoman. În răstimpul 1872—1875, prin întîlnirile de la București, aceștia s-au constituit într-un fel de Adunare generală cuprinzînd reprezentanți din emigrație și din țară și urmărind consultări periodice unde se dezbăteau proiecte și inițiative politice și se adoptau hotărîri.

Convocată la București în perioada 1872—1875 de șapte ori, Adunarea generală a fruntașilor națiunii bulgare — deși numită „Obște săbranie" — nu reprezenta un parlament, ci o organizație de tip revoluționar cu caracter secret. Era, de fapt, un autentic „partid" alcătuit din organizații locale denumite „comitete revoluționare" care erau implantate nu numai în Bulgaria, ci și în exterior, în mediul unora dintre fiii acesteia aflați în emigrație. Reprezentanții Adunării generale reuniți la București erau desemnați de peste 100 asemenea comitete revoluționare locale de pe teritoriul Bulgariei la care se adăugau circa 10 organizații similare constituite în sudul României din emigrați bulgari la Galați, Brăila, Giurgiu, Zimnicea, Turnu Măgurele, Craiova, Alexandria, Ploiești, Bolgrad și București. De altfel, orașele menționate posedau cartiere întregi de emigrați bulgari, fiind totodată pentru aceștia importante centre de activitate economică și culturală. La Brăila și București se editau ziare

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 36, nr. 2, p. 178—182, 1983.

www.dacoromanica.ro

şi cărţi bulgăreşti care erau apoi difuzate în diferite zone ale Bulgariei şi, evident, în sînul emigraţiei din România. Este de menţionat că bazele unei asemenea organizaţii a fruntaşilor poporului bulgar au fost puse de Vasil Levski, în 1868, în Bulgaria, şi de Liuben Karavelov, în 1869, la Bucureşti [1].

Proporţia în care comitetele revoluţionare din Bulgaria şi România desemnau delegaţi în cadrul reuniunilor Adunării generale era stabilită de V. Levski care făcuse o demarcaţie precisă între organizaţiile din interior şi cele din exterior. El arătase că în sînul Adunării generale cuvîntul hotărîtor urmau să-l deţină delegaţii din Bulgaria, fapt pentru care aceştia trebuiau să constituie două treimi (32 voturi), în comparaţie cu numai o treime (16 voturi), cît se acordau emigraţilor din România.

Prima Adunare generală de la Bucureşti s-a desfăşurat între 29 aprilie şi 5 mai 1872 în locuinţa lui Karavelov de pe Calea Moşilor, unde se afla şi redacţia ziarului bulgar „Svoboda". Foaia aceasta, în 1871, apărea odată pe săptămînă şi în versiune românească sub numele „Libertatea"; în 1873—1874, foaia era denumită „Nezavisimost"-Independenţa) [2]. La această primă şi ultimă reuniune la care a participat V. Levski a fost elaborat un program care prevedea pregătirea unei răscoale generale în Bulgaria, o adevărată insurecţie naţională, urmînd să aibă loc „după 3—4 ani" de la data amintită. Proiectul de statut redactat încă din 1871 a fost trimis apoi tuturor comitetelor acestea fiind chemate să-l discute şi să se pronunţe asupra lui. Conform articolului întîi al acestui statut, „Comitetul Central Revoluţionar Bulgar" — cum se intitula nucleul conducător aflat la Bucureşti — poseda „toată puterea" pe care o deţinea un guvern [3]. Este interesant că în program nu era amintită forma de guvernare-republică sau monarhie —, lăsînd această problemă să fie rezolvată în momentul în care Bulgaria va fi eliberată de opresiunea străină. La 29 aprilie 1872, în schimb, Adunarea generală a procedat la alegerea unei comisii de patru delegaţi care era însărcinată să revadă statutul şi programul mişcării naţionale, publicat încă din 1870. Afară de V. Levski (delegat de la Karlovo, oraşul său natal din sudul Bulgariei) şi Karavelov care se considera delegat al comitetului emigraţilor din Craiova, în comisia amintită mai intrau Kiriak Ţancov, tot din rîndul emigranţilor, şi Todor Peiov, delegat de la Etopole şi Orhanie (Botevgrad) din apropiere de Sofia. Tot comisia celor patru s-a pronunţat în cadrul acestei reuniuni de la Bucureşti pentru ideea ca Bulgaria să se elibereze prin propriile sale forţe, punîndu-se condiţia ca, pentru împlinirea acestui obiectiv important, să se constituie o organizaţie revo-

[1] Despre rolul celor doi fruntaşi ai naţiunii bulgare în organizarea luptei de emancipare în deceniul anterior războiului antiotoman din 1877—1878 vezi Constantin N. Velichi, *La Roumanie et le mouvement révolutionnaire bulgare de libération nationale (1850—1878)*, Edit. Academiei, Bucureşti, 1979, p. 126 şi urm.

[2] În legătură cu activitatea publicistică a emigraţiei bulgare în România, vezi şi P. Constantinescu—Iaşi, *Liberalii români şi vechii revoluţionari bulgari*, Iaşi, 1924, p. 13—14. A se vedea, de asemenea, P. Constantinescu-Iaşi, *Din activitatea lui Hristo Botev şi a altor revoluţionari bulgari la Bucureşti*, Edit. Academiei, 1950, p. 19—24. Pentru aceleaşi aspecte, a se consulta şi P. Constantinescu-Iaşi, *Studii istorice româno-bulgare*, Edit. Academiei, 1956, p. 127 şi urm.

[3] Pentru prezenţa lui Hristo Botev la Bucureşti în acele împrejurări, vezi P. Constantinescu-Iaşi, *Hristo Botev în România*, Bucureşti, 1947, p. 16 şi urm.; Al. Burmov, *Bălgarski revoluţionen centralen comitet*, Sofia, 1950, p. 212.

www.dacoromanica.ro

luţionară internă (O.R.I.). În consecinţă, comitetele revoluţionare primeau sarcina de a se consolida organizatoric şi mai ales de a se înarma, încît Bulgaria, bizuindu-se pe propriile-i forţe, la momentul oportun, să se lanseze într-o acţiune generală de emancipare de sub stăpînirea otomană.

Este de menţionat că la prima adunare, deşi prezent în Bucureşti, Hristo Botev n-a participat la şedinţe [4]. Rolul deosebit al acestuia se remarcă însă la adunările ulterioare. Astfel, a doua şi a treia adunare au avut loc în perioada imediat următoare morţii lui V. Levski, în primăvara anului 1873. La adunarea din 20—21 august 1874 a participat la Bucureşti, pentru prima oară, ca delegat al celui mai activ comitet din Bulgaria, acela de la Târnovo, tînărul Ştefan Stambulov [5], cel care avea să devină în anii independenţei şi reformelor unul din principalii fruntaşi ai vieţii politice din Bulgaria.

Adunarea de la Bucureşti din august 1874 a ales pe L. Karavelov ca preşedinte al C.C.R.B. şi pe Hristo Botev ca secretar al acestui organism. La această adunare s-a hotărît, în ceea ce priveşte situaţia Organizaţiei Revoluţionare Interne (O.R.I.), a comitetelor din Bulgaria, ca comitetul de la Ruse să îndeplinească funcţia de principal instrument menit să reclădească structurile comitetelor locale care-şi încetaseră activitatea după moartea lui Levski. A cincea adunare desfăşurată la 26 decembrie 1874/7 ianuarie 1875 se remarcă prin disensiuni în sînul C.C.R.B. Karavelov care suspendase ziarul „Independenţa" şi activitatea revoluţionară, se opunea liniei active de luptă promovată de H. Botev [6]. În asemenea dificilă situaţie se afla C.C.R.B., cînd a izbucnit răscoala din Herţegovina şi Bosnia din 1875.

Următoarea adunare bulgară de la Bucureşti a fost convocată cu o anumită întîrziere, dar, totuşi, şi-a meritat pe drept cuvînt numele de extraordinară, pentru că, în august 1875 — cînd era deschisă — evenimentele din Peninsula Balcanică creaseră o situaţie cu totul nouă, încît fruntaşii poporului bulgar erau chemaţi să ia hotăriri decisive. Între timp, după ce Karavelov încetase tipărirea ziarului său, H. Botev începuse să scoată săptămînalul „Zname" (Steagul), prin care promova o campanie de participare la evenimentele survenite în Peninsula Balcanică.

La această reuniune extraordinară de la Bucureşti, din Bulgaria a participat doar un delegat, N. Obretenov de la Ruse. Nu era prezent Karavelov din cauza vederilor lui tactice deosebite. După lovitura dată Organizaţiei Revoluţionare Interne prin executarea lui Levski în 1873, Karavelov spera că abia în condiţiile unui război sîrbo-turc trebuia declanşată răscoala bulgară, în timp ce pentru Botev şi Stambulov era suficientă numai răscoala din Bosnia şi Herţegovina.

Adunarea de la 12 august 1875 se reunea la Bucureşti, în „Hanul Gabroveni" aparţinînd fraţilor Mustacov de pe strada cu acelaşi nume [7]. S-a procedat la alegerea unui for conducător, anume „Comitetul celor

[4] Pentru prezenţa lui Hristo Botev la Bucureşti în acele împrejurări, vezi P. Constantinescu-Iaşi, *Hristo Botev în România*, p. 16 şi urm.

[5] Al. Burmov, *op. cit.*, p. 117.

[6] Despre contradicţiile dintre Botev şi Karavelov, precum şi despre ţelurile politice promovate şi urmate de cei doi fruntaşi politici ai naţiunii bulgare vezi şi C.N. Velichi, *op. cit.*, p. 161—162.

[7] N. Obretenov, *Spomeni*, Sofia, 1970, p. 117.

www.dacoromanica.ro

cinci", însărcinat să conducă organizaţia şi totodată să îndeplinească hotărîrile adoptate de reprezentanţii comitetelor bulgare din România şi emisarul de la Ruse. Ca membrii în acest organ conducător figurau dr. Hristo Ciobanov, Ivan Drasov, ing. Dimităr Şopov şi Dimităr Ţenovici. Ales între cei cinci, H. Botev nu era nici preşedinte, nici secretar. Fără îndoială că acesta juca rolul principal în Comitetul Central şi în mişcarea revoluţionară bulgară. Hotărîţi să treacă la acţiune într-o conjunctură favorabilă, exponenţii naţiunii bulgare lansau o scrisoare circulară către comitetele revoluţionare constituite din emigraţii din România prin care se spunea că Adunarea generală extraordinară reunită la Bucureşti, „în acord cu Comitetul Central Revoluţionar din Bulgaria, a hotărît în unanimitate ...răscoală generală în Bulgaria". În circulară se mai arăta că de la cetele trimise „de aici", adică din România, se aştepta „să ajute pe fraţii de dincolo" [8], pe insurgenţii din diferite localităţi ale Bulgariei.

Panaiot Hitov, care făcuse de mai multe ori incursiuni peste Dunăre, primea misiunea să pregătească o ceată numeroasă spre a contribui la declanşarea unei insurecţii în Bulgaria. Faptul acesta nu se dezvăluise în scrisoarea circulară către comitetele locale din emigraţie. Nu era amintit nici planul de a incendia capitala Imperiului otoman, Constantinopolul, concomitent cu începerea răscoalei, urmărindu-se păstrarea secretului acţiunii iniţiate. Pentru împlinirea acesteia însă porneau de la Bucureşti spre Bulgaria Stoian Zaimov, Gheorghi Benkovski şi alţii.

Ultima adunare bulgară de la Bucureşti a avut loc la 1/13 octombrie 1875. Delegaţii au analizat cauzele nereuşitei planului de provocare a unei răscoale generale în Bulgaria. Se ţinea, totuşi, cont de faptul că în ziua de 16/28 septembrie se declanşeaseră insurecţii locale la Stara Zagora şi la Cervena Voda, lîngă Ruse, fără însă să se antreneze o acţiune decisivă de mari proporţii, capabilă să aducă eliberarea poporului bulgar. Este interesant de observat că adunarea, făcînd analiza tuturor cauzelor acestei nereuşite încercări de răscoală, a considerat că aparţinea emigraţilor vina de a nu fi expediat cete suficiente peste Dunăre, conform planului iniţial, prin care să se dea lovituri decisive forţelor opresive otomane şi, prin exemplul lor, să antreneze ridicarea în masă a poporului bulgar. Mai este de amintit că la această ultimă adunare nu a participat H. Botev exponentul luptei de emancipare bulgare. Ştefan Stambulov care a condus încercarea de răscoală la Stara Zagora, s-a întors la Bucureşti, pledînd pentru o nouă încercare de insurecţie în Bulgaria.

Urmărind cu tenacitate o răscoală generală, fruntaşii naţiunii bulgare din capitala României îşi vedeau speranţele şi proiectele realizate în 1876, cînd au trecut Dunărea două cete, una la Olteniţa în frunte cu Botev, şi alta la Koslodin. Dar, de data aceasta, răscoala din aprilie 1876 era hotărîtă şi organizată de fruntaşii revoluţiei naţionale bulgare nu la Bucureşti, unde cîţiva ani se ţinuseră un şir de reuniuni politice, ci într-o reuniune secretă la Giurgiu, tot pe teritoriu românesc [9].

---

[8] Al. Burmov, *op. cit.*, p. 138—139.

[9] Vezi C.N. Velichi, *op. cit.*, p. 171 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Insurecţia bulgară din primăvara anului 1876, conjugată cu o serie de frămîntări şi răzmeriţe antiotomane din întreaga Peninsulă Balcanică, contribuia la crearea unei crize acute în cuprinsul Imperiului otoman, la accentuarea contradicţiilor dintre naţiunile oprimate din cuprinsul acestuia, pe de o parte, şi o stăpînire străină opresoare, incapabilă să se adapteze noilor împrejurări în care naţiunile îşi exprimau cu vigoare dreptul la existenţă politică de sine stătătoare. Pentru fruntaşii poporului bulgar aflaţi în exil în România, anii anteriori eliberării patriei lor de sub opresiunea otomană s-au dovedit cei mai fecunzi în organizarea de acţiuni în cadrul mişcării largi de eliberare naţională. De bună seamă că în această privinţă, Adunările generale ale fruntaşilor poporului bulgar ţinute în capitala României au jucat un rol important, contribuind, printre altele, la adîncirea relaţiilor de cooperare, stimă şi preţuire dintre popoarele român şi bulgar.

www.dacoromanica.ro

MEMORII, CORESPONDENȚĂ, ÎNSEMNĂRI

EPISTOLAR INEDIT GHEORGHE MAGHERU (I)

În arhiva inginerului agronom Vlad Maghieru* din Timișoara, strănepotul în linie directă al generalului Gheorghe Magheru[1], s-a păstrat un copier al corespondenței acestuia din urmă, alcătuit din două fascicole. Prin bunăvoința posesorului — căruia îi adresăm mulțumirile noastre și pe această cale — am avut posibilitatea să studiem acest material. Scrisorile cuprinse în copier acoperă perioada august 1848-aprilie 1850, reprezentînd, desigur, numai o parte din vasta corespondență purtată de ilustrul revoluționar în perioada exilului. Din păcate, nu există nici un fel de precizare privitoare la persoana care a alcătuit acest copier, scriitorul fiind, evident, un însoțitor al generalului peste hotare. Secretarii cunoscuți ai lui Magheru în timpul revoluției au fost „amploiatul scriitor" la Poliția din Craiova, Boicea Radovici sau Radian (1822—1873)[2] și profesorul Școlii normale din Slatina, Costache Stanciovici[3], care a funcționat în cancelaria taberei militare de la Troian-Rîmnicu Vîlcea. Stanciovici a fost ajutat și de D. Anania, I. Zisu și H. Zugrăvescu[4]. Despre Radovici și Stanciovici știm precis că nu l-au însoțit pe general în exil, fiind arestați și anchetați, în toamna anului 1848, de autoritățile contrarevoluționare[5]. Ceilalți trei, după opinia noastră, nu pot fi luați în considerare.

Revenind la copier, primul fascicol, cusut și fără scoarțe, are formatul 25,5 × 20,5 cm și numără 62 file, din care numai 57 sînt scrise, iar cinci sînt albe (filele 9—10; 18, 61—62). Hîrtia poartă filigrana „J. Whatman Turkey Mill 1840", ceea ce ne întărește convingerea că scrisorile au fost transcrise în copier exact la data redactării lor. Fascicolul I cuprinde copiile a 15 scrisori, adrese și memorii expediate de generalul Magheru de la Rîmnicu Vîlcea, din tabăra de la Troian și de la Clineni, în perioada de la 4 august pînă la 11 octombrie 1848. Aceste documente fiind cunoscute, nu vom insera aici decît numele adresanților și datele pe care le purtau. În ordine, ele au fost expediate către: *Locotenența domnească* (Rîmnicu Vîlcea, 4 august 1848; f. 1 6), *idem* (Cîmpul lui Traian ⟨Tabăra din Riureni⟩, 8 septembrie; f. 7—8), *Proclamație adr sata nației* (Cîmpul lui Traian, 14 septembrie; f. 11—14); *proclamație adresată gardiilor naționale și corpurilor de dorobanți* (Cîmpul lui Traian, 14 septembrie; f. 15—17), *răspuns la adresa caimacamului Constantin Cantacuzino* (Cîmpul lui Traian, 16 28 septembrie; f. 19—25), *suplică către sultanul Abdul Medjid* (Cîmpul lui Traian, 16 28 septembrie; f. 26—28), *protest adresat consulilor englez, francez, austriac și prusian cu ocazia intrării armatei otomane în București* (Cîmpul lui Traian, 16 28 septembrie; f. 29 30), *scrisoare către Omer pașa* (Cîmpul lui Traian, 16/28 septembrie; f. 31 32), *scrisoare către Fuad efendi* (Traducere românească de epocă, *inedită*, fiind publicat doar textul francez) Cîmpul lui Traian, 18 30 septembrie; f. 33—44), *protest către consulatele străine din București împotriva intrării trupelor țariste în Țara Românească* (Cîmpul lui Traian, 28 septembrie 10 octombrie; f. 45—46), *ordin de zi de despărțire către*

---

* Ortografie adoptată de această ramură a familiei.

[1] Pentru viața și activitatea sa, vezi, în special, monografiile lui A. Stan și C. Vlăduț, *Gheorghe Magheru*, Editura științifică, București, 1969, 265 p. și M. Mihalache, *Generalul Gheorghe Magh ru*, Editura Militară, București, 1969, 131 p.

[2] Cf. Dr. I. C. Drăgescu, *Cuvînt funebru rostit la înmormîntarea lui Boicea Radianu (6 martie 1873)*, Craiova, 1873, 16 p.; M. Teodorian-Carada, *Un uitat: Boicea-Radian*, în „Arhivele Olteniei", IV (1925), nr. 17, p. 1 7; Cornelia Bodea, *Figuri puțin cunoscute din revoluția de la 1848*, în „Studii. Revistă de istorie", XIII (1960), nr. 2, p. 134, 156—158.

[3] Pentru care vezi *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. III, București, 1902, p. 353, 618—619 și 667; Al. Ștefulescu, *Istoria Tîrgu Jiului*, Tg. Jiu, 1906, p. 54 și 313—321.

[4] Corneliu Tamaș, *Cancelaria taberei militar-revoluționare din Cîmpul lui Traian*, în „Studia et Acta Musei Nicolae Bălcescu", vol. V—VI, Bălcești pe Topolog, 1979, p. 180.

[5] *Anul 1848 în Principatele Române* vol. VI, București, 1910, p. 230; ⟨M. Regleanu⟩, *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, p. 82 și 618—521

www.dacoromanica.ro

trupele române (Cîmpul lui Traian, 28 septembrie/10 octombrie; f. 47—48), *adresă către națiie în ziua licențierii armatei revoluționare* (Cîmpul lui Traian, 28 septembrie/10 octombrie; f. 49—53), *notă către Fuad efendi* (Cîmpul lui Traian, 28 septembrie/10 octombrie; f. 55—56). *răspuns la nota consulului englez Robert G. Colquhoun* (Cîmpul lui Traian, 28 septembrie/10 octombrie; f. 57—58), *notă către Fuad efendi* (Clineni, 29 septembrie/11 octombrie; f. 59—60)[6].

Al doilea fascicol, păstrat în condiții identice și scris pe aceeași hîrtie, are 206 file (doar 199 scrise și 7 albe: f. 9—10, 139—141 și 205—206) și conține 37 scrisori, adrese și memorii expediate de Magheru din Sibiu, Triest, Viena și Baden (localitate din apropierea capitalei austriacc) în perioada cuprinsă între 2/14 octombrie 1848 și 7/19 aprilie 1850. Ele au fost adresate: *dregătorului Porții Riza pașa la Constantinopol* (Sibiu, 2/14 octombrie 1848; traducere românească *inedită* și *datată;* publicat doar textul franccz cu mențiunea lunii greșită; f. 1—8)[7]; *generalului Puchner, comandant imperial al Transilvaniei* (Sibiu, 18 30 octombrie; f. 13—14); *căpitanului Desaint, la Constantinopol* (Sibiu, 20 octombrie 1 noiembrie; f. 15—18); *secretarului Consulatului francez din București ,,Ori"* ⟨*Hory*⟩ (Sibiu, 15 noiembrie st. n.; f. 19—20); *lui Ioan Maiorescu la Frankfurt* (Sibiu, 5 noiembrie st. n.; f. 21—35)[8], *generalului austriac ,,Phersmann"* ⟨*Pfersmann*⟩ (Sibiu, 7/19 noiembrie; traducere românească *inedită*; publicat doar textul francez[9]; f. 36—38); *comisarului otoman Fuad efendi la București* (Triest, 10/22 decembrie; f. 39—42); *fostului consul ,,Bilkok"* ⟨*Billecocq*⟩ *la Paris* (⟨Triest⟩ 20 decembrie 1848 1 ianuarie 1849; f. 43—44); *lui Ioan Ghica la Constantinopol* (Triest, 21 decembrie 1848/5 ian. 1849; f. 45—51)[10]; *lui Ștefan Golescu la Paris* (Triest, 1/13 ianuarie 1849; f. 52—57)[11], *dregătorului Riza pașa la Constantinopol* (Triest, 16/28 ianuarie; f. 58—64); *lui Alecu G. Golescu (Arăpila) la Paris* (Triest, 25 ianuarie /6 februarie; f. 65—68)[12]; *lui Ion Ghica la Constantinopol* (Triest, 25 ian. 6 febr.; f. 69—72)[13]; *lui Tell și Eliade la Paris* (Triest, 10 febr. st.n.; f. 73—81)[14]; *lui Ioan Maiorescu la Viena* (Triest, 10 febr. st. n.; f. 82—86); *lui Nicolae Bălcescu la Constantinopol* (Triest, 12 febr. st. n.; f. 87—89); *idem* (Triest, 21 febr. st. n.; f. 90—92); lui *Alecu G. Golescu (Arăpilă) la Paris* (Viena, 1 martie st. n.; f. 93—96)[15]; *lui Eliade la Paris* (Viena, 3 martie st.n.; f. 97—101); *lui Alecu G. Golescu (Arăpilă) la Paris* (Vicna, 14 martie st. n.; f. 102—110)[16], *lui Ludovic ,,Koșut"* ⟨*Kossuth*⟩ (Baden, 4/16 martie; traducere românească veche *inedită;* publicat doar în lb. franceză și în traducere românească contemporană[17]; f. 111—119); *Zincăi Golescu la Sibiu* (Viena, 8 20 martie; f. 120—123); *lui Alecu G. Golescu (Arăpilă) la Paris,* (Viena, 6 mai st. n.; f. 124—138)[18], *Idem* (Viena, 15 mai st. n.; f. 142—143)[19]; *Luxiței Cantacuzino, în Viena* (Viena, 27 mai st. n.; f. 144—147); *act de împuternicire pentru Ioan Dobran, agentul de curte din Viena* (Viena, 3 iulie st. n.; f. 148—152); *marelui Kapudan* ⟨*amiral*⟩ *Suleiman pașa la Constantinopol* (Viena, 2/14 octombrie; f. 153—160); *lui Ioan Komonidi la Belgrad* (Viena, 14/26 oct.; f. 161—167); *lui Alexandru Moruzi în Moldova* (Viena, 23 noiembrie/5 decembrie; f. 168—171); *lui Eliade, Tell și N. Golescu, la Paris* (Viena, 5/17 decembrie; f. 172); *adresă către Departamentul Dreptății la București* (Viena 10/22 decembrie; f. 173—176); *act*

---

[6] Vezi *Anul 1848 în Principatele Române,* vol. III, pp. 226—229; vol. IV, pp. 257—258, 354—356, 357—358, 384—387, 387—388, 389, 389—390, 425—427, 573, 574—575, 576, 576—577, 577—580, 599.

[7] *Ibidem* IV, p. 592—596.

[8] Extrase publicate de autorii prezentului studiu, în articolul *Integrul și modestul cetățean Gheorghe Magheru* („Magazin istoric", XIV, 1980, nr. 3 (156), p. 35—37 și 61).

[9] *Anul 1848 în Principatele Române,* vol. V, București, 1904, p. 379—380.

[10] Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848* (ed. O. Boitoș) vol. I, Craiova ⟨1940⟩, p. 144—150.

[11] George Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Goleștí,* vol. II, București, 1939, p. 216—217, nr. 127.

[12] *Ibidem,* p. 224—227, nr. 131.

[13] Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848,* București, 1889, p. 151, nr. XIII.

[14] G. Fotino, *op. cit.,* II, p. 227 — 233, nr. 132 (publicată cu destinatarul greșit, Al.G. Golescu-Arăpilă).

[15] *Ibidem,* p. 238—241, nr. 136.

[16] *Ibidem,* p. 250—255, nr. 140 (cu data de 15, nu 14 martie)

[17] Miron Constantinescu, *Un document de mars 1849 d'une importance européenne,* în „Nouvelles études d'histoire", vol. IV, Bucarest, 1970, p. 197—206 (fragmente); text integral și traducere modernă la Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii,* vol. II, București, 1982, p. 1072—1080, nr. 327.

[18] G. Fotino, *op. cit.,* II, p. 287—296, nr. 156.

[19] *Ibidem,* p. 304—305, nr. 160 (cu data de 16, nu 15 mai)

www.dacoromanica.ro

de împuternicire nepotului Ioan Gârbea pentru administrarea stării sale ⟨a lui Magheru⟩ din România (Viena, 10/22 dec.; f. 177—186); *ministrului Justiției Costache Suțu la București* (Viena, 10 22 dec.; f. 187—188); *doctorandului în medicină Ioan Ursu, în Viena* (Viena, 1/13 ianuarie 1850; f. 189—191); *lui Avram Iancu, în Transilvania* (Viena, 2/14 martie; f. 192—200), *lui G. Barit, la Brașov* (Viena, 2/14 martie; f. 201)[20]; *lui Tell, la Paris* (Viena, 7/19 aprilie; f. 202—204).

După cum se poate constata 24 scrisori au rămas necunoscute pînă astăzi, motiv pentru care ne propunem să le punem în circuitul științific.

Informațiile cuprinse în corespondența generalului Magheru creionează mai exact personalitatea lui politică, aducînd noi mărturii despre zbuciumul sufletesc al acelei generații de revoluționari patrioți care, fiecare în felul său și toți laolaltă au lucrat pentru binele și prosperitatea patriei.

Impresionează în primul rînd în aceste scrisori afirmarea plenară a conștiinței unității naționale, conștiință care devenise cu atît mai puternică cu cît împrejurările istorice ce se opuneau realizării ei se arătaseră mai vitrege. Din aceste documente se va vedea limpede cum — în gîndirea politică a lui Magheru și a contemporanilor săi — ideea politică a unității naționale afirmată puternic în anul revoluționar 1848 s-a transformat în anii imediat următori înăbușirii revoluției în obiectivul prioritar al luptei poporului român din toate provinciile sale istorice. Vom pătrunde, așadar, mai adînc în climatul acela de suflet și gînd care, în ciuda atîtor adversități, a făcut posibilă întîlnirea tratată, dar prin propriile sale forțe, a națiunii române în drepturile ei sacre.

Facem loc documentelor, nu înainte însă de a preciza că în transcrierea fragmentelor selectate am efectuat o ușoară modernizare a textului, adoptînd și normele ortografice actuale. Întreruperile de text le-am marcat prin trei puncte, iar completările noastre prin paranteze ascuțite. Îndeobște, scrisorile sînt datate pe ambele stiluri, cînd există o singură mențiune, aceasta se referă la stilul nou.

Ajuns și stabilit la Sibiu după dizolvarea taberii militare de la Troian-Rîmnicu Vîlcea, act ce a pus capăt revoluției de la 1848 în Țara Românească, generalul Magheru adresa, la 18/30 octombrie 1848, o scrisoare de protest generalului baron Anton von Puchner (1779—1852), comandantul general al trupelor austriace din Transilvania[21], împotriva reținerii abuzive a fondurilor sale datorită intrigilor și reclamațiilor nejustificate ale cămătăriei reacționare instalate la București. „La 15 iulie ⟨1848⟩ — scria el — am depus la vama de la Bran o ladă a mea, cu lucruri și bani, pentru care dl. director Ley mi-a dat chitanță sub nr. 228, căci eram hotărît a trece frontiera. Ocupațiile ce am avut în țară nu mai m-au lăsat să mă mai gîndesc la această ladă, dar, ajungînd în Transilvania, tocmai cra să trimit un om al meu ca să ieie acea ladă, cînd, la 23 octombrie, primii o adresă cu nr. 4203.4302.4303, subînsemnată de d. Phersman, feldmareșalul-locotenent[22], în care mi se arăta că trebuie să mă aflu la 25 ⟨octombrie⟩ la duană ⟨vamă⟩, zi în care era hotărît să se deschiză lada în prezența d-lui maior Stoica și d-lui Lăzărescu, comisari din partea gubernului României, și a domnului maior Arbutina, comisar trimis din partea Excel⟨ențci⟩ Tale. Această comisiune a fost numită după falsele declarații ale ex-principelui G. Bibescu cum că s-ar fi aflînd adecă în acea ladă bogății de-ale statului. Nu m-a cuprins mirarea deloc de micșorimea sentimentelor ex-principelui și mă hotării a merge la locul însemnat, cu o scrisoare ce ai avut bunătate a-mi da. M-am dus dar, și deschizînd lada nu s-au găsit într-adevăr decît cele 4000 fiorini pe care îi declarasem . . .

Cu toate acestea, Excelență, m-a cuprins cu totul mirarea văzînd că d. director Ley și d. maior Arbutina, după ce mi-au dat hîrtiile și lucrurile ce se aflau în ladă, mi-au oprit cei 4000 fiorini, ca să mi-i dea după un nou ordin.

Vin dară să Te rog, Excelență, ca să binevoiești a porunci să mi se dea mai curînd acești bani. Am spus și din grai Excelenței Tale că acești bani sînt de cea mai neapărată trebuință fiindcă mă aflu aici cu toată familia mea [23] și fiindcă nu mi-am orînduit încă treburile casei în România".

---

[20] Cornelia Bodea, *Avram Iancu și Curtea de la Viena*, în „Revista Arhivelor", anul XLIX (1972), vol. XXXIV, nr. 1, p. 570.

[21] A îndeplinit această funcție între 12/24 iunie 1846 și 29 iunie/11 iulie 1849.

[22] Generalul Pfersmann, comandantul trupelor imperiale din Sibiu, (cf. Johan Czetz, *Bem's Feldzugen in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849*, Hamburg, 1850, p. 258).

[23] Soția sa Maria (născută Caramalău), băiețelul lor, Romulus, în vîrstă de un an și copiii din prima căsătorie a generalului: Alexandrina (născută în 1825) și iuncărul Gheorghe (Ghiță) (n. 1828); lor li se adăuga nepotul de frate al generalului, iuncărul Nițu (n. 1823).

www.dacoromanica.ro

Chestiunea banilor depuși la amintita vamă îi va provoca, în continuare, multe necazuri lui Magheru, căci autoritățile imperiale, deranjate de prezența lui la Sibiu — oraș care devenise un centru al acțiunii revoluționare românești cu puternice accente naționale — au făcut tot ce le-a stat în putință nu numai să-i creeze greutăți materiale, dar, în înțelegere tacită cu fostul domnitor Bibescu și autoritățile reacționare din București, au țesut în jurul său o atmosferă plină de suspiciuni denigratoare. S-a mers pînă acolo încît Magheru a fost acuzat că uneltea împotriva siguranței statului austriac împreună cu dușmanii imperiului [24].

Toate acestea nu erau însă în măsură să abată atenția revoluționarului de la evenimentele politice recent consumate, ori aflate în curs. Iată-l de pildă, la 20 octombrie / 1 noiembrie, scriindu-i căpitanului francez de stat major, Jean Desaint [25], la Ambasada Franței din Constantinopol, pentru a obține sprijinul cercurilor diplomatice franceze în favoarea poporului român. Scrisoarea destinată lui Desaint era expediată prin intermediul secretarului Consulatului francez din București, Paul Hory. Proceda astfel, deoarece, Magheru arăta, la 15 noiembrie 1848, într-o adresă către Hory, că „acest pachet îmi reveni fără să fi putut ajunge la destinația sa, din cauza tulburărilor din Ungaria ... Am socotit, domnul meu, că vei fi atît de bun de a-l trimite la adresa sa prin mijlocul serviciului consulatului francez. M-am flatat că rugămintea mea n-o să fie aruncată, cu atît mai mult că în aceste din urmă evenimente ai luat cu căldură partidul libertății".

Ce îi scria Magheru lui Desaint?

Amintindu-i că este cetățean al unei țări în care ideile de libertate și dreptate aveau o veche tradiție, generalul îi solicita sprijin pentru cauza națiunii sale: „Jurnalele străine te vor fi înștiințat negreșit despre nenorocitele evenimente ce se petrecură în Principatele danubiene de la voiajul d-tale în aceste țări încoa [26].

Cu toate acestea, domnul meu, ești francez și această calitate, care cuprinde în ea singura cele mai-nalte virtuți sociale, mă încurajează a-ți adresa aceste cîteva linii în favoarea unei națiuni nenorocite și care astăzi, cînd din toate părțile naționalitățile se silese în toate chipurile ca să trăiască, cînd adevăratele principiuri democratice armează mii de brațe pentru apărarea lor, se pare mai mult decît întotdeauna <că este> uitată de Franța și părăsită cu totul arbitrariului insolent și tiraniei barbare ale țarului moscovit".

Magheru condamna intervenția trupelor străine în principate, atrăgîndu-i atenția că acest act se produsese „fără nici un respect către puterile cele mari europene, ai căror agenți diplomatici cu șederea în București recunoscuseră cu solemnitate și felicitaseră acest guvern național!", instaurat de revoluția română. În privința comportării trupelor intervenționiste, el arăta că acestea, „dimpreună cu șefii lor se preumblă prin proprietățile particularilor, jefuind oriece găsesc — grîne, dobitoace și altele — și toate acestea ca pleașcă legitimă a înaltelor lor fapte de arme! Se vede, domnul meu, — continuă Magheru — că nu mai este dreptate nici în cer nici pre pămînt!"

După ce dădea și alte detalii referitoare la regimul de teroare instaurat în țară în urma înăbușirii revoluției, Magheru îl ruga să împărtășească conținutul scrisorii și generalului Jacques Aupick și încheia astfel: „Fac un apel la amorul dumitale de umanitate și îndrăznesc a mă flata, domnul meu, că d-ta, cetățean francez, ai să te interesezi puțin la un popor care în răsărit este amicul cel mai devotat al națiunii d-tale și la trebuință aliatul cel mai fidel al interesurilor poporului francez. Te rog dar, domnule, — și acestea în numele unui popor întreg, de a pune de față

---

[24] Conform — printre altele — și scrisoarea Zincăi Golescu adresată din Sibiu la 20 octombrie 1848 fiului ei Ștefan (G. Fotino, *op. cit*, II, p. 196, nr. 118) și mărturia însăși a lui Magheru către Arăpilă în misiva expediată din Viena la 6 mai 1849 (*Ibidem*, p. 295, nr. 156).

[25] Adjunct al generalului Jacques Aupick, ambasador al Republicii Franceze la Constantinopol (1848—1851).

[26] La insistențele lui Ion Ghica pe lîngă generalul Aupick, la Constantinopol, Desaint a fost trimis în august 1848, împreună cu căpitanul de geniu André Sabatier, într-o misiune de observare în Țara Românească. Cu acest prilej, cei doi ofițeri francezi au vizitat tabăra de la Troian-Rîmnicu Vîlcea, la 16/28 august, întîlnindu-se cu Gheorghe Magheru (cf. scrisoarea acestuia din urmă din 18/30 august 1848, către generalul Tell, în *Anul 1848* . . . vol. III, p. 587 și relatările colonelului Nicolae Pleșoianu, la Cornelia Bodea, *Curente și opinii în sînul emigraților de la 1848, I — Memoriile colonelului N. Pleșoianu*, în „Studia et Acta Musei Nicolae Bălcescu", vol. II, 1970—1971, p. 431). Pentru misiune și raportul general alcătuit de Desaint și Sabatier, vezi Vasile Lungu, *Un raport francez despre țările române la 1848*, în „Anuarul Gimnaziului Alexandru cel Bun pe anii 1923—1936", p. 11—12; Elvira Georgescu, *Un Mémoire inédit sur les Principautés Danubiennes au XIX-e siècle*, în „Revue historique du sud-est européen", XIV (1937), nr. 4—6, p. 125—150 și Al. Ungureanu, *O misiune franceză în Țara Românească, Moldova și Dobrogea în anul 1848*, în „Revista Arhivelor", XIII (1969), nr. 1, p. 81—90.

www.dacoromanica.ro

pe cît îți va sta prin putință cestiunea noastră, de a sprijini și de a aduce aminte, cît mai des s-ar putea, generalului Aupick că este un popor de 4 milioane de oameni pe care un țar voiește să-l sugrume, în zioa mare, în mijlocul secolului al 19-lea".

Trecuse aproape o lună de zile de cînd — pe un ton destul de ferm — Magheru ceruse comandantului trupelor imperiale din Transilvania — generalul von Puchner — să i se reglementeze chestiunea banilor depuși la vama de la Bran. Cum puteau, oare, scăpa ocazia autorităților imperiale de a-i crea, prin orice mijloace, o situație dificilă lui Magheru — revoluționarul ale cărui idei politice nu erau deloc pe placul Curții vieneze? În loc să-i rezolve situația, ele au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a-l îndepărta cît mai grabnic din Sibiu — oraș care, prin concentrarea emigranților revoluționari români de pe ambele versante ale Carpaților, devenise un adevărat centru al luptei unite a tuturor românilor. Suspiciunea autorităților imperiale față de Magheru a fost sporită și întărită prin intrigile și calomniile fostului domnitor și ale căimăcămiei reacționare de la București.

Așa cum era de presupus și cum însuși Magheru mărturisea lui Ioan Maiorescu, la 28 octombrie 9 noiembrie 1848, autoritățile austriace l-au somat să părăsească Sibiul [27]. Plecarea a avut loc, însă, pe data de 9 21 noiembrie 1848 [28], fiind însoțit de fiul său Ghiță, Grigore Peretz și Dumitru Al. Kretzulescu, precum și de colonelul polon Zablocki [29]. După ce a ajuns la Triest, generalul a expediat de acolo, la 10 22 decembrie 1848, o scrisoare către Fuad efendi, comisarul otoman din Țara Românească. Deși chestiunile pe care le trata erau de ordin personal, Magheru nu pierdea nici un prilej spre a lua apărarea guvernului revoluționar. „Excelență, jos sînt oamenii fără nici un simțămînt nobil și accia, prin acturile lor fără nume, se grăbesc care mai de care a arunca o desconsiderație morală, nemeritată poate, asupra guvernului.

În timpul de trei luni ale Constituțiunii noastre, în calitatea mea de comandir *en chef* al armatei, hotărîtă a ținea în friu pe atițătorii de turburări, am primit sumele neapărat necesarii pentru întreținerea acestor trupe (adecă muniții, nutriment, salariu) și pentru emolumentele capilor ce aveam sub ordinele mele. Afară de acestea, în timp de trei luni, nu m-am atins de nici un dinar public și toate sumele care sînt departe de a se urca la cifra ce inamicilor țării noastre le place a inventa mi s-au dat, după ordinele guvernului atunci în putere, guvern ce era legal pentru că fusese recunoscut și numit, ca să zic așa, de către Sublima Poartă și salutat de toți agenții puterilor străine. Urmează, dar, învederat, că, cît despre destinația în principiu a acestor sume, acest guvern este responsabil — responsabilitate pe care niciodată n-a căutat a o declina și despre care, din contră, el își face un merit". Aici Magheru face următoarea precizare în subsol: „Voi avea onoarea de a face observație, Excelenței Tale, că cu toate că administratorii Oltului și Mehedinților primiseră ordinc de la Ministerul de finanțe din București să-mi numere diferite sume însă, din pricina lipsei momentane în care se afla, administrația de Mehedinți a ramas a mi fi datoare 1317 ducați de Austria și a Oltului 1000 ducați, sume care, din pricina neapăratelor trebuințe, am fost silit să întîmpin chiar din averea mea, ca să nu mai cauzez cea mai mică suferință trupelor ce se aflau sub comanda mea".

După această notă explicativă, deloc lipsită de interes, Magheru își continua scrisoarea: „Pentru ce dar, Excelență, eu particular să fiu cu nedreptul învăluit în această responsabilitate? De cînd oare dispozițiile generale ale unui guvern legal ar putea fi o vină pentru funcționarii acestui guvern? Iată ceea ce în țara noastră — în contra tuturor legilor și tuturor principiurilor de drept și de justiție — să nu zic acei care se află în capul guvernului actual, dar amploaiații inferiori își fac un sistem de a susține spre a-și ascunde hoțiile lor.

Am o familie, Excelență, și pagubele ce se aduc averii mele este o atacare la această familie, este o negație a respectului cuvenit proprietăților și persoanelor! ... Nu mă tem a spune în gura mare, precum am făcut pretutindene și totdeauna, că n-am decît a mă făli de trecutul meu, carele, cel puțin, a fost plin d-onoare.

. Administratorul de Gorj, om corupt și fanariot prin sînge și principiuri, a pus mîna — din capul său, fără îndoială asupra tuturor bucatelor care se aflau depuse pe la proprietățile mele, asupra tuturor celorlalte producte, asupra vitelor, asupra mobililor ⟨!⟩ și ce e mai de mirat, asupra

---

[27] „Magazin istoric", XIV. 1980, nr. 3 (156), p. 27 și 61.

[28] N. Bălcescu, *Opere* (ed. G. Zane), vol. IV, *Corespondență*, București, 1964, p. 117, nr. 48 (scrisoare din 10 22 noiembrie 1848, către Al. G. Golescu).

[29] P. P. Panaitescu, *Emigrația polonă și revoluția română de la 1848*, București, 1929, p. 81, doc. XXVI; G. Fotino, *Boierii Golești*, vol. I, București, 1939, p. 75; ⟨Al. Balintescu⟩, *Arhiva generalului Gheorghe Magheru Catalog de documente — 1582—1880*, București, 1968, p. 71, doc. 346 (scrisoare din Zemlin, 25 noiembrie/6 decembrie 1848, a lui Ghiță Magheru către sora sa Alexandrina) și p. 73, doc. 354 (scrisoare din Triest, 20 dec. 1848/1 ian. 1849, a generalului Magheru către fiica sa).

www.dacoromanica.ro

tuturor lucrurilor ce alcătuiesc menajul unei case — și azi uzează încă a exploata proprietățile mele ca un lacom arendator ...

Principiurile de drept și de justiție trebuie să fie respectate! Excelența Ta să-i facă să priceapă, pe acești răi servitori vînduți interesurilor străine, că nu este de competența lor de a prigoni pe adevărații români ..."

Zece zile mai tîrziu (la 20 decembrie 1848/1 ianuarie 1849), o scrisoare adresată lui Adolphe Etienne Billecocq (1800—1874) — fost consul general al Franței la București [30] — ni-l arată pe Magheru preocupat ca întotdeauna pentru a mobiliza în jurul problemelor românești toate mijloacele și forțele care, într-un fel sau altul, le-ar fi ușurat rezolvarea. „De cînd ai lăsat țara noastră, Bucureștii — orașul unde reprezentai cu atîta demnitate nobila Franță —, precum și românii în general, și-au făcut sacra lor datorie. Vouă vă este acum rezervată — oameni aleși, sprijinitori ale ⟨!⟩ drepturilor umanității și apostoli ai libertății — ostenceala de a salva și pe poporul român, astă națiie pe care se încerc a o sugruma în ziua mare cu dispreț de Franța și de Europa civilizată.

Nu mă îndoiesc, domnul meu, că n-ei fi lucrat pentru cauza noastră, de aceea îți și mulțumesc ca român și ca om. Sper să viu și eu la Paris și mă voi sili a-ți da toate însemnările putincioase asupra revoluției noastre, lucru care însă l-ar fi făcut ceilalți ai mei compatrioți care au ajuns la Paris".

Și iată-l, în aceeași scrisoare, adresînd o rugăminte personală diplomatului francez: „Domnul meu, aducîndu-mi încă aminte binevoitoarea amiciție cu care mă onorai la București, am cutezat a-ți recomanda pe fiiu-meu — înfățișătorul acestcia , june om de 21 ani, care vine să-și facă studiile la Paris [31]. De aceea, domnul meu, ți-l recomand ca la un părinte și îndrăznesc a te ruga din toată inima să-i dai consiliurile necesare unui june ce se va găsi izolat în acest mare oraș; cît pentru dînsul, fii convins, îți va fi totdeauna recunoscător și poate că-ți va fi dator venitorul ⟨viitorul⟩ său".

Tot din Triest, Magheru a trimis o nouă scrisoare-memoriu lui Riza pașa, după speculațiile presei străine, presupus înlocuitor al lui Fuad efendi în calitate de comisar în Țara Românească. Generalul a încercat să obțină atitudinea binevoitoare a înaltului demnitar otoman față de cauza românilor. Totodată, Magheru aducea amănunte interesante în legătură cu motivele pentru care părăsise Sibiul:

„... Rugasem pe d. Hory, cancelier al Consulatului de Franța la București, de a expedia aceastâ adresă la Constantinopol, la d. căpit⟨an⟩ Desaint, adjutant al Excelenței Sale generalul Aupick, care ar fi binevoit să se însărcineze a o remite Excelenței Voastre. Cu toate acestea, aflînd, în urma mai multor informații ce am luat, că astă adresă n-a ajuns la Constantinopol, am socotit de trebuință a trimite Excelenței Voastre un al doilea exemplar.

Pe lîngă acestea, Excelența Voastră dec-mi voie a o întreține cîteva momente asupra României.

Excelența Voastră va prețui motivele care determinaseră guvernul ⟨revoluționar⟩ român a forma mai multe corpuri de miliție ... Subînsemnatul, care este cunoscut de România și care mai ales se află în strînsă înțelegere cu populațiile din România Mică, poate lua asupră-și responsabilitatea sentimentelor de credință care însuflețește pe națiie ... Subînsemnatul voiește a se ține cît se poate mai aproape pe lîngă țară, ca să poată aduna trupele sale la orice ocazie de eventualitate de rezbelu, mai cu seamă în momentul acesta, cînd războiu amenință a izbucni în mai multe puncturi ale Europei. Dar agenții ruși au reușit a face să creadă pe autoritățile locale austriace cum că subsemnatul ar fi avut intenția de a cerca cu românii din Transilvania o mișcare contrarie interesurilor Austrici, sau ca să mă depărteze astfel de țară sau în speranța că acest din urmă guvern ⟨austriac⟩ o să mă dee în mînile lor. Asta a fost pricina de am lăsat Sibiul și m-am tras la Triest cu un pașaport englez" [32].

Continuînd seria epistolelor cu subiect politic, la 10 februarie 1849, Magheru îi scria lui Ioan Maiorescu, la Viena: „Ieri tocmai primii dorita d-tale scrisoare de la 6 februarie. Cît pentru celelalte scrisori le-am primit pe cîte trele marțea trecută. O scrisoare de la Constantinopole, către Filipescu [33], pe care mi-o trimiseși d-ta aici, am îndreptat-o numitului la Paris.

[30] Între 20 februarie/4 martie 1839 și 28 aprilie/10 mai 1846.

[31] Tînărul Ghiță Magheru a fost trimis de tatăl său pentru studii la Paris, unde a ajuns la 31 decembrie 1848/12 ianuarie 1849 (cf. scrisorii acestuia către general din 5/17 ianuarie 1849, la ⟨Al. Balintescu⟩, *op. cit.*, p. 73, doc. 356).

[32] Purtînd nr. 354 și eliberat la 13 25 octombrie 1848 de consulul general britanic din București, Robert G. Colquhoun (Arhivele Statului București, *microfilme Austria*, rola 100, cadrele 243—244; ap. Haus — Hof und Staatsarchiv Wien, *Informationsbüreau*, Karton 13).

[33] Ion I. Filipescu (Curcanache), participant la revoluția de la 1848; emigrat la Belgrad, Constantinopol și apoi la Paris, considerat de Ion Ghica un „patriot ... de o mare energie"; bun prieten al lui N. Bălcescu

www.dacoromanica.ro

Mi-a părut cu deosebire rău, iubite amice, citind vestea ce-mi dai cum că adică între ai noștri s-ar fi ivit de nou dezghinări și neuniri. Mă mir foarte cum poate cineva azi să se puie rău cu Turcia, de vreme ce avem mai mult decît totdeauna trebuință de sprijinul ei și cînd toată politica și faptele noastre au fost dirijate de principiul de a menaja pe Turcia?... Nu e destul că avem un colos pe spinarea noastră? Umerii noștri vor putea oare purta și urgia turcească, sau mai bine în cazul acesta nu ne-am pierde cu totul speranțele noastre?...

Asemenea idei trebuie alungate cu toată energia. Încredințează pe cei care ca și d-ta sînt de opinia ca să respectoze pe Turcia mai virtos în acturi formale, că această opinie este sprijinită de mai unanimitatea întreagă a emigranților și faceți ca nu cumva să se amăgească vreunul a urma politica furioasă și fără minte a acelora care socotesc nebunește că e vremea tocmai acum a ocări pe Turcia. În fine, scrie Goleseului[34] ca prin persuazie să-i întoarcă și pe ceilalți din falsele lor gînduri și să ne unim mai curînd într-una, că șade și rău și lucrările merg încet și fără mare succes cînd într-o emigrație așa de puțin numeroasă ca a noastră sînt atîtea fracții, atîtea idei cîte capete!

... Bălcescu[35] a plecat marți. El ți-a scris și m-a rugat a-i îndrepta răspunsul d-tale la Constantinopole. Eu mai șez aici cel puțin 15 zile pînă oi primi vreun răspuns de la Constantinopole, căci am scris către Riza-Pașa cerînd poștă dacă pot să mă duc și eu acolo. Lui Filipescu, cînd a plecat de-aici, i-am dat 50 galbeni împrumut, că n-avea cu ce se mișca de-aici! Mi-a promis că îndată ce va ajunge la Paris îmi va trimite această sumă și m-am înțeles ca să-ți trimită d-tale la Viena; de aceea, te rog, viindu-ți asemenea bani, să știi ce e pricina.

Asemenea lui N. Bălcescu i-am dat 15 galbeni[36], pe care iarăși către d-ta îi va trimite.

Iubite amice, îndată după primirea acesteia, te rog foarte a-mi scrie ce ai mai auzit de Transilvania, căci mă aflu pe cărbuni aprinși.

În scrisorile mele te rugam să faci ceva despre banii de la Brașov[37], căci eu am început a sfîrși de tot banii care-i aveam. Spune-mi către care ministru trebuie să mă adresez, în ce chip să fac cererea. Sau fă-mi d-ta o hîrtie și trimite-mi-o să o subînsemn, sau, cel puțin, spune-mi pe ce temeiuri să fac asemenea hîrtie. În sfîrșit, scrie-mi ce să fac în cauza aceasta, căci am început să mă ghidesc mai serios decît totdeauna la banii aceia, fără care nu știu, zău, ce-aș face.

Cînd va veni Laurian[38], înștiințează-mă și pe mine... Alăturata scrisoare către Eliade și Tell, după ce vei citi-o, vei binevoi, amice, a le-o îndrepta la Paris".

O importanță deosebită merită următoarele două scrisori, din 12 și, respectiv, 21 februarie 1849, adresate lui Nicolae Bălcescu, la Constantinopol. Se pare că aceste scrisori au ajuns în mîinile lui Bălcescu, înainte ca el să scrie emigranților din Paris cunoscuta misivă din 8 martie 1849, prin care făcea apel la unirea forțelor, arătînd că „nu poate fi fericire fără libertate, nu poate fi libertate fără putere, și noi românii nu vom putea fi puternici pînă cînd nu ne vom uni cu toții într-unul și același corp politic. Unimea națională dar e singurul principiu de viață, singurul principiu de mîntuire, pentru noi... Astăzi dar e vreme ca, moldoveni și munteni, să ne aducem aminte că sîntem români, să ne stringem împreună inimă lîngă inimă, să ne organizăm, să ne concentrăm toate puterile, toate voințele într-o singură putere, într-o singură voință"[39].

Ce îi scrisese Magheru lui Bălcescu?

La 12 februarie:

„Iubite amice,

Altă noutate n-am să-ți dau decît că Maiorescu îmi scrise alaltăieri cum că între ai noștri de la Paris iarăși s-au ivit neuniri și mai cu seamă și asupra memorialului sau petițiunei ce de atîta vreme era să o prezenteze Adunanței Constituante de acolo. Se vede că în memorialul acesta Turcia este bine menajată. Acest punct este subiectul mai multor neuniri. Goleștii și cu ceilalți sînt de părere cum că trebuie, în toate acturile publice ce vor emana de la emi-

---

[34] Al. G. Golescu (Arăpilă).

[35] Marele revoluționar a poposit la Triest în drum spre Constantinopol, între 20 ianuarie/1 februarie și 25 ianuarie/6 februarie 1849, întîlnindu-se cu Magheru și purtînd îndelungi conversații pe teme politice, mai ales cu privire la organizarea emigrației române (cf. N. Bălcescu, *Opere*, IV, p. 131—132, nr. 55; scrisoare din Triest, 5 februarie st. n. către Al. G. Golescu).

[36] Fapt confirmat de Bălcescu în scrisoarea sa din Atena, 15 februarie st. n. 1849 către Al. G. Golescu: „Eu am fost silit a mă împrumuta la Magheru, la Triest, ca să poci merge pînă la Constantinopol" (*Opere*, IV, p. 134, nr. 56).

[37] De fapt, reținuți în mod abuziv de autoritățile vamale de la Bran.

[38] Este vorba despre cunoscutul cărturar transilvănean August Treboniu Laurian.

[39] N. Bălcescu, *Opere*, IV, p. 135 și 136, nr. 57.

www.dacoromanica.ro

grația română, mai cu seamă cele oficiale — și de acestea din urmă se ține, firește, și numitul memorial să nu exprimăm sentimenturi care ar întărita sau ar atinge amorul propriu al suzeranei noastre și care ne-ar pune în con radicție evidentă cu cele ce am lucrat și am vorbit de la începutul mișcarii noastre și pînă acum relativmente catre această putere. Din contra, Rosetti, Bratienii și Voinescu sînt de opinie cu totul opozită și acum stăruiesc ca în acel memorial să nu cruțăm întru nimic pe turci. Îmi pare și mie această din urmă părere cu totul impolitică și periculoasă pentru noi. A exprima asemenea idei într-un act public și a ne izola în chipul acesta deodata și de Turcia, socot că ne am expune fără îndoială a găsi pretutindene răceală și ind'ferență.

An scris și celor de la Paris părerea mea și am gîndit și eu că e bine să continuăm tot politica aceea care, chip mai mult sau mai puțin, a dictat toate faptele și lucrările noastre pînă acum si să nu dăm întru nimic ocazie Turciei să se încredințeze cum că meființele ⟨ neîncrederile ei aveau vreun fundament și că noi într-adevăr am nutrit simțăminturi ascunse pentru dînsa.

Am primit alaltăieri o scrisoare de la Sibiu, cu data de 10 22 ianuarie[40]. La 21 s-a ținut o bătaie crîncenă între generalul Bem[41] și imperiali la porțile Sibiului. Ungurii au fost împinși c oarecare pierdere de canoane ⟨ tunuri⟩, dar din⟨tre⟩ imperiali au căzut foate mulți și numai din⟨tre⟩ ofițeri au rămas morți mai bine de 20. Ungurii însă iară se așteptau ⟨ erau așteptați⟩. căci Bem se zice că ar fi primit 15 000 trupe de la Debrețin. Pe aici se vorbește cum că au și luat Sibiul. Cine știe ce urmări poate să aibă și aceasta! Karloviț, locuința patriarhului sirbilor, e pus în stat ⟨ stare⟩ de asediu!

Îmi spuse ieri ⟨nn⟩ oarecare Nicoletti (grinar ⟨ negustor de cereale⟩ de la Brăila, care se află de cîtva timp aici pentru trebuințele sale comerciale) că i se scrie sigur de la Brăila cum că au mai intrat în Moldovia 50 000 trupe rusești cu canoane foarte mari de asediu. Apoi toate pregătirile astea nu-mi par a fi făcute pentru cetățile noastre!

Iubite amice, nu uita, te rog, de a-mi scrie și mie cîte ⟨v⟩ei mai auzi și ⟨v⟩ei mai lucra pe acolo. Eu din parte-mi îți voi comunica toate cele ce voi auzi despre cauza noastră.

Stăruiește asemenea și pentru cele ce rog pe d. Ghica, în scrisoarea ce ai să i-o remiți d-ta. Dacă, adecă, a primit pachetul prin d. Churchill[42] și dacă a trimis scrisoarea mea lui Fuad-Efendi, precum și dacă a ajuns pachetul meu cu scrisori către Escelența Sa Riza Pașa?

Am uitat sa-ți spui că mi se mai scrie din Sibiu că în țară au început luptele pentru domni⟨e⟩. Candidatura lui Cantacuzino[43] se pare a fi susținută de turci și de așa-zișii patrioți, iar muscalii, cu cortegiul lor de scelerați, fac toate spre a face a reuși candidatura ex-principelui Bibescu!; închipuiește-ți cu ce condiții a fi izbutit omul ăsta a pretinde iarăși la domnie! Sturza iar a pus la mijloc toată starea lui ca să facă a reuși candidatura lui Bibescu. D-voastra la Constantinopol trebuie să știți mai bine toate acestea, de aceea te și rog a mă înștiința despre acestea mai curînd".

Iată acum cealaltă scrisoare, din 21 februarie:

„Iubite amice,

Nu mă îndoiesc că vei fi ajuns la Constantinopole tare și mare. Eu tot pînă azi mă aflu la Triest. Foemai sînt două zile de cînd primii o scrisoare de la d. Ghica[44]. Mă îndeamnă ca să vin negreșit la Constantinopole. Motivele ce-mi dă sînt foarte convingătoare și îndată m-aș și fi pus pe drum dacă aveam mijloacele pecuniare. Filipescu, căruia îi dedesem 50 galbeni împrumut, nu s-a ținut de cuvînt și nu mai mi-a trimis. De aceea mîine și plec la Viena ca să caut să mă împrumut cu ipotecă pe proprietățile mele. Am și scris în cauza aceasta celor de la Paris ca, de vreme ce confiscația averilor revoluționarilor n-o să poată avea loc în țară, să

---

[40] Probabil de la fiica sa Alexandrina. Amănuntele privind înfruntarea dintre Bem și austrieci sînt conținute și într-o scrisoare trimisă de soția lui Magheru, Maria, din Sibiu, o zi mai tîrziu, la 11 ianuarie st. v. 1849 (cf. ⟨Al. Balintescu⟩, *op. cit.* p. 73 74, doc. 357).

[41] Josef Bem (1795 1850), general polon; participant la mișcarea insurecțională din Varșovia de la 1830 1831; devine, la 1848 1849, unul din comandanții cei mai apreciați ai armatei revoluționare maghiare.

[42] Alfred B. Churchill (1825—1870), jurnalist, editor al ziarului turc semi-oficial *Jeride Hawade* din Constantinopol, sprijinitor al reformelor și progresului în Imperiul Otoman (cf. *Dictionary of National Biography* ⟨Compact edition⟩, vol. I, Oxford Univ. Press, 1975, p. 370).

[43] Constantin Cantacuzino (1793 — 1877), caimacamul reacționar instalat în Țara Românească de autoritățile militare de ocupație otomano-țariste.

[44] Este vorba de scrisoarea trimisă de I. Ghica lui Magheru la 19 31 ianuarie 1849 (cf. Al. Balintescu, Horia Nestorescu-Bălcești, *Catalogul arhivei generalului Magheru 1665—1880*, Rîmnicu Vîlcea, 1980, p. 149, doc. 777).

www.dacoromanica.ro

caute să se înțeleagă cu vreun bancher spre a ne înainta ceva fonduri asupra proprietăților noastre, căci altfel nu numai că nu o să putem lucra nimic, dar n-o să avem nici pentru existență. Socot că bine ați face, iubiților amici, de a vă informa și acolo despre aceasta.

Pe lîngă aceasta, așteptam, precum știi, și răspuns de la Excelența Sa Riza-Pașa.

De pe aici n-am altă veste a-ți da decît că Transilvania mai toată este în mîna ungurilor. Rușii trecuseră în Transilvania. Dar cîteva jurnale oficiale s-au grăbit a publica cum că acele trupe, cerute fiind de locuitorii Sibiului, s-au și tras înapoi imediat după a lor intrare în Transilvania. Sigur nu se știe și nici nu am primit vreo scrisoare de la Transilvania, de sînt 30 de zile, precum nici Maiorescu.

Primii alaltăieri o scrisoare de la Alecu Golescu din Paris[45]. Îmi scrie că emigrații de acolo au recunoscut provizoriu pe Locotenență ca Comitet directoriu al emigrației, după cum au fost ales și de cei ⟨ emigrații⟩ din Transilvania. Îmi pare foarte bine că cu această măsură tranzitorie s-au împăcat toate opiniunile asupra organizației noastre.

Mi se scrie de la Paris cum că s-au primit de către toți de acolo a se tipări memorialurile asupra cauzei noastre lucrate de Arăpilă și de Ubicini[46] și or să fie prezentate peste curînd la Cameră. Se zice, și aceasta am citit-o și în *Debat*[47], cum că Anglitera ar fi protestat din nou în contra prelungației ocupării principatelor de către trupele ruse. Scrie-mi, așadar, iubite amice, și mie despre cum merge pe acolo cauza noastră.

Nu mă îndoiesc că pe cît vor ierta puterile ⟨v⟩eți face totul ca evacuația să nu se facă și astă dată cu cîștigul inamicilor și cu pierderea noastra.

Lui d. Ghica nu-i răspunsei deocamdată, căci plecînd mîine la Viena voi să-i scriu de acolo, că poate să aflu ceva nou. Scrisorile ce vei fi ca să-mi adresezi, iubite amice, le vei trimite la Viena către Maiorescu.

D lui Ghica și Bălăceanului[48] frățeștile mele îmbrățișări, iar d-ta, ține te de cuvînt și scrie mai des".

După multe discuții privitoare la organizarea emigrației, s-a ajuns la o formulă care părea să împace toate părțile: recunoașterea fostei Locotenențe domnești, compusă din I. Eliade, N. Golescu și Cristian Tell, drept organ conducător. Magheru s-a declarat satisfăcut cu formula adoptată, deși aceasta avea un caracter tranzitoriu. În final, lucrurile au evoluat după cum vom vedea — în sensul propunerii generalului, căci la 2 decembrie, la Paris, s-a constituit „Asociația română pentru conducerea emigrației", avînd în frunte un comitet în care intra și Gh. Magheru, alături de N. Bălcescu, I. Ghica, C. A. Rosetti și D. Brătianu. Acest comitet și-a concentrat activitatea în jurul revistei *România viitoare*, dar după un an s-a constituit un nou organism „Comitetul de propagandă" (G. Magheru, N. Bălcescu, Șt. Golescu, D. Brătianu, C. A. Rosetti ș.a.), care la 20 septembrie lansa un manifest către poporul român, fixînd sarcinile luptei viitoare[49]. În sfîrșit, în primăvara anului 1851, prin reînvierea „Comitetului național revoluționar român" disensiunile au fost în mare măsură depășite și cei mai mulți dintre exilați s-au regăsit pe platforma luptei comune pentru unitate națională.

Așadar, Magheru ajuns la Viena, îi scria lui Eliade, la 3 martie 1849, arătîndu-și satisfacția pentru soluția găsită și nu scăpa prilejul de a-l dojeni pentru acțiunile sale șovăielnice și tonul insinuant pe care îl avusese scrisoarea acestuia din 24 februarie. De altfel, nu era vorba numai de o simplă dojană, ci de precizarea foarte demnă și fermă a atitudinii sale față de problemele majore cu care erau confruntați revoluționarii români în acele momente.

„Iubitul meu domn,

În sfîrșit, primii scrisoarea dumitale de la 21 februarie. Mi-a pricinuit cu atît mai vie bucurie, cu cît toate scrisorile ce v-am adresat în cauza organizației emigrației române au rămas pînă acum fără nici un răspuns de la d-voastră.

---

[45] La care face aluzie Magheru în răspunsul său către Arăpilă, la 19 februarie st. n. 1849, din Triest (G. Fotino, *op. cit.* II, p. 237, nr. 135).

[46] Jean Honoré Abdolonyme Ubicini (1818—1884), istoric și publicist francez, participant la evenimentele revoluționare din 1848 în Țara Românească.

[47] Este vorba de „Journal des débats politiques et littéraires", ziar de orientare conservatoare, înființat la Paris în 1789.

[48] Ion C. Bălăceanu (1825—1911), om politic și diplomat, pricten apropiat al lui N. Bălcescu, pe care l-a însoțit în peregrinările sale din Transilvania și Ungaria.

[49] N. Bălcescu, *Opere* (ed. G. Zane), vol. 1, partea a II-a, București, 1940, p. 91—95.

www.dacoromanica.ro

Nu pot înțelege, iubite domnule, pentru ce nu-mi dai un răspuns precis la cite vă scriam d-tale și amicului nostru Tell, mai cu seamă în ultima mea scrisoare ce v-am adresat de la Triest prin Maiorescu[50].

Într-însa vă faceam o cronică, ca să zic așa, despre toate vorbele ce mi-au asurzit urechile de cînd am plecat de la Sibiu și mă silesc prin propunerea mea asupra unui mod de organizație să obviez la toate neînțelegerile dintre emigranți și să punem capăt uneltirilor intriganților, ca să nu zic și eu ale trădătorilor.

Modul propus de mine asupra organizației emigrației a fost determinat numai de greutatea vorbelor ce se repetau pe socoteala noastră. Și cu dînsul am voit să te disculpez și pe d-ta, amice, pe care la Constantinopole te încărcau inamicii cu negre coloare și pe noi ⟨cei⟩ c re ⟨sîntem⟩ ca partizani statornici ai unei politici rațională și ca afiliați intimi ai adevăratului și singu rului partid național.

De ce n-am propus a se recunoaște Locotenența de Comitet director al emigrației? Iacă de ce. Ne¬reșit, dacă inițiativa aceasta o luam eu, intriganții s-ar fi agățat de această a mea propunere dreaptă și ar fi țesut asupră-i fel de fel de basme. N-ar fi lipsit să vază într-aceasta un spirit pronunțat de partidă și ni-ar fi aplaudat că le-am dat ocazie ca să poată să susție infamele lor calomnii.

Am propus să se aleagă un comitet, căci sînt convins că intriganții ⟨de⟩ care ziceți n-ar fi avut loc în acest comitet, căci sînt sigur că emigranții români ar fi ales în unanimitate pe patrioți ca d-ta, ca Tell ș⟨i⟩ c⟨eilalți⟩. În chipul ăsta nimeni n-ar fi cutezat a zice că partidul cel adevărat național, acela adecă care drept bază a conduitei sale politice și-a propus menajarea către Poartă, a surpat direcțiunea emigrației.

Cu toate acestea, iubite domnule, ași fi renunțat la propunerea mea, dacă ași fi știut măsura ce ați luat în Transilvania, și aici mă plîng despre indiferența d-voastră, căci ați trecut la Paris fără a voi să-mi adresați două rînduri măcar asupra proiectelor d-voastră, și asupra celor ce ați pus la cale, ca să știu a mă conforma și cu acestea, eu, ca unul ce totdeauna m-am glorificat de a face parte cu adevăratul partid național, de a mă număra și eu între sincerii democrați români.

Acum, negreșit, reunț cu cea mai mare bucurie la propunerea mea, de vreme ce ați adoptat măsura care, după mine, este cea mai rațională și cea mai legală. Aceasta v-am scris-o și în ultima mea scrisoare.

Să ne întoarcem acum iară asupra clevetirilor ce au fost puse în joc spre a desghina patrioții...

Nu știu cum zici că intriga a pus ochii pe mine ca să mă dezbine de d-voastră și să-mi insufle o ambiție fără loc și timp. Dar, iubite amice, te rog să crezi că nimeni, nici chiar d-ta, n-ai fi în stare să mă dezbini, să mă dezlipești de adevăratul partid național, să mă abați de la singura și rațională politică a țărilor noastre, aceea adecă pe care am practicat-o mai mult sau mai puțin pe timpul Constituției, aceea pe care am susținut-o în România-Mică după retragerea Locotenenței și care a determinat retragerea mea din țară. Cît pentru ambiție, simțămîntul ăsta nu-l cunosc. O singură dorință am avut și aceasta a fost fericirea țării mele. Aceasta a fost mai tare decît toate afecțiile mele. Căci, familia, starea sau viitorul familiei mele, toate le-am uitat dinaintea acestei dorințe care frămîntă sufletul meu din cea mai tînără a mea copilărie și aceasta voi ca toți să mi-o recunoscă căci se ține strîns legată de onoarea mea.

Nimeni însă nu s-a încercat să-mi atîțe ambiția. Am primit, într-adevăr, scrisori de la Constantinopole, unde mă chema, precum v-am scris. Ei bine, eu nu m-am dus, pentru cuvintele care v-am spus și cred că nu m-am făcut culpabil de les-nație! Nu cred că faci aluzie la această a mea purtare, cînd vorbești despre o ambiție fără loc și fără timp.

Nu mă îndoiesc, iubite amice, că vei fi refutat ⟨respins⟩ cum se cuvine calomniile ce zici că s-au tipărit în contra noastră prin jurnale. Bunul nostru amic Tell, carele ziei că se află în aceeași categorie cu mine, o fi dărăpănat cred absurdele aceste atacuri...

Sfîrșesc, amice, repetîndu-ți că modul organizației ce alesărăți îmi pare, sub toate raporturile, cel mai cuviincios și spre aceasta n-ai decît să-ți aduci aminte că 17 zile am lucrat în numele Locotenenței ce nu mai era în țară[51], și că în toate ale mele protestații am recunoscut de guvern legitim Locotenența!

---

[50] Este vorba de scrisoarea din 10 februarie st. n. 1849, publicată de G. Fotino, *Boierii Golești*, II, p. 227—233, nr. 133, avînd ca destinatar cronat pe Al.G. Golescu (Arăpilă).

[51] Între 13/25 septembrie—30 septembrie/12 octombrie 1848.

www.dacoromanica.ro

Aproposito. Îmi vine cu greu să cred că Ghiță[52] să nu împărtășească ideile și opiniile tată-său și nu-mi vine să cred că el, care admira atît de mult pe Eliade și pe Tell, să se fi lăsat a se amăgi de unii, alții și să fi uitat povețile tătîne-său... I-am scris și lui.

Iubiților amici, cu de mă voi înlesni despre ale cheltuielilor, gîndesc să mă duc la Constantinopole. Eu ași socoti că și d-voastră trebuie să mergeți acolo, ca să arătăm turcilor că ⟨toate⟩ cîte le-am zis și le zicem sînt adevărate. De aceea, de veți fi să vă duceți, apoi atunci să căutăm să ne întîlnim cu toții pe drum ca să mergem împreună acolo"[53].

Paul Cernovodeanu
Marian Ștefan

[52] Fiul generalului Magheru, aflat la studii la Paris, cîștigat de tineretul radical împotriva tendințelor conservatoare ale lui Eliade și Tell și ale sprijinitorilor acestora.

[53] La această scrisoare, Eliade i-a răspuns lui Magheru din Londra, la 3 15 martie 1819, unde se afla cu Tell, încercînd să convingă cercurile politice britanice de fidelitatea revoluționarilor români față de Poartă. Se arată interesat să-l întîlnească pe Magheru la Marsilia sau Livorno (cf. Ion Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte* ⟨Ed. George Potra, N. Simache și G.G. Potra⟩, București, 1972, p. 70—72).

www.dacoromanica.ro

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

FORMAREA STATELOR FEUDALE ROMÂNEȘTI DE SINE STĂTĂTOARE

Organizată în continuarea dezbaterilor științifice de la Tîrgu Mureș și Băile Herculane (aprilie, respectiv, noiembrie 1981), care au analizat realitățile istorico-arheologice din teritoriul locuit de români în secolele III—XIII, dezbaterea de la Drobeta Turnu-Severin a urmărit cunoașterea componentelor economice, sociale, demografice și etnice ale procesului formării statelor feudale românești, în cadrul unui context european cît mai amplu și complex.

Supunînd unei atente analize critice tezele istoriografiei românești mai vechi sau mai noi, referitoare la condițiile în care s-a desfășurat și la etapele parcurse de procesul formării statelor feudale pe teritoriul României, dezbaterea a urmărit, în mod special, următoarele probleme:

1. *Unitatea de conținut a procesului formării statelor feudale românești.* După cum se știe, în istoriografia românească de pînă astăzi nu a existat o preocupare stăruitoare de a se stabili componentele fundamentale ale procesului respectiv, cercetările întreprinse fiind dominate, uneori, de strădania stabilirii particularităților *locale* ale desfășurării lui. În felul acesta, s-a pierdut, foarte adesea, din vedere faptul că procesul de feudalizare a societății românești intra- și extracarpatice nu numai că a cunoscut forme proprii de desfășurare (cronologic și structural), dar a reflectat, prin formele de organizare politică la care a condus, însești condițiile istorice concrete în care a trăit poporul român, în perioada de un mileniu, între secolele III—XIII.

Urmărind să definească conținutul economic și social al formațiunilor politice românești din secolele IX—X, din Transilvania și din teritoriul extracarpatic, dezbaterea a evidențiat faptul că, prin funcțiile lor interne și externe, aceste formațiuni politice pot și trebuie să fie comparate cu organismele politice întîlnite și în alte zone ale Europei aceleiași perioade, începînd din Irlanda și ajungînd pînă la Kiev. Desigur, în secolele IX—X nu poate fi vorba despre existența unei societăți românești în cadrul căreia procesul de feudalizare să se fi generalizat, atît în adîncime, cît și în suprafață. În aceleași timp, însă, ar fi cu totul greșit să se considere voievodatele lui Gelu, Glad și Menumorut ca exprimînd doar un stadiu avansat al unor uniuni de obști. În aceleași timp, s-a evidențiat faptul că, chiar dacă ele nu sînt menționate documentar, este mai mult decît probabil că marile concentrări demografice de pe teritoriul Olteniei, Munteniei și Moldovei, din secolele IX—X (în determinarea cărora arheologia a adus o contribuție decisivă), exprimau același stadiu de organizare politică a societății românești extracarpatice, caracterizat prin existența structurilor incipient statale.

Mai tîrziu, în perioada imediat premergătoare constituirii statelor feudale românești de sine stătătoare, se manifestă aceeași unitate, atît de conținut, cît și de forme concrete de manifestare, a procesului formării statelor, forma de organizare teritorială a românilor fiind reprezentată de o gamă ce începe cu cnezatele de vale și ajunge pînă la voievodatele cu largă cuprindere teritorială. În context, discuțiile au stăruit asupra necesității de a se defini cît mai precis raporturile dintre cnezate și voievodate, întreaga bază documentară existentă conducînd la aprecierea cnezatelor drept o formă de organizare politică inferioară și premergătoare voievodatelor, acestea din urmă constituindu-se prin unificarea mai multor cnezate. În sfîrșit, s-a subliniat faptul (acceptat unanim) că statul feudal trebuie considerat ca etapă finală a unui proces îndelungat, el rezultînd din unificarea, pe cale pașnică sau chiar prin forță, a mai multor voievodate.

În mod special, s-a analizat problema stadiului de feudalizare în care se afla societatea românească extracarpatică, la finele secolului al XIII-lea și la începutul secolului al XIV-lea. Ideea care s-a desprins din discuții a fost aceea că, în momentul de față, nu există suficiente indicii pe temeiul cărora să se încerce stabilirea raportului cantitativ dintre aservirea colectivă și cea individuală, în perioada menționată. Fără îndoială, condițiile specifice în care a evoluat societatea românească în secolele XI—XIII, condiții determinate de gravele perturbări produse de ultimul val de migratori (pecenegi, cumani, tătari), nu au putut rămîne fără urmări

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 36, nr. 2, p. 194—199, 1983

www.dacoromanica.ro

asupra dezvoltării interne a societății românești, procesul de aservire a obștilor țărănești și de formare a clasei feudalilor fiind limitat, iar forța de manifestare a acestora din urmă, în calitate, inclusiv, de conducători militari ai societății locale, de organizatori ai unei rezistențe militare a românilor a fost determinată de natura și de intensitatea prezenței efective a migratorilor într-o zonă sau alta a teritoriului locuit de români.

În acest sens, este de cel mai mare interes să se observe că, la mijlocul și în a doua jumătate a secolului al XI-lea, se produc mutații demografice *în interiorul teritoriului locuit de români*, mutații în urma cărora crește substanțial coeficientul demografic în zonele mai apărate natural (zone împădurite, zone de deal sau submontane etc.), în defavoarea zonelor de cîmpie sau de podiș, acestea din urmă fiind mai mult expuse raidurilor prădalnice ale invadatorilor migratori. Deplasîndu-se mai mult în zone mai apărate, populația românească mai cu seamă de la est de Carpați va reveni în zonele de cîmpie în momentul în care puterea Hoardei de Aur va fi suficient de slăbită, pentru a nu mai prezenta un pericol real, încetînd să mai constituie un impediment major în dezvoltarea normală a comunităților românești. Dovada cea mai concludentă în acest sens o aflăm chiar în faptul că cnezatele și voievodatele, din a căror unificare va rezulta statul feudal de sine stătător, sînt localizate, atît la sud, cît și la est de Carpați, în zonele submontane, de aici ele extinzîndu-se treptat, spre cîmpie, pînă la atingerea granițelor naturale ale Țării Românești și Moldovei.

2. *Continuitatea procesului de organizare politică a românilor în perioada secolelor X—XIV.* Abordată încă în cursul dezbaterii de la Băile Herculane, această problemă a fost reluată și amplificată în cadrul dezbaterii de la Drobeta Turnu-Severin. Două au fost întrebările esențiale la care a trebuit găsit un răspuns concludent: a) Cnezatele și voievodatele românești din secolele XIII—XIV pot fi considerate continuatoare *directe* ale formelor de organizare politică din secolul al X-lea?; b) Condițiile în care s-a dezvoltat societatea românească în secolele XI—XIII și-au găsit reflectarea și pe planul organizării politice?

Răspunsurile date la aceste întrebări, în cadrul dezbaterii, au pornit de la analiza concretă a condițiilor în care au viețuit colectivitățile românești, în noile împrejurări politice, create de prezența ultimilor migratori, din secolele XI—XIII. Toți participanții la discuții au exprimat punctul de vedere că încetarea existenței marilor concentrări demografice ale secolelor IX—X, urmată de constituirea unor colectivități restrînse, ale căror dimensiuni au fost impuse de caracterul și, respectiv, întinderea zonelor în care s-au stabilit comunitățile românești pentru a-și asigura o mai bună apărare, nu a mai permis o evoluție ascendentă normală a formelor de organizare. În aceste condiții este mai mult decît probabil că în unele zone, pentru o perioadă cu o durată destul de scurtă, s-a revenit la formele anterioare de organizare internă a obștilor, în care funcțiile acestora se exprimau și se restrîngeau la rezolvarea problemelor *interne* și de apărare, A fost necesară trecerea unei oarecare perioade de timp pentru ca procesul de viabilitate a vechilor organisme să înceapă să se desfășoare în condiții teritoriale modificate, baza procesului respectiv reprezentînd-o cuprinderea treptată a noilor obști constituite, în formațiuni politice de cuprindere mai mare sau mai mică. Fără îndoială, cnezatele și voievodatele românești din secolele XIII—XV pot fi considerate drept continuatoarele formelor precedente de organizare politică din secolul al X-lea. Aceasta, însă, nu trebuie înțeleasă decît ca o *continuare de esență*, formele concrete în care a evoluat societatea românească în secolele XI—XIII cunoscînd unele momente de temporizare a procesului în discuție. În orice caz, în discuții s-a subliniat faptul că, procedînd în acest fel, și abordînd nuanțat etapele procesului organizării politice a poporului nostru în secolele XI—XIII, istoricii români dovedesc că nu acceptă tratarea de pe poziții „triumfaliste" a acestui important proces istoric, tendință manifestată într-o anumită istoriografie europeană contemporană.

3. *Cultura materială și spirituală a românilor în secolele XIII—XIV* a reprezentat o altă preocupare majoră în cadrul dezbaterii. În mod unanim, s-a subliniat faptul că formarea culturii noastre materiale și spirituale din perioada în care s-a desfășurat procesul formării statelor feudale românești s-a întemeiat pe vechea cultură a românilor din secolele precedente și că ea a constituit o treaptă calitativ superioară. Întreținînd legături continui cu ariile culturale înconjurătoare (precumpănitor cu cea bizantină), românii și-au păstrat individualitatea culturală, care nu a fost alterată de prezența altor populații, care s-au succedat în teritoriul de astăzi al României, în secolele XI—XIII.

Din dezbaterea de la Drobeta Turnu-Severin s-au desprins următoarele concluzii pentru cercetările viitoare, privind perioada și problema analizată:

a — Să se intensifice cercetările arheologice, în vederea identificării și mai bunei localizări a ariilor de concentrare demografică din secolele XI—XIII;

www.dacoromanica.ro

b — Să se acorde o atenție mai mare decît pînă acum cercetărilor care să conducă la stabilirea structurii economice și sociale a formațiunilor politice românești (cnezatelor și voievodatelor), cu scopul evidențierii caracterului lor statal;

c — Creșterea ponderei cercetărilor multidisciplinare în studierea istoriei poporului român din secolele XI—XIV, prin antrenarea (alături de arheologi și de istoricii care își întemeiază cercetarea pe studiul izvoarelor scrise) și a specialiștilor în domeniul etnografiei și etnologiei, a istoricilor de artă, a arhitecților, a antropologilor și coordonarea acestor cercetări cu cele de lingvistică;

d — Adoptarea unei terminologii istorice unitare, pentru a se evita confuziile existente pînă acum în definirea caracterului și structurilor formațiunilor feudale românești anterioare secolului al XIV-lea.

Pornind de la experiența dezbaterilor de pînă acum, considerăm că se impune cu necesitate organizarea, într-un viitor nu prea îndepărtat, a unei alte dezbateri, axată pe probleme ale *civilizației medievale românești*.

Mircea D. Matei

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ „O EVALUARE INTERNAȚIONALĂ A ISTORIEI CANTITATIVE"

În zilele de 4 și 5 martie 1982, cercetători din 14 țări — din America, Europa și Asia s-au întîlnit la Washington în cadrul unei conferințe științifice cu tema „O evaluare internațională a istoriei cantitative", Conferința a fost organizată de Comitetul pentru metode cantitative al Asociației Istorice Americane lucrările ei fiind prezidate de profesorul Konrad H. Jarausch de la Universitatea Missouri.

Participanții la conferință și-au concentrat atenția asupra problemelor metodologice, generale fără a-și propune să discute realizările cercetărilor concrete din diverse țări.

Trebuie amintit că în anii '60, aplicarea metodelor cantitative în istorie, puternic stimulată de pătrunderea calculatorului electronic în cele mai diferite domenii de activitate a constituit obiectul unor vii discuții. Nu au lipsit entuziaști ai matematicii dintre neistorici, care să prevadă că nu peste prea mult timp lucrările de istorie aveau să se reducă la prezentarea unor curbe, ecuații, tabele numerice și la explicarea sensului lor. Nu au lipsit nici adepți credincioși ai „istoriei tradiționale" care să nege metodelor cantitative aplicabilitatea la studiul trecutului omenirii. Faptul că atît de des istoricul este un fost elev căruia în liceu nu i-a plăcut matematica a îngreuiat desigur acceptarea noilor metode. Dar de atunci apele s-au așezat. Experiența acumulată în ultimele două decenii, s-a subliniat la conferință, a infirmat iluzia unora că istoria ar putea, sau ar trebui, să se reducă la cantitativ. Așa cum s-a arătat în comunicările și intervențiile participanților la conferință, expresia „istorie cantitativă" este acceptabilă doar ca o prescurtare a sintagmei „aplicarea metodelor cantitative în istorie". Nu există o istorie cantitativă opusă istoriei calitative, cercetarea istorică implicînd îmbinarea, unitatea dintre metodele cantitative și cele necantitative. Pe de altă parte, deși obținerea unor rezultate semnificative prin metode cantitative s-a dovedit a cere un efort mai mare și un timp mai lung decît se credea, din care cauză aplicarea acestor metode s-a răspîndit mai încet decît speraseră promotorii lor la început — astăzi, utilitatea noilor metode pentru unul sau altul din domeniile cercetării istorice este tot mai larg acceptată în principiu de către istorici, chiar dacă cei care le aplică în practică sînt încă în minoritate. În țara gazdă de pildă, s-a spus la conferință, circa o cincime din istorici, aplică sau au aplicat metodele cantitative iar la principalele universități s-au introdus cursuri de statistică pentru studenții în istorie. În diverse țări s-au format comisii, asociații, institute care promovează metodele cantitative. Un fapt citat la conferință ca ilustrare a acceptării noilor metode a fost înființarea la cel de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice de la București din inițiativa istoricilor din țara noastră a Comisiei Internaționale pentru aplicarea metodelor cantitative în istorie; formarea acestei Comisii a fost aprobată în cadrul Comitetului Internațional al Științelor Istorice cu o singură excepție a reprezentantului Argentinei, care s-a abținut de la vot.

Recunoașterea instituțională a dreptului de cetate în istoriografie al metodelor cantitative nu a dus însă cel puțin pînă acum la dispariția oricărei împotriviri deschise sau tacite — față de utilizarea noilor metode. Cercetătorii veniți la conferință din Statele Unite, Anglia și

www.dacoromanica.ro

țări ale Americii Latine au considerat necesar să se concentreze în direcția combaterii argumentelor celor care încă mai contestă metodele cantitative. În acest context ei au vorbit și despre unele condiții specifice în care își desfășoară activitatea și care au contribuit la această orientare a intervențiilor lor. În Statele Unite istoricii care se ocupă de metode cantitative au la dispoziție resurse materiale care nu sînt neglijabile. Pentru un singur proiect de istorie socială a orașului Filadelphia în cadrul căruia au fost elaborate pînă acum circa 100 de studii s-au acordat de exemplu, fonduri în sumă de 3 milioane dolari. Cu toate acestea istoricii din S.U.A. se plîng de scăderea fondurilor acordate cercetării istorice și de concurența crescîndă la obținerea lor — de unde nevoia pentru fiecare direcție de cercetare de a-și demonstra valoarea care, în cazul istoriei constă, cum s-a spus, nu în obținerea unor rezultate financiare, ci în sporul cunoștințelor necesare societății. În America Latină, au arătat istorici din Brazilia și Costa Rica, unii cercetători marxiști consideră că metodele cantitative sînt un simplu produs al ideologiei capitaliste, imperialiste; de asemenea în Anglia un curent apropiat de marxiști denumit „istoria poporului" se opune metodelor cantitative. Această atitudine a arătat istoricul englez R. Floud se explică prin identificarea metodelor cantitative cu doctrina economică neoclasică împărtășită de istoricii economiști nemarxiști din S.U.A. și Anglia: caracterul eronat al zisei identificări fiind însă demonstrat de dezvoltarea aplicării metodelor cantitative în istorie în țările socialiste.

Spațiul limitat nu ne permite să reproducem larga dezbatere privitoare la fundamentele, avantajele și limitele aplicării metodelor cantitative în istorie. Consemnăm doar sublinierea faptului că în cazul în care sînt satisfăcute anumite condiții printre care conservarea unor informații adecvate, utilizarea metodelor cantitative permite dezvăluirea existenței între fenomenele istorice a unor relații care prin alte procedee nu pot fi sesizate. Istoria bazată pe „retrăire" nu poate descoperi relațiile de care înșiși actorii evenimentelor istorice nu au fost conștienți. Pe de altă parte, metodele cantitative permit confirmarea unor ipoteze construite prin metode tradiționale dar care, lipsite de suportul cantitative rămîn simple impresii sau „ghiciri", despre care nu se poate spune în ce măsură corespund realității istorice. Departe de a dezumaniza istoria, metodele cantitative îmbogățesc înțelegerea omului real. Tocmai cifrele sînt cele care în unele cazuri permit descifrarea anumitor aspecte ale vieții trecute a oamenilor, imposibil de înțeles altfel.

Problema datelor folosite pentru prelucrări cantitative a fost în mod special discutată. S-a subliniat necesitatea examinării critice a acestor date, luîndu-se în considerare condițiile social-istorice specifice în care informațiile cuantificate sau cuantificabile, au fost generate și înregistrate. În ce ne privește am amintit că pentru anumite probleme de interes pentru istorici au fost elaborați indicatori cantitativi pe care unele tipuri de erori din date nu-i afectează sau îi afectează într-o direcție cunoscută de care se ține seama în formularea concluziilor. Totodată am subliniat într-o comunicare distincția care trebuie făcută între metodele statistice probabilistice și metodele statistice neprobabilistice, între regularitățile și legitățile statistice probabilistice pe de o parte și regularitățile și legitățile statistice neprobabilistice pe de altă parte. Această distincție a fost reluată de Thomas Kuczynski din R.D.G. care în legătură cu altă problemă, a așa numitelor multimi vagi, s-a referit și la lucrarea matematicienilor români C.V. Negoiță și D.A. Raleșcu.

O atenție specială a fost acordată de conferință criticării abuzurilor la care au dus uneori metodele cantitative. S-a atras atenția inclusiv în comunicarea noastră, asupra pericolului pe care îl reprezintă îmbrăcarea artificială a aprecierilor subiective ale unui cercetător sau altul într-o haină numerică, arbitrar aleasă, lipsită de o justificare obiectivă — procedeu care nu are nimic comun cu evaluarea cantitativă obiectivă, științifică a fenomenelor și situațiilor istorice. Relațiile cantitative dintre fenomenele și obiectivele istorice sau caracteristicile numerice ale fenomenelor și obiectivelor istorice pot fi rezultatul unor coincidențe întîmplătoare. Cu răbdare și cu o anumită pregătire matematică se pot găsi tot felul de relații numerice între caracteristicile anumitor obiecte. Dacă relațiile cantitative astfel descoperite au o semnificație istorică reală, și care anume este această semnificație sînt întrebări la care se poate răspunde numai în lumina ansamblului informațiilor disponibile cantitative și necantitative. În interpretarea rezultatelor aplicării metodelor cantitative un rol esențial îl are teoria istorică.

Abuzurile în folosirea metodelor cantitative ca și a altor metode nu ar putea însă justifica abandonarea metodelor însăși mai ales că în cazul folosirii metodelor cantitative abuzurile pot fi depistate de cercetătorul avizat mai ușor decît în cazul recursului la alte metode.

Conferința s-a preocupat și de unele aspecte ale impactului dezvoltării ordinatoarelor asupra cercetării. S-a formulat ideea că minicomputerul utilizabil la domiciliu de către orice persoană (de exemplu un minicomputer care în S.U.A. costă acum circa 1000 de dolari) ar putea transforma munca istoricului inclusiv a celui care nu utilizează de loc informații numerice. Potrivit experienței personale a autorului unei comunicări operațiile care consumă atît de mult din

www.dacoromanica.ro

timpul istoricului, de sortare și regăsire a extraselor sau rezumatelor, făcute după publicații și materiale arhivistice, ar putea fi efectuate automat și extrem de rapid, prin înregistrarea directă cu un dispozitiv special a notelor, pe un suport capabil a fi prelucrat de minicomputerul aflat în camera de lucru a cercetătorului, în locul actualelor fișiere.

După terminarea conferinței a avut loc ședința biroului Comisiei internaționale pentru aplicarea metodelor cantitative în istorie. Printre altele, a fost adoptat statutul comisiei și au fost aleși copreședinții (K. Jarausch—S.U.A. și I. Kovalcenco—U.R.S.S.) vicepreședinții (V. Liveanu România și J. Bouvier-Franța) și secretarul comisiei (W. Schroder R.F.G.). S-au discutat pregătirile pentru viitoarele reuniuni internaționale, inclusiv cele pentru al XVI-lea Congres Internațional al istoricilor care se va întruni la Stuttgart în 1985. Reuniunile internaționac pe tema aplicării metodelor cantitative în istorie constituie unul din atît de numeroasele exemple care ilustrează bogatele posibilități de colaborare între cercetătorii din țări diferite, în interesul comun al dezvoltării științei și al bunelor relații între popoare.

V. Liveanu

VIZITĂ LA SOCIETATEA JULES VERNE

La începutul lunii august 1982, aflîndu-mă în Franța, ca participant la lucrările biroului Comisiei internaționale de istoriografie, am efectuat o scurtă vizită și la Amiens, unde se află secretariatul general al Societății Jules Verne. Invitația s-a datorat unor articole publicate în „Synthesis", revista Comitetului național român de literatură comparată, în care analizam unele aspecte ale operei marelui scriitor (în primul rînd „L'Utopie verniene", apărut în 1981).

Ca orice operă literară, creația verniană nu-i poate lăsa indiferenți nici pe istorici, în măsura în care reflectă o lume și o epocă. Este de altfel o trăsătură a istoriografiei actuale care sîntem convinși că se va accentua tot mai mult —, recursul la sursa literară sau artistică, într-un moment cînd istoria culturii, a ideilor, a mentalităților se impune tot mai mult atenției cercetătorilor. Din acest punct de vedere, opera lui Jules Verne este aproape ideală: timp de o jumătate de secol ea a transpus în limbaj artistic o multitudine de probleme și aspecte ale unei lumi aflate în plină revoluție științifică și tehnică și în plină efervescență social-politică. Interpretarea istorică a scrierilor sale reprezintă una din porțile cele mai larg deschise de pătrundere în spiritul epocii respective. (O lucrare ca aceea a lui Jean Chesneaux — specialist în istoria Chinei și a mișcării muncitorești — intitulată *Jules Verne. Une lecture politique*, publicată în 1971 și apărută recent, în 1982, într-o nouă ediție, este numai un exemplu care dovedește interesul pentru o „nouă lectură" a unei opere multă vreme considerată simplu divertisment pentru tinerii cititori).

Recentul interes pentru studiile verniene se reflectă și în activitatea, extrem de dinamică, a Societății Jules Verne, care, înființată în 1935, numără în prezent peste 320 de aderenți, din 20 de țări (inclusiv din România). La Amiens, această societate se confundă cu familia Compère, alcătuită din patru membri, toți cercetători ai operei verniene și animatori ai activităților, foarte numeroase și diverse, care îi sînt consacrate. Doamna Cécile Compère, secretara generală a Societății, mi-a pus la dispoziție, cu deosebită amabilitate, întreaga documentație disponibilă. Se poate consulta astfel colecția excelentului „Bulletin de la Société Jules Verne", inaugurat în 1935, întrerupt în 1939 de evenimentele războiului, și lansat din nou în 1967; au apărut pînă în prezent, din noua serie, în ritmul de patru fascicole anuale, 64 de numere, un adevărat tezaur pentru cercetătorul operei verniene. Pot fi studiate de asemenea cataloagele și materialele fotografice ale cîtorva expoziții prezentate la Amiens, cum sînt „Jules Verne à Amiens", „L'Eau dans l'œuvre de Jules Verne", „Les Machines de Jules Verne" etc. Numeroase cărți și articole recente atestă extraordinarul interes al cercetătorilor și publicului pentru opera sa. Nu puține dintre lucrările publicate în ultimii ani aparțin lui Daniel Compère; printre ele, două monografii fundamentale: *Un voyage imaginaire: Voyage au centre de la Terre* și *Approche de l'île chez Jules Verne*, ambele apărute în 1977. Menționăm faptul că el este și organizatorul unui *Centre de Documentation Jules Verne*, a cărui misiune de cercetare și informare completează activitatea Societății Jules Verne.

Doamna Cécile Compère, animatoare plină de energie și entuziasm a acestei societăți, a ținut să sublinieze, peste preocupările de ordin științific, dorința ca opera verniană, care a îmbrățișat la vremea ei întreaga lume, să reprezinte și în prezent un stimulent pentru mai bună cunoaștere reciprocă și pentru colaborare în spirit prietenesc; menirea esențială a Societății Jules Verne este de a promova — îi citez exact cuvintele — „l'amitié au-dessus les frontières".

www.dacoromanica.ro

Am constatat de asemenea că temele românești prezente în romanele sale sînt bine cunoscute și cercetate, în primul rînd, firește, vestitul roman *Le château des Carpathes*. Cu cîțiva ani în urmă, familia Compère a organizat o adevărată călătorie de studii în România, „pe urmele lui Jules Verne". Cu acest prilej s-a putut constata fidelitatea cu care unele imagini românești apar în opera scriitorului. Dar, mai presus ca orice, stăruie și acum în amintirea prietenilor francezi din Amiens, imaginea actuală a unei țări frumoase și ospitaliere, descoperită grație unei opere literare vechi de un secol.

Lucian Boia

CRONICA

În zilele de 26—27 noiembrie 1982 s-au desfășurat la Oradea lucrările sesiunii științifice, „Bihor, monumente, instituții, personalități" organizată de Biblioteca județeană, Muzeul Țării Crișurilor și filiala Oradea a Arhivelor Statului.

În prima parte a sesiunii intitulată „În memorian Iosif Vulcan" au evocat personalitatea ilustrului om de cultură de la a cărui stingere din viață s-au împlinit anul acesta 75 de ani dr. Gheorghe Suciu, prof. dr. Vasile Netea, conf. univ. dr. Lucian Drîmba, Radu Enescu, Alexandru Andrițoiu, prof. Bölöni Maria, prof. Corneliu Crăciun, dr. Viorel Faur. În ședința plenară din ziua de 27 noiembrie au mai luat cuvîntul prof. univ. dr. Ion Iliescu dr. Liviu Barcea, Ioan Tîncuț, dr. Veselenyi Tiberiu, prof. univ. dr. Teodor Pop, prof. Maria Budura.

În continuare lucrările sesiunii au continuat pe secțiuni. La secțiunea „Monumente și instituții" au prezentat comunicări dr. Alexandru Porțeanu, Ioan Popovici, Constantin Mălinaș, prof. Ioan Baba, prof. Ionel Mustețea, Ion Isoiu, Ștefan Körösi, lector univ. Traian Blajovici, Crăciun Parasca, conf. univ. dr. Cezar Apreotesei.

La secțiunea „Istoria cărții" au prezentat comunicări Ana Ilea, Constantin Mălinaș, Gheorghe P. Mudura, Lucia Cornea, Iosif Gui, prof. Florica Ardeleanu, Toth János, Judita Călușar, prof. Florian Nica, prof. Nicolae Mariș, prof. Titus L. Roșu, Mihoc Blaga, dr. Gheorghe Lițiu, prof. Maria Szakats, prof. Traian Stef, prof. Iulia Lăzăroiu, prof. Ioan Cardaș.

Lucrările sesiunii s-au încheiat printr-o ședință plenară în care au luat cuvîntul Arh. Szabo Arnold, Mihai Apan, prof. Ana Benedek, conf. univ. dr. Ioan Comănescu, prof. Tuduka Oskar, Ion Davideanu.

În comunicările prezentate au fost înfățișate activitatea lui Iosif Vulcan și a revistei „Familia", momente semnificative ale istoriei și vieții culturale pe plaiurile bihorene.

■

În zilele de 27—28 noiembrie 1982, la Complexul muzeal Goleşti (jud. Argeș) s-au desfășurat lucrările celei de-a XIII-a sesiuni științifice anuale de comunicări a muzeului, acțiune înscrisă în șirul manifestărilor desfășurate în cinstea Conferinței Naționale a Partidului Comunist Român și a celei de-a 35-a aniversări a proclamării Republicii.

În ședința plenară de deschidere, după alocuțiunea inaugurală rostită de dr. Vasile Novac, directorul Complexului muzeal Goleşti, în continuare au luat cuvîntul Aurica Petrescu, secretar al Comitetului județan Argeș al P.C.R., prof. Constantin Iliescu, instructor cu probleme de muzee în Consiliul Culturii și Educației Socialiste, dr. Petre Popa, președintele Comitetului județean de cultură și educație socialistă Argeș, dr. Mioara Turcu, muzeul de istorie a municipiului București, dr. Ion Horațiu Crișan, Institutul de istorie și arheologie Cluj-Napoca, prof. dr. doc. George Potra, dr. Marin Badea, Institutul de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., prof. Boris Zderciuc (București), prof. Sanda Larionescu instructor în Consiliul Culturii și Educației Socialiste și prof. Silvia Pădureanu, Muzeul Satului și de artă populară, București.

În continuare lucrările sesiunii (în cadrul căreia au fost prezentate peste 100 de comunicări de reală valoare științifică) s-au desfășurat pe secțiile: „Contribuția Goleștilor și a tovarășilor lor de luptă și idealuri politice, la lupta pentru unitate, independență națională democrație și propășire culturală", „Dovezi arheologice și documentare ale practicării pomiculturii și viticulturii; unelte, instalații și construcții specializate legate de cele două ocupații", „Meșteșugurile tradiționale legate de confecționarea uneltelor, instalațiilor, vaselor, construcțiilor necesare pomiculturilor și viticulturilor; aspecte ale culturii spirituale legate de practicarea celor două ocupații", „Etnografia și arta populară a județului Argeș".

www.dacoromanica.ro

CARTEA ROMÂNEASCĂ ŞI STRĂINĂ DE ISTORIE

ION BITOLEANU, *Din istoria României moderne. 1922 — 1926*, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1981, 331 p.

Seria lucrărilor consacrate cunoaşterii pe toate faţetele a primului deceniu interbelic românesc s-a lărgit cu o nouă contribuţie istoriografică datorat lui Ion Bitoleanu, istoric care ne-a obişnuit cu studii de certă valoare, temeinic documentate. Se poate spune, deci, că intervalul 1918—1928 are privilegiul de a fi precumpănitor în preocupările istoricilor, faţă de alte perioade, şi aceasta întrucit s-a dorit să se cunoască cu precizie problematica ivită după făurirea statului naţional unitar şi modul în care ea a putut fi soluţionată, cu alte cuvinte să se ştie care era punctul de plecare al marilor transformări contemporane. Putem opina, de aceea, că nu există nici o problemă esenţială pentru acest răstimp care să fi rămas în afara preocupărilor, ţinînd seama şi de faptul că noi construcţii istoriografice s-au încheiat şi aşteaptă valorificarea, precum *Partidul Poporului în viaţa politică a României. 1918—1938* (de Gh. I. Florescu) şi *Divergenţe între partidele burgheze din România în domeniul politicii economice. 1922—1928* (de I. Ciupercă), sau sînt în curs de definitivare. O dată cu aceasta, sporesc şansele realizării unei monografii asupra vieţii politice româneşti moderne şi contemporane, precum a dorit-o regretatul istoric Vasile Maciu.

Cartea lui Ion Bitoleanu se înscrie ca format şi structură în seria deschisă de Editura politică. Într-adevăr, în cinci capitole ce se succed după obişnuita introducere, de analiză istoriografică a contribuţiilor precedente şi de motivare a noului demers, autorul se ocupă de începutul guvernării naţional-liberale, de activitatea în jurul elaborării şi votării Constituţiei din 1923, de legiferările din anii 1922—1925, de politica externă a României, de poziţia guvernului liberal faţă de principalele probleme politice din România în perioada 1924—martie 1926. După părerea noastră, o eşalonare în alt mod a capitolelor şi a tematicii era de preferat, căci e greu de admis, ca logică, întreruperea tematicii strict interne de politica externă a României. Afară de aceasta, în chiar intimitatea capitolelor unele rocade tematice erau de dorit. De pildă, legea electorală este prezentată în chiar ultimul paragraf al celui de-al cincilea capitol, deşi legiferările sînt concentrate în capitolul al treilea. *O concluzie*, cu siguranţă, ar fi dat posibilitatea cititorului să constate la ce încheieri a ajuns autorul.

În fiecare din cele cinci capitole, cititorul află probleme şi tratări de mare interes pentru cunoaşterea interstiţiului istoric 1922—1926. Astfel, în cel dintîi expune lupta încordată a partidelor politice din decembrie 1921—ianuarie 1922 pentru a ajunge la guvernare, formarea cabinetului naţional-liberal de sub preşedinţia lui Ion I. C. Brătianu, ca şi campania electorală din martie 1922, după care, în mod firesc, ar fi trebuit să urmeze rezultatele consultărilor electorale din anii 1923—1926 şi semnificaţia lor politică, întrucit toate momentele de alegeri, generale sau parţiale, s-au desfăşurat într-o confruntare politică tip burgheză.

Al doilea capitol are ca obiectiv singular activitatea legată de votarea unei noi Constituţii, îndeosebi punctele de vedere consacrate necesităţii ei, dezbaterii principiilor şi a promulgării. În chip firesc, toată legiferarea cuprinsă în capitolul al treilea — de altfel cel mai bogat — reflectă dimensiunea, caracterul şi valoarea noii Constituţii. Totuşi nu înţelegem pentru care considerente, autorul a inclus *aici* şi nu la începutul capitolului întîi paragraful referitor la doctrinele social-economice, la neoliberalism şi la concepţia „prin noi înşine", ştiut fiind că structura socială, doctrinele, programele şi mijloacele sau instrumentele de partid deschid sau prefaţează orice activitate guvernamentală. În acest capitol, cititorul mai află pagini de legislaţie economică, etatizare şi comercializare, măsuri sociale şi de organizare unitară a statului, instituţii de cultură, situaţia pe compartimente a economiei naţionale.

Al patrulea capitol oferă aspecte de politică externă, mai ales conjunctura europeană în ajunul guvernării P.N.L., principiile politicii externe, organisme internaţionale din

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 36, nr. 2, p. 200—214, 1983.

www.dacoromanica.ro

care făcea parte România, *relațiile țării noastre cu vecinii, pe de o parte, și cu marile puteri occidentale, pe de alta*. În fine, capitolul al cincilea cuprinde atitudinea partidelor politice față de începuturile mișcării de dreapta, față de partidele clasei muncitoare, unele tendințe și orientări ale partidelor politice în perioada martie 1923—martie 1926, începutul crizei dinastice, sfîrșitul guvernării național-liberale.

Este incontestabil că lucrarea, care se distinge prin destule însușiri de fond și de formă, *ar fi* cîștigat și mai mult în valoare dacă autorul ei *ar fi* avut posibilitatea de a include în spațiul tipografic informațiile și interpretările pe care le oferă studiile din ultima vreme datorate lui Gh. Buzatu (*Problema petrolului românesc și naționalizarea subsolului minier în 1923*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol", V, 1968, p. 115 160; *Unele aspecte privind lupta pentru acapararea petrolului românesc (Legea minelor din 1924)*, în idem VI, 1969, p, 69—96; *Rezultatele aplicării legii minelor din 1924 în industria petrolului din România*, în idem, XII, 1975, p. 17—31), Gh. I. Florescu (*Alegerile parlamentare din România (1919 1922)*, în „Cercetări istorice", IV, 1973, p. 309 334), D. Șandru (*Despre pătrunderea imperialismului italian în economia statelor balcanice și a României între anii 1924 și 1926*, în „Studii și cercetări științifice", Istoric, Iași, XIII, 1962, 2, p. 185—206; *Contribuții la cunoașterea legislației românești din perioada stabilizării relative a capitalismului*, în Anuarul ..., V, 1968, p. 161 184; *Reforma agrară din 1921 în România*, București, 1975, 359 p.), I. Ciupercă (*Împrejurările venirii liberalilor la putere în ianuarie 1922*, în Anuarul ..., IX, 1972; *Atitudinea opoziției față de politica economică a guvernului liberal (Legea comercializării, 1924)*, în Anuarul ..., XII, 1975), L. Báthory (*Societățile carbonifere din România și capitalul bancar autohton și străin. 1919—1929*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", Historia, XV, 1970, 2; *Capitalul străin în industria minieră din România. 1918—1924*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca" XVIII, 1975) și ale multor alți istorici care, toate, se află în legătură directă cu subiectul abordat de Ion Bitoleanu.

Din această pricină unele aspecte par a fi expediate, ca în cazul conceptiei „prin noi înșine", asupra căreia au fost date cîteva studii *speciale* și *puncte de vedere sănătoase* (vezi îndeosebi la Gh. Buzatu), sau al neoliberalismului ca doctrină, pe care unii contemporani o explicau mai mult pe seama Partidului Poporului decît a P.N.L. În finalul lucrării, autorul pune accentul pe criza internă din P.N.L. ca element esențial al „retragerii" din fruntea statului. În fapt, nici un partid burghez din epocă și din oricare perioadă istorică nu a fost scutit de asemenea crize și tendințe centrifuge care împingeau partizani, membri sau chiar fracțiuni de regulă spre partidul aflat la guvern și aceasta în dorința de a beneficia de portofolii, demnități și alte avantaje. Dovadă că criza internă a partidului nu a fost decisivă e faptul că P.N.L. și-a păstrat mandatul pînă la expirarea lui. Cîte partide au mai atins după prima conflagrație mondială a secolului o asemenea performanță politică? Dar chiar acelea care au fost lipsite de o asemenea șansă n-au trăit crize interne? Iată de ce, împrejurările „retragerii" liberalilor și ale venirii Partidului Poporului în fruntea statului sînt cu mult mai complicate. Din această pricină se face loc aprecierii timpului că anul 1926 ar reprezenta apogeul P.N.L., dar tot pe baza documentelor vremii se poate face demonstrația că *întregul* deceniu interbelic reprezintă o „decadă brătienistă".

După părerea noastră, unele afirmații ar trebui reanalizate. Este greu de închipuit, de pildă, că Vintilă Brătianu era *dominat* de o mentalitate conservatoare *numai* pentru că se arăta „apărătorul sistemului de ierarhie cronologică, în care el vedea condiția evitării luptelor interne și a păstrării armoniei de partid". De asemenea, ne este greu să admitem că Ștefan Zeletin a polemizat cu Marx (p. 110) asupra misiunii istorice a proletariatului privind organizarea producției.

Noi sîntem convinși că, inițial, lucrarea a cuprins și un capitol referitor la starea economică și social-politică a României în momentul începerii guvernării liberale, pentru ca, în comparație cu rezultatele finale, să se poată stabili gradul de progres înregistrat de statul român ,dinamica refacerii și a diversificării economiei, ca și dimensiunea vieții social-politice.

Observațiile noastre mărunte n-au nicidecum intenția de a cobori valoarea lucrării, care se impune ca o mare reușită istoriografică, atît sub raportul fondului, cît și al formei. Ion Bitoleanu este un istoric format, matur sub toate unghiurile, de la care — mărturisim anticipat — așteptăm alte contribuții de durată.

Ioan Saizu

www.dacoromanica.ro

Nouvelles Etudes d'Histoire, VI, Publiées à l'occasion du XV-e Congrès international des Sciences Historiques, vol. 1. Edit. Academiei R. S. România, Bucharest, 1980, 326 p.

Această a şasea culegere de studii de istorie românească prilejuită de organizarea, din cinci în cinci ani, a cite unui congres internaţional de ştiinţe istorice, a fost concepută pentru a saluta cel de-al 15-lea asemenea congres, ţinut la Bucureşti în luna august 1980. Primul volum conţine 24 de studii datorate unor istorici şi cercetători români cunoscuţi. 16 din studii sînt prezentate în limba franceză, 5 în limba engleză, 2 în limba germană şi 1 în limba rusă.

Studiile sînt grupate în acest volum pe patru mari capitole. Cel dintîi cuprinde şase studii consacrate civilizaţiei dace şi daco-romane. Prof. dr. Dumitru Berciu analizează elementele tradiţiei etatice autohtone, începînd de la Burebista[1], monarhul care a reprezentat „unul din momentele cele mai importante ale istoriei geto-dacilor", care constituiau ramura nordică a popoarelor trace. În secolul II î.e.n. geţii de la Dunărea-de-Jos cunosc un fenomen specific de prosperitate şi forţă politică şi militară, sub conducerea unei serii de dinaşti aflaţi în relaţii de prietenie sau duşmănie cu statele elenistice din preajma lor. În primul sfert al secolului I î.e.n. erau întrunite condiţiile favorabile pentru constituirea unei vaste entităţi politice geto-dace, de care a beneficiat „impozanta figură istorică a regelui Burebista", avînd nucleul puterii lui statale în zona extracarpatică locuită de geţi, fără însă a se putea preciza locul capitalei sale. Procesul de centralizare politică şi militară a făcut din statul geto-dac un adversar virtual al Romei. Moartea lui Burebista, după patruzeci de ani de domnie fecundă şi unificatoare, a lăsat o tradiţie politică, de unitate statală, în memoria pămîntului românesc.

Continuitatea romanilor la răsărit de Carpaţi în primul mileniu al erei noastre este analizată în lumina ultimelor cercetări, de către prof. dr. Mircea Petrescu-Dîmboviţa[2]. Substratul comun daco-moesian fecundat de migraţiile şi de dominaţia romană şi-a putut menţine continuitatea etnică şi culturală într-un habitat influenţat de nesfîrşite migraţiuni şi într-un mediu uneori eterogen (carpic, germanic şi sarmat, de pildă, pentru cultura Sîntana), dar frecvent pur autohton (cultura Dridu în Moldova, sec. VIII—XI). În funcţie de situaţia economică, politică şi militară a Imperiului bizantin, relaţiile lui cu romanitatea carpatică au cunoscut perioade de întărire, mai ales în prima jumătate a sec. VII şi la sfîrşitul sec. X, atestate prin vestigiile arheologice găsite la răsăritul Carpaţilor şi dovedind că spaţiul carpato-dunărean rămînea în continuare în sfera culturală şi civilizatorie bizantină, element esenţial pentru conturarea fizionomiei etnice şi culturale a poporului român încă din acele epoci.

*

Analizînd evidenţele arheologice descoperite la Sarmisegetuza[3] (Grădiştea Muncelului), prof. Ion Glodau reconstituie sistemul de apărare al capitalei lui Decebal şi al altor localităţi adiacente sau mai îndepărtate (Costeşti, Piatra Roşie, Blidaru I). Pe baza informaţiilor autorilor antici, studiul său mai caută o precizare a relaţiilor monarhiei geto-dace cu casta sacerdotală, ca şi evoluţia puterii politice geto-dace după moartea lui Burebista şi pînă la înscăunarea lui Decebal.

Despre domnia acestuia din urmă se ocupa acad. prof. Emil Condurachi[4]. Urmărind etapele îndelungatei confruntări militare daco-romane şi analizînd mărturiile arheologice, autorul conchide că în secolele I î.e.n. şi I e.n. civilizaţia geto-dacă a cunoscut o perioadă de remarcabilă înflorire, sub aspect tehnic, economic, militar şi cultural, atestată de importanţa efortului militar atît de susţinut împotriva romanilor, şi de marile construcţii atestate arheologic, şi indicînd posibilităţi materiale şi intelectuale depăşind cu multe pe acele pe care le-ar fi îngăduit o formaţie politică de simplă uniune tribală. Cu elemente împrumutate unor altor popoare (sciţi, traci sau iliri), geto-dacii au izbutit deci să înalţe o civilizaţie specifică, originală, indicînd aptitudinea lor de a integra organic elementele alogene într-un sistem autohton de tradiţii şi de realizări.

---

[1] *2050 ans depuis la création du premier Etat dace centralisé et indépendant. Burebista et la tradition étatique* (p. 7—22).

[2] *La continuité à l'est des Carpathes au cours du premier millénaire de notre ère, à la lumière des dernières recherches* (p. 23—32).

[3] *Sarmizegetuza — Die Hauptstadt der Daker. Archeologische Befunde* (p. 33—49, 10 il).

[4] *La Dacie sous Décebale: Seconde période d'épanouissement des Géto-Daces*, (p. 51—57).

www.dacoromanica.ro

*

Prof. Vladimir Hanga analizează instituțiile juridice ale dacilor[5]. Societatea geto-dacă ajunsese în primul secol î.e.n. la diviziunea pe clase și la proprietatea privată a mijloacelor de producție, în perioada sclavagismului. Apariția statului geto-dac centralizat, dispunînd de o oștire în stare să se măsoare cu legiunile romane, atestă prezența unor instituții adecuate acestui efort, și a unor *modele* (probabil de tip elenistic). Obiceiul a rămas primul izvor al dreptului, combinat ulterior cu legislația regală, dar influențată de factorul religios care, cel puțin de la Zalmoxis, a jucat un permanent rol politic important. Discutînd existența comunității sătești de producție, autorul analizează fenomenul concentrării avuției și consecințele sociale și politice ale acestui fenomen. Cucerirea romană a înrîurit puternic evoluția socio-juridică a dacilor, impunînd populației cucerite, direct sau prin intermediul coloniștilor, instituțiile și spiritul Romei eterne.

*

Procesul de romanizare a întregii arii locuite de geto-daci este analizat de prof. dr. Radu Vulpe[6]. Deși focarul romanizării și al urbanizării a rămas limitat la Transilvania, Oltenia și Banat, ca și la Dobrogea integrată Moesiei, totuși necesitățile strategice i-au silit să-și asigure dominația și în restul Munteniei și în Moldova meridională, ca, de pildă, capul de pod de la Barboși și castrum de la Brețcu (Augustia). După retragerea oficialităților române din Dacia de către Aurelian, imperiul astfel consolidat și mai omogen și-a menținut „granițele invizibile", cu zone externe de dependență politică peste Dunăre, regiune unde nu a încetat niciodată instalarea unei stăpîniri străine, susceptibile de a prezenta pentru Imperiu o primejdie asemănătoare celei reprezentate de statul dac unitar al unor Burebista și Decebal. Daco-romanii rămași în vechea Dacie nu au fost lăsați astfel de Roma „în voia soartei", după cum procesul de retragere din 274 e.n. nu a avut caracterul unei transplantări sau migrații forțate. Au fost retrași, exclusiv, ostașii *(exercitus)* și cadrele administrative *(provinciales)*, pentru întărirea administrației romane și a legiunilor de pe malul drept al Dunării. Masele rurale dependente, adînc romanizate, au rămas în zona carpatică, reprezentînd focarul peren al

[5] *Juridical Institutions of the Dacians* (p. 59—69).

[6] *Le processus de romanisation sur toute l'étendue des pays géto-daces* (p. 71—80).

națiunii române. Părăsirea Daciei sub Aurelian are astfel semnificația minoră a unui simplu *accident istoric*, fără urmări importante. Nici o clipă măcar Imperiul nu a renunțat la influența lui politică, economică și culturală la stînga Dunării. Procesul de românizare a continuat, netulburat și chiar intensificat. Cînd în decursul sec. VII daco-romanilor le-a lipsit, pentru cîteva veacuri, sprijinul imperial pe malurile Dunării, ei au continuat, cu vitalitatea lor proprie, procesul difuzării romanității în întreg spațiul carpato-dunărean.

*

Un al doilea capitol al volumului tratează, în 11 studii, situația țărilor române la interferența civilizațiilor medievale.

Analiza comparativă și interdisciplinară a genezei feudalismului românesc este făcută într-o perspectivă tipologică extrem de interesantă de către dr. Florin Constantiniu[7]. Pornind de la precizarea însăși a termenului de *feudalism* — care trimite în mod firesc la *feudă*, ca sîmburele instituțional și moral al orînduirii feudale — autorul arată că s-ar fi încercat în mod eronat restringerea termenului de feudalism la ținuturile europene care au cunoscut instituția feudei, concesionate și generînd, pe lîngă drepturi și îndatoriri sinalagmatice precise, o anumită stare de spirit afectivă, stînd la baza moralei europene. Autorul are aici în vedere sistemul feudal dezvoltat, mai cu seamă între Loara și Rin, între secolele IX—XII, sistem care ar putea fi denumit *feudalismul centrifug*, și care se caracterizează prin dezmembrarea și apropierea totală sau parțială a drepturilor regaliene. Acest sistem reprezintă, foarte probabil, o reacție spontană, organică, a unei societăți care receptase în mare măsură elemente provenite din *Völkerwanderungen* — și care, prin urmare, realiza un proces de *sinteză*, cum foarte judicios observă autorul — dar care realizase incapacitatea statului carolingian de a-i asigura apărarea împotriva celor trei mari serii finale de năvăliri (arabii, normanzii și ungurii); după cum avea reminiscența incapacitatea statului birocratic al Imperiului roman tîrziu de a face față problemelor economice și politice tot mai acute, altfel decît printr-o fiscalitate prevaricatoare. Dar se poate vorbi, credem noi, de un feudalism *centripet*, realizat de statele cucerritoare (normanzii, maghiarii, osmanlîii). Pe lîngă multiple antinomii de etos și instituții juridico-administrative între aceste două forme de feudalism, există, evident, cel puțin trei

[7] *La genèse du féodalisme roumain: approche typologique* (p. 81—91)

www.dacoromanica.ro

elemente comune și anume: (1) necesitatea *militară* a asigurării posibilității de selectare și echipare a călăreților greu înarmați; (2) *domeniul feudal* subordonat acestei necesități, cu diviziunea funcțională a societății între războinici liberi și cultivatori dependenți; (3) ideea unei *ierarhii sociale și politice* implicate în necesitățile militare și în sistemul *drujinei (Leibgarde, Gesinde, Trustees*, etc.) și accentuînd obligația morală a *credinței*. Mai trebuie adăugată antinomia firească dintre modelul feudal occidental (mai ales centrifug) și tradiția statală romano-bizantină, feudalismul fiind în esență o tensiune socială anti-statală. Autorul consideră totuși că feudalismul românesc se poate explica exclusiv prin evoluția bazei economice, cu adaosul unor elemente alogene exclusiv la nivelul suprastructurii. Argumentele autorului sînt deosebit de interesante și sînt susceptibile de numeroase și pasionante discuții.

Discutînd rolul respectiv al românilor și al Bizanțului provincial în structura civilizației de la Dunărea de Jos în sec. XIII[8], dr. Răzvan Teodorescu pune față în față *premisa externă*, determinată de năvălirile tătarilor și de integrarea spațiului pontic economici și politicii europene, cu *premisa internă*, implicată în apariția primelor formațiuni statale românești consistente. Restaurarea bizantină din 1261 îngăduie din nou Imperiului să se preocupe de ținuturile pontice și dunărene, mai ales de Dobrogea, în contextul fărâmițării țaratului bulgar al lui Ioan Asan II. Recentele descoperiri arheologice (biserica din sec. XIII de la Curtea de Argeș și cea de la Niculițel) invederează persistența influenței arhitectonice și culturale bizantine, pe bază de relee provinciale și filtrații balcanice (Tirnova, Dobrogea), care pregăteau contactul direct, ulterior, al civilizației românești cu adevăratul Bizanț, cel aulic; și intrarea definitivă a lumii românești în ordinea statală europeană, ca și în ordinea ideologică și spirituală a Bizanțului din perioada finală a istoriei lui.

*

Dialogul politic dintre primii trei voievozi ai Țării Românești și monarhii angevini ai Ungariei este admirabil analizat de dr. Maria Holban[9] pe perioada 1324—1375. Erau în joc probleme de obedință feudală dar și probleme teritoriale (banatul Severinului). După prima victorie a lui Basarab (1330), rămas independent și stăpîn pe ținutul Severinului, regele Ungariei și papii caută o soluție de înțelegere în vederea operațiunilor comune împotriva tătarilor (1355). După moartea lui Alexandru Basarab (noiembrie 1364), politica agresivă a regelui Lajos impune un *modus vivendi* în 1366 și apoi în 1369, Vlaicu Vodă acceptînd obligațiile sale tradițional feudale *(credință, omagiu, cens)*; dar, în 1375, după o minuțioasă pregătire logistică, regele Ungariei va ataca Muntenia.

*

Pe o linie deschisă de ilustrul său strămoș, dr. Andrei Pippidi caută tradiția bizantină statornică în țările române[10], mai ales în ideologia politică românească a secolelor XVI—XVIII. E vorba de un transfer treptat, imperceptibil pentru contemporani, dar cu consecințe hotărîtoare pentru evoluția politică a țărilor române. De o *opțiune*, conștientă sau inconștientă; și, mai ales, de *modele* bizantine adaptate realităților țărilor române. Aceste modele, comune tuturor societăților care au viețuit în umbra culturală a Bizanțului, au drept pivot autocrația monarhului și centralizarea statală.

Domnitorii români au împrumutat bazileilor *(domini)*, ceremonialul și funcțiile aulice, *regalia* și toate însemnele domnici, ca și concepția autocrației prin harul divin. Agenții care au putut propaga ideologia bizantină în țările române, ca în niște insule periferice ale moștenirii Bizanțului, adăpostite geografic și politic, au fost diferiți, începînd cu misionarii și călugării și sfîrșind cu valul final al levantinilor și fanarioților. Cu toată opoziția sporadică a anumitor elemente feudale din țările române, idealul ordinei politice integrale *(concordia romană* și *oikonomia helenistico-bizantină)* a fost receptat, împreună cu năzuința războiului sînt împotriva necredincioșilor. Literatura populară a receptat și ea teme culturale și politice transmise prin Bizanț de înțelepciunea orientală.

În acest context, relațiile, fundamentale, dintre domnitori și boieri, cunosc trei faze: (1) faza începuturilor feudale; (2) faza *privilegiilor nobiliare*, apărute în a doua jumătate a sec. XVI-lea, dar cu sporirea crescîndă a importanței funcției administrative în dauna vechimii neamului; (3) faza birocratizării boierimii (sf. sec. XVII și sec. fanariot), cu o tendință de respingere, din partea familiilor autohtone, a pletorei birocratice levantine și balcanice. Tendință care ia forme specifice

[8] *Roumains and Byzance provinciale dans la civilisation du Bas-Danube au XIII-e siècle*, p. 93—103.

[9] *Du caractère du dialogue entre les trois premiers princes de la Valachie et les rois Angevins de Hongrie* (p. 105—119).

[10] *A la recherche d'une tradition politique byzantine dans les pays roumains*, (p. 121—130).

www.dacoromanica.ro

la Miron Costin, adversar al variantei absolutiste introduse în Moldova de Radu Mihnea și Vasile Lupu. Ideea romanității jucînd începînd cu secolul XVIII rolul de *„catalizator cultural și politic* — după fericita expresie a autorului — se va substitui, treptat, tradiției bizantine, îngăduind conștiinței românești o imagine nouă, împărțită, de data aceasta, nu cu vecinii balcanici, ci cu prestigiosul Occident, și prilejuind un nou avînt cultural și politic, îndată după ce dubla servitute, otomană și fanariotă, și-a sleit acuitatea învederîndu-și sterilitatea. În noile reprezentări mentale ale culturii românești din secolul trecut, Bizanțul a încetat să mai aparțină prezentului" (p. 130).

*

Dr. Liviu P. Marcu scoate în relief caracterul unitar al instituțiilor politice și juridice românești în evul mediu[11], încă înainte de cristalizarea statelor feudale, care n-au făcut decît să preia tradiții și tensiuni sociale din epoca veche a comunităților sătești, supraviețuind din epoca geto-dacă, dar influențate de mentalul juridic roman. Modelul bizantin absolutist a prevalat împotriva pretențiilor feudalizante ale boierimii, pretenții susținute pe majoritatea cronicarilor, mai ales moldoveni. Multă vreme covîrșit de cutumă, dreptul princiar s-a impus treptat prin codificările domnilor sub influența dreptului bizantin, codificări care s-au răspîndit în toate provinciile locuite de români, adăugînd astfel un nou element, și un nou factor, unității culturale și instituționale românești.

O problemă juridică puțin cercetată pînă acum este abordată de prof. dr. Valentin Al. Georgescu și dr. Petre Strihan[12], aceea a dreptului la *represalii* acordat de domnitorii români prin documente oficiale. Bazate pe cutumă, aceste represalii au putut fi influențate de practicele genoveze și venețiene, deși practica bizantină le era potrivnică, iar domnitorii aveau convingerea că era vorba de o fărădelege, ca un fel de prelungire a răzbunării private alunecate în dreptul public. Poarta, preluînd moștenirea spirituală a Bizanțului, le interzicea.

*

Începuturile tradiției artistice care a dus la minunatele picturi exterioare ale mînăstirilor din nordul Moldovei sînt cercetate de dr. Ion I. Solcanu[13]. Se arată că originea lor trebuie stabilită sub domnia lui Ștefan cel Mare, deși epoca lor de înflorire coincide cu domnia lui Petru Rareș (Probota, sf. Dumitru din Suceava, Humor, Moldovița, Goșula, Voroneț, etc.). Autorul alcătuiește inventarul stilistic și tematic a 19 lăcașuri de cult moldovenești, ridicate între 1488 și 1547, analizînd și tehnicile specifice folosite de artiștii respectivi.

Istoriografia generală a umanismului românesc este urmărită de prof. dr. Virgil Cîndea[14] în contextul marii *translații* realizate de umanismul european către răsărit, începînd cu secolul al XVII-lea. Se amintesc nume de umaniști români autentici, ca Luca Stroici, Nicolaus Olahus, Mihai Valahul, Petru Cercel, marii cronicari moldoveni pînă la Dimitrie Cantemir, Udriște Năsturel, Nicolae Milescu și stolnicul Constantin Cantacuzino. Mesajul umanist a fost astfel receptat, înțeles și răstălmăcit în cultura românească, și fructificat cu prilejul, ulterior în politica românească de modernizare a societății, culturii și statului român.

*

Cele din urmă două studii ale acestui capitol, datorate prof. dr. Nicolae Edroiu[15] și prof. dr. Camil Mureșanu[16] se preocupă de ecourile europene ale revoluției lui Horea (1784). Încadrată în marea serie a răscoalelor țărănești europene, această revoluție rurală duce, în publicistica europeană, la semnificative comparații între Horea și Thomas Münzer sau Pugaciov și la aprecierea deosebit de pozitivă a conducătorilor ei, în periodicele germane, mai ales, dar și în cele două pamflete trimise Împăratului Iosif al II-lea de J.P. Brissot. Arta epocii a abordat iconografic tema răscoalei, printr-o abundentă producție difuzată în întreaga Europă. Răscoala a fost înglobată în istoria universală în traducerea în limba germană a lucrării lui Fr. X. Millot de către profesorul W. E. Christiani de la Universitatea din Kiel (1794). Prin toate aceste ecouri, problemele naționale ale românilor din Transilvania începeau să atragă atenția intelectualității europene.

Ambasada britanică de la Viena a informat *Foreign Office*-ul, din luna noiembrie 1784

---

[11] *Le caractère unitaire des institutions politico-judiciaires roumaines au Moyen-Age* (p. 143—161).

[12] *Les représailles par lettres de marque en droit féodal roumain* p. 163—173.

[13] *Beginnings of exterior painting in Moldavia* (p. 175—190).

[14] *Historiographie de l'humanisme roumain*, p. 191—209.

[15] *La révolte de Horea et ses échos en Europe*, p. 211—217.

[16] *Horea's uprising in the British diplomatic correspondence*, p. 219—224

www.dacoromanica.ro

pînă în luna martie 1785, despre evoluția răscoalei. Ambasadorul Robert Murray Keith (1730—1795) — fiul fostului ambasador la Viena (1748—1758) — l-a ținut astfel în curent pe marchizul de Carmarthen, șeful *Foreign-Office*-ului, cu răspîndirea insurecției în Banat, în comitatul Arad și chiar în Ungaria propriu-zisă. Asupra unor eventuale cauze externe ale răscoalei, diplomatul britanic nu reține decît zvonul unei instigații otomane, în contextul deteriorării relațiilor turco-austriece, care va duce la războiul ruso-austro-turc din 1787. Zvonul nu era îndreptățit.

*

Trei studii importante sînt consacrate istoriei imperiului otoman și relațiilor româno-turce, constituind un capitol special. Astfel, prof. dr. Carl Göllner analizează imaginea Imperiului otoman în lumina relatărilor occidentale din secolul al XVI-lea [17] datorite unor Jacques Grassot, Jean Chesneaus, Pierre Belon, André Thevet, Pierre Gilles, Guillaume Postel, Nicolas de Nicolay, Bertrand de la Borderie, Anton Werančić (Verantius), Busbecqius, G. A. Menavino, U. Foglieta, etc., ca și baililor venețieni de la Constantinopol. Toți aceștia insistă asupra caracterului teocratico-militar și tiranic al regimului otoman, ca și asupra lipsei claselor sociale cu privilegii specifice întărite juridic.

Prof. dr. Mihai Maxim reia una din problemele fundamentale ale istoriei românilor, și anume statutul țărilor române față de Poarta otomană [18], mai ales începînd cu anii hotăritori, 1538—1541. Pe lîngă considerente de politică militară și externă (față de Polonia, mai ales), Poarta a pregetat să prefacă țările române în pașalicuri și pe considerațiuni le economie, exploatarea mediată dovedindu-se mult mai rentabilă decît cea directă, mai ales pentru marii demnitari otomani. În consecință, s-a continuat să se respecte *autonomia juridică* a țărilor române, auto-administrația lor și interzicerea musulmanilor să se stabilească în aceste țări și să-și înalțe lăcașuri de cult. Statele române și-au păstrat astfel personalitatea juridică și instituțiile, biserica și structura socială ierarhică autohtonă; și chiar, sporadic, dreptul regalian de a bate monetă și de a încheia acorduri comerciale.

În acest sens, Poarta emitea uneori hatti-șerifuri de privilegii pentru țările române, studiate aici de dr. Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru [19] și analizate în contextul cronicilor otomane, ca și al operei lui Dimitrie Cantemir. Autonomia este recunoscută oficial prin art. XVI din tratatul de la Küciük Kainargea (1774), prin hatti-șerifurile din același an și din anii 1784, 1802, 1806 și 1826.

*

Ultimele studii din acest volum sînt consacrate unor importante probleme de demografie istorică. Astfel, acad. Ștefan Pascu urmărește documentat structura etnico-demografică a Transilvaniei medievale [20], indicînd o evoluție probabilă a populației voevodatului de la 950 000 la 1.800.000 locuitori între 1350 1550. În toată această epocă, românii dețineau majoritatea numerică absolută, *per total* și în majoritatea comitatelor, ca și în unele regiuni săsești sau săcuiești. Argumente etnico-toponimice, onomastice, toponimice și antroponimice, culese din izvoare incontestabile, întăresc această constatare, întemeiată pe o argumentare impecabilă și riguroș științifică.

Dr. Louis Roman analizează structurile demografice și sociale ale țărilor române în decursul secolelor XVI—XIX [21], căutînd să elucideze veracitatea tezelor postulînd o extraordinară fluctuație demografică și migrări peste Dunăre și mai ales peste Carpați. Pe baza evidențelor fiscale și administrative, autorul reconstituie numărul contribuabilor și al satelor din țările române, stabilind unele curbe privind evoluția acestor două mărimi. O tehnică modernă, cantitativ-regresivă, îi îngăduie să ajungă la unele concluzii anevoie de înlăturat, privind toate ținuturile locuite de români la nordul Dunării.

Impactul ecologic asupra demografiei românești pînă în anul 1800 este documentat urmărit de dr. Paul Cernovodeanu [22], pe baza reconstituirii minuțioase a unei serii de catastrofe naturale (seisme, tulburări climatologice, epidemii, inundații, recolte deficitare, etc). Autorul stabilește frecvente „cicluri infernale" de calamități care s-au abătut asupra țărilor române, de plldă între 1746—1749 și între 1794—1798, ceea ce a provocat unele intervenții legislative (cum a fost probabil abolirea șerbiei de către Con-

[17] *Das osmanische Reich im Lichte abendländischer Berichte des 16. Jahrhunderts* (p. 225—235).

[18] *Le statut de la Moldavie et de la Valachie à l'égard de la Porte ottomane, durant la seconde moitié du XVI-e siècle* (p. 237—250).

[19] *L'origine des Khati-i šerifs de privilège des Principautés roumaines* (p. 251—263).

[20] *The ethno-demographic structure of Medieval Transylvania* (p. 265—281)

[21] *Démographie et société aux pays roumains (XVI-e — XIX-e siècles)*, p. 283—296.

[22] *Environment and history in the Roumanian countries up to 1800*, p. 297—307

www.dacoromanica.ro

stantin Mavrocordat între 1746—1749). O listă amănunţită a recoltelor din Transilvania între 1525—1798 completează această preţioasă contribuţie într-un domeniu puţin abordat pînă acum de istorici.

Ultimul studiu se datoreşte prof. dr. Ştefan Ştefănescu[23]. Analizînd unele aspecte ale revoluţiei demografice desfăşurate în ţările române la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, reputatul autor ţine seama de toate elementele care au tins să furnizeze avîntul demografic (calamităţi, războaie, ocupaţii străine, presiuni sociale şi fiscale). Totuşi, în 1771, Ţara Românească număra 1.520.000 locuitori, Transilvania (în 1789), 1.490.000, iar Moldova (în 1774), 979.700, deci un total de 4 milioane, la o epocă în care Imperiul ţarist număra 21 de milioane (în 1796) iar cel habsburgic 17 milioane. Încurajarea colonizărilor a contribuit la „revoluţia demografică", împreună cu o mai mare grije oficială sub raport sanitar şi profilactic (vaccinul introdus în ţările române de dr. C-tin Caracaş în 1800), şi cu îmbunătăţirea agriculturii prin răspîndirea de manuale speciale.

Dan A. Lăzărescu

* * * *The Past before us: Contemporary Historical Writing in the United States. Asociaţia istorică americană, coordonator Michael Kammen,* Cornell University Press, Ithaca and London, 1980, p. 524

Obişnuinţa ca la congresele mondiale de istorie să se prezinte din partea delegaţiilor naţionale lucrări anume pregătite a fost confirmată din plin şi la Bucureşti. Numeroase delegaţii — aş menţiona, astfel, pe cea din Franţa şi Cehoslovacia, R.D.G. şi Polonia, U.R.S.S. şi Ungaria, şi, bineînţeles România, ca ţară organizatoare — au întocmit culegeri speciale, pe lîngă cercetările obişnuite, cu curs normal de apariţie, accelerat, desigur, de manifestarea ştiinţifică internaţională.

Istoricii din S.U.A. au oferit congresului o carte despre activitatea istoriografică în ţara lor în deceniul 1970—1980. Este ceea ce spune elocvent şi sugestiv chiar titlul lucrării — *istoria ca ştiinţă, faţă în faţă cu ea însăşi, sau trecutul, „dinaintea noastră" aşa cum ni se înfăţişează.*

Substanţialitatea studiilor incluse în volum, varietatea informaţiilor pe care le conţine şi multitudinea aspectelor pe care le îmbrăţişează atrag, cum e firesc, atenţia cercurilor de specialitate. Cititorul străin e interesat deopotrivă să ştie nu numai preocupările pe arii geografice, pe epoci şi pe direcţii de cercetare ale oricărei istoriografii, să ia cunoştinţă de metodele noi de investigare şi de rezultatele acestora, dar şi de organizarea instituţională a predării şi cercetării istorice, de rolul ei în viaţa intelectuală a unei ţări şi de popularitatea pe care *Clio* o are în rîndurile cititorilor, de puterea ei de înrîurire asupra conştiinţelor, şi, desigur, de operele remarcabile, cu ecou durabil în mediile ştiinţifice, în opinia publică în general.

Toate aceste aspecte se regăsesc în cartea *Trecutul înaintea noastră* într-o manieră lămuritoare pentru cititorul străin. Într-un fel, lucrarea este o oglindă a unei activităţi, a unor rezultate, a unei realităţi ştiinţifice. Istoricii americani prezintă cititorului străin istoriografia lor şi aspectele pe care le implică, dar fac şi pentru sine un bilanţ al drumului parcurs. Cartea nu este orientată exclusiv spre exterior, — ceea ce, fără îndoială, e în beneficiul ei —, este o meditaţie din interior privitoare la fenomenul istoriografic din S.U.A în sens larg. Asemenea preocupări de analiză a propriei stări sînt obişnuite în istoriografia S.U.A. şi unele din ele s-au concretizat în cercetări cuprinzătoare.

Socotim că pentru a fi pe deplin operantă, orice evaluare de conţinut trebuie să ţină seama de dimensiunea ca atare a preocupărilor şi de fenomenele noi care se manifestă. Prima impresie a contactului cu istoriografia nord-americană, aşa cum apare ea în paginile cărţii de faţă, este de vastă amplitudine şi de complexitate. La *Asociaţia istorică americană,* fondată în 1884, sînt afiliate numeroase organizaţii regionale şi locale. Unele dintre ele joacă un rol important în dezvoltarea şi popularizarea cunoştinţelor istorice. Aşa cum menţionează în *Cuvîntul introductiv* profesorul John Hope Franklin, fost preşedinte ale Asociaţiei istoricilor americani, în 1976 existau în Statele Unite aproximativ 4500 de societăţi şi organisme istorice (*op. cit.*, p. 12). Activitatea arhivelor, a muzeelor (unele din ele fiind afiliate societăţilor istorice) amenajarea locurilor istorice reflectă, de asemenea, interesul pentru istorie.

În ce priveşte potenţialul ştiinţific în domeniul istoriei şi procesul formării specialiştilor se poate menţiona că în timp ce în 1958 s-au

[23] *Aspects de la „révolution démographique dans les pays roumains à la fin du XVIII-e siècle* (p. 309—326)

www.dacoromanica.ro

susținut cca 200 teze de doctorat (disertații), în 1978 numărul lor trece de 850 (*op. cit.*, p. 35; 349).

Între 1972—1976, numai în domeniul istorici Europei, s-au conferit 1711 titluri de doctor (p. 95).

Sub raportul producției științifice este ilustrativă următoarea informație: în decada 1968—1978, numai pe istoria Europei de la 1750 înainte, au apărut 2014 de titluri dintre care 1100—1300 sînt considerate lucrări academice realizate de cercetători americani (p. 96 97). 10 din aceste lucrări sînt consacrate României (ibid.). Dezvoltarea activității istoriografice se reflectă cu mare elocvență în publicațiile periodice. La numeroasele reviste de specialitate mai vechi, în ultimii 10—15 ani s-au adăugat altele ca: *Journal of Social History* (1967), *Historical Methods* (1967), interesanta publicație *Journal of Interdisciplinary History* (1970); apoi *The Journal of Psychohistory* (1973) (cunoscut anterior sub titlul *The Histotry of Childhood Quarterly*), *The Psychohistory Review* (cuprinzînd articole, recenzii, note, bibliografii și discuții consacrate mai ales metodelor specifice învățămîntului). Au apărut și alte reviste vizînd aspectele metodologice ale istorici (vezi p. 31).

Multiplicarea direcțiilor de investigare și dorința cercurilor de specialiști de a defini identitatea noilor domenii pe care le examinează explică, probabil, rapida proliferare a publicațiilor specializate. Sigur, aceasta ușurează circulația informației științifice și adîncirea specializării, dar conduce, în același timp, după opinia noastră, la segmentarea departamentală prea pronunțată a activității istoriografice și îngreunează viziunea integratoare în acest domeniu. De aici, probabil, nevoia studiilor bilanț, a evaluărilor de ansamblu, pe direcții și probleme. ca și asupra fenomenului istoriografic în general, care se observă în știința istorică din S.U.A.

Michael Kammen, coordonatorul culegerii prezente, amintește în studiul său introductiv, bogat în reflecții și de o mare putere de sinteză, cîteva din aceste lucrări bilanț asupra istoriografiei S.U.A.: *Th Writing in History* (1926); *Historical Scholarship in America* (1932); *The Social Sciences in Historical Study* (1954), *History* (1965); *Historical Studies Today* (1971) (vezi p. 19—20).

Dincolo de orice alte trăsături privind direcțiile de cercetare și specificul metodelor folosite, perspectiva de judecată și nivelul de investigare a realității istorice, contactul cu istoriografia altei țări, ca dealtfel cu oricare altă formă de manifestare intelectuală, te îndeamnă să-i desprinzi în primul rînd „stilul", să-i descifrezi „individualitatea". Scrisul istoric american — așa cum probează și *The Past before Us* — se distinge prin soliditate, prin claritatea construcției discursului istoric. Cîmpul de cercetare este tăiat în linii largi; istoricii se mișcă mai ușor și mai sigur pe spații vaste, țintesc spre ceea ce este esențial, sau cred ei, desigur, că este esențial, deși string cu sîrguință dovezi numeroase pentru a pune în evidență un aspect central, o problemă, tema însăși a cărții*.

Dacă scrisul istoric din S.U.A. nu e, poate, atît de sensibil la amănuntul, socotit altundeva semnificativ, el caută să nu omită ceea ce este principal; dacă nu impresionează prin supleța și rafinamentul analizei, el relevă robustețe și claritate, și dacă nu se distinge, în general, prin performanțe stilistice (sînt, evident, și exemple notabile în acest sens) cultivă expunerea limpede, directă, sobră, fără a fi aridă, și expresivă, fără a străluci.

Rațiuni de metodă, considerații ținînd de interesul și reacția cititorului, dar și motivații mai adînci de natură istorică îndeamnă pe cercetătorii nord-americani spre subiecte și teme de dimensiuni mai ample decît o fac, să spunem, colegii lor de pe continentul european.

Vorbind despre percepția americană a istorici europene, William Bouwsma relevă că nu numai separarea geografică a S.U.A. de Europa explică înclinarea istoricilor americani spre teme vizînd tendințele comune și trăsăturile generale ale dezvoltării procesului istoric, dar și felul în care s-au cristalizat raporturile S.U.A. cu lumea europeană în perioada formării Statelor și chiar originea multietnică a americanilor (p. 78).

Dar cum se prezintă, în fapt, *The Past before Us?* Năzuința editorilor și autorilor a fost, desigur, să refacă panorama, pe cît posibil completă, a istoriografici contemporane a S.U.A. În prima parte a culegerii au grupat 7 studii dedicate preocupărilor istoriografice pe arii geografice și epoci istorice. Pentru exactitatea imaginii reproducem titlurile studiilor cuprinse în această parte: *Fragmentarism și unitate în „medievalismul american"* — de Karl F. Morisson; *Europa modernă timpurie* — de William J. Bouwsma; *Istoria Europei moderne* — de William H. McNeill; *Istoria Africii* — de Philip D. Curtin; *Istoria Orientului mijlociu musulman* — de Nikki R. Keddie, *Asia orientală, sud-*

* Este caracteristic de altfel că majoritatea lucrărilor de istorie din S.U.A. poartă un titlu general care dezvăluie ideea, sensul cercetării efectuate și altul care particularizează tema concretă pe care o urmărește savantul. Trebuie să recunoaștem că această modalitate este un stimul pentru interesul cititorului și în același timp (atunci cînd nu e vorba de un specialist) vine în ajutorul său, descifrîndu-i ideea fundamentală a cărții.

www.dacoromanica.ro

estică și de sud — de John Whitney Hall; *America latină și Americile* — de Charles Gibson.

Partea a doua (cuprinzînd 8 studii) atrage atenția asupra unor domenii de cercetare, cu accentul pe cele care au dobîndit extensiune în anii 70.

Amintim, de exemplu: *Spre o viziune mai largă: direcții în istoria socială* — de Peter N. Stearns; *Noua istorie politică în anii 70* — de Allan G. Bogue; *Istoria muncii în anii 70: Spre o istorie a muncitorului american* — de David Brody; *Istoria intelectuală și culturală* de Robert Darnton; *De-alungul timpului: Istoriografia relațiilor internaționale* de Charles S. Maier.

Tot în această secțiune sînt cuprinse articole despre cercetările de istoria locală comunități, orașe etc.; istorie a populației de culoare din S.U.A.; a femeii și familiei în istorie.

Cea de a treia parte a culegerii se interesează în special de preocupările istoriografice legate de noi metode sau (relativ noi) de cercetare: *Istoria orală în Statele Unite* — de Herbert T. Hoover; *Psihoistoria* — de Peter Loewenberg, *Istoria socială cantitativă* de J. Morgan Kousser; *Istoria comparată* de George M. Fredrickson și *Învățămîntul istoric* — de Hazel Whitman Hertzberg.

Spațiul unei recenzii nu îngăduie, evident, intervenții amănunțite la fiecare din temele tratate sau chiar la problemele mai importante care se ridică. Facem doar cîteva sumare mențiuni.

Și în anii 70 istoria socială se relevă ca domeniul cel mai dinamic al istoriografiei S.U.A. (tendința este anterioară acestui deceniu). Expansiunea studiilor de istorie socială a schimbat oarecum înfățișarea întregii istoriografii nord-americane. Ea a permis nu numai să se lumineze noi fenomene ale realității sociale (acelea care țin mai ales de viața mulțimilor, a oamenilor simpli, a ceea ce este „comun" în existența istorică) dar să se definească de o manieră mai exactă — bazată pe analize statistice aspecte care figurau și altădată în cercetarea istorică. (Este, de pildă, binecunoscut exemplul rentabilității economice sau al ineficienței sclaviei în S.U.A.).

Preocupîndu-se inițial mai ales de problemele mobilității sociale și ale condițiilor de viață ale clasei muncitoare în perioada incipientă a industrializării *(op. cit.*, p. 208) cercetările de istorie socială au cunoscut o extraordinară diversificare, „îndrăznind" să studieze fenomene ce surprind chiar și pe pasionații de domeniu. Familia și tineretul, criminalitatea și morbiditatea, istoria comunităților și a grupărilor etno-religioase, aspectele educaționale, de muncă, ale timpului liber, „elitele" și oamenii simplii, toate și toți intră în cîmpul vizual al acesteia. Dezvoltarea cercetărilor de istorie socială — consideră Michael Kammen — a imprimat acestui domeniu un dinamism mai mare chiar decît al sociologiei, considerată disciplină „în stare de flux" (p. 28).

Studiile de istorie socială vizează nu numai Statele Unite; în raza de preocupări a specialiștilor intră fenomene din emisfera vestică, în general, din Europa occidentală în special. Peter Stearns subliniază că domeniul e bine reprezentat și printre specialiștii în istoria Rusiei și Asiei orientale, după cum există lucrări de istorie socială vizînd bazinul indian, orientul mijlociu etc. (p. 209).

Proliferarea studiilor de istorie socială a generat și inconveniențe. A dus la o excesivă fărîmițare tematică — mergînd pînă la așa numitul „parohialism", cum se exprimă reușit oamenii de știință nord-americani, a alimentat tendința de compartimentare exagerată și a diminuat sensibilitatea pentru aspectele fundamentale ale proceselor și fenomenelor care traversează cîmpul istoriei. Se simte nevoia unui fundament metodologic director care să ridice pe un plan de semnificații mai înalt elementele de cunoaștere furnizate de studiile de istorie socială.

În conexiune cu cercetările de istorie socială se află dezvoltarea rapidă a metodelor cantitative de studiere a istoriei.

Pentru a pune în evidență fenomenul, J. Morgan Kousser a analizat situația din 5 reviste de specialitate, arătînd că dacă între 1961—1964 la 100 de pagini de text figura mai puțin de 1 tăbliță statistică, numărul acestora a crescut de aproape cinci ori între 1974 1978. (p. 438—439).

Cercetările cantitative au găsit, cum era de așteptat, destui sceptici și reticenți, dar și susținători entuziaști. Numeroși istorici cred în puterea metodelor cantitative de a imprima o mai mare exactitate istoriei ca știință, se gîndesc chiar la idealul unei științe istorice precise. Scepticii invocă, în S.U.A., ca și în alte părți, incapacitatea metodelor matematice cantitative de a surprinde esența calitativă a fenomenelor istorice, adică ceea ce constituie trăsătura lor proprie. Replica lui Arthur Schlesinger jr. la rezultatele folosirii metodelor cantitative e plină de spirit, chiar dacă în fond e nedreaptă: „Aproape toate problemele importante sînt cu siguranță importante fiindcă *nu* sînt susceptibile răspunsurilor cantitative" (vezi p. 434). În realitate, metodele cantitative au relevat că teme (probleme) vechi pot fi abordate pe căi noi, sau că evidențe vechi pot fi argumentate suplimentar prin date prelucrate în modalități noi (vezi p. 444); metodele cantitative au contribuit la orientarea cercetărilor spre sisteme și structuri, nu spre evenimente. Aceasta a însemnat, într-un sens, întărirea caracterului științific al istoriei. Folosirea

www.dacoromanica.ro

metodelor cantitative a permis acumularea unui capital intelectual important, a unui stocaj de date care rămîn, deocamdată, în mîinile unor cercetători individuali, dar care, aşa cum notează J. Morgan Kousser în studiul său, ar putea fi centralizate spre a se afla la dispoziţia întregii comunităţi a savanţilor (p. 448).

Cu convingere pledează Peter Loewenberg pentru apropierea psihanalizei de istorie. Cercetările de psihologie socială în istorie sînt dezvoltate şi în alte ţări. În S.U.A. psihanaliza e atrasă mai cu seamă la nivelul studierii comportamentului individualităţilor. Există impresia că psihanaliza duce la dezvăluirea substratului cel mai profund al comportamentului uman, „la baza emoţională şi inconştientă a gîndirii şi acţiunii istorice" (p. 408).

În felul acesta, ea ar completa seria explicativă a proceselor istorice concurind la ceea ce am numi o „istorie totală" atît sub aspectul fundamentelor cauzale, cît şi al fenomenelor propulsate de aceste cauze.

Sigur, este de dorit ca omul de ştiinţă să dispună de cît mai multe semnale capabile să contribuie la înţelegerea şi explicarea ţesăturii istoriei; psihoistoria operează însă cam arbitrar cu ideea de fundament şi de „totalitate" în istorie; ea poate lărgi, neîndoios, cîmpul asociativ al ipotezelor explicative vizînd comportamentul unor personalităţi, dar nu poate demonstra relaţia cauzală între stările psihice pe care le analizează şi actele de decizie politică situate în sfera unor raporturi de determinare care se află la cu totul alt nivel. În fond psihanaliza subiectivizează excesiv istoria şi deplasează relaţiile cauzale în alte zone decît ale proceselor obiective. Aceasta nu înseamnă că anumite „semnale" ale ei nu sînt demne de interes şi că curiozităţii cunoaşterii în cîmpul istoriei trebuie să i se interzică sondaje psihanalitice.

În ce priveşte istoria comparată, în activitatea specialiştilor din S.U.A. există tendinţa, judecînd după studiul lui George Fredrickson, de a delimita strict domeniul la comparaţia sistematică a unor procese sau instituţii în două sau mai multe societăţi nefăcînd parte din aceeaşi arie istorico-geografică (p. 458).

Metoda analizei comparate nu impune însă rigori atît de stricte ca cele sugerate de Fredrickson. Studierea trăsăturilor caracteristice ale unei evoluţii sociale, prin raportare la alte situaţii istorice, are, în fond, tot o valoare euristică comparativă, ca şi plasarea unui fenomen local într-un context spaţio-temporal mai larg.

În alte istoriografii metoda comparată implică cu precădere studiul unor arii istorico-geografice cu trăsături şi caracteristici care le individualizează. Preocuparea constă, pe de o parte, în a decela ceea ce distinge zona amintită de fenomenul istoric privit în totalitatea lui, iar, de altă parte, în a trasa diferenţierile şi caracteristicile specifice în interiorul zonei însăşi.

Sigur, aşa cum concepe Fredrickson rigorile istoriei comparate, ea îşi impune demnitatea unor teme fundamentale şi exemplele pe care el le dă sînt concludente: dinamica modernizării în Rusia şi Japonia; liberalismul şi democraţia în S.U.A., războaiele ţărăneşti în secolul XX (lucrarea, sub acest titlu, a lui Eric Wolf înfăţişează în plan comparat revoltele agrare din Mexic, Rusia, China, Vietnam, Algeria şi Cuba; păcat că n-a fost inclusă şi puternica răscoală a ţăranilor români din 1907!). Un subiect amplu dezbătut în tematica comparatistă este acela al sclavajului pe continentele de nord şi sud-american.

Cum forţa de pătrundere a aspectelor distinctive, specifice şi individualizatoare depinde de scenariul teoretic din perspectiva căruia se judecă fenomenele concrete, autorii acordă, poate, mai multă atenţie schemelor generale comparative decît analizei faptelor în sine. Uneori eşafodajul teoretic al operelor de istorie comparată pare de aceea cam artificios şi schematic.

În studierea curentelor de idei, a mişcărilor cultural-ideologice, în ceea ce se numeşte „istorie intelectuală" se pare că, după o perioadă susţinută de intensă activitate şi de rezultate notabile, a intervenit o anumită încetinire a ritmurilor şi a dimensiunii preocupărilor.

Totuşi istoria intelectuală şi culturală deţine circa 10—15% din totalul cursurilor şi articolelor de istorie apărute între 1958—1978 (*op. cit.*, p. 336). O anumită fărămiţare tematică, insuficienta corelare a direcţiilor de cercetare, lipsesc istoria intelectuală de marile realizări care s-au impus nu odată în prim planul istoriografiei nord-americane, ca dealtfel şi în alte ţări.

Căutările sînt şi aici continui: se explorează probleme noi, se examinează noi perspective de analiză, învederîndu-se tendinţa de a ieşi din cîmpul ideilor propriu-zise în favoarea unei istorii intelectuale legate de social, de ansamblul dezvoltării societăţii.

Şi dacă răspunsurile sînt cele vechi — după un reuşit proverb profesional — măcar întrebările, chestionarea materialului istoric e nouă.

Prin chiar obiectul şi specificul cercetărilor, istoriografia intelectuală a favorizat dialogul şi schimbul de opinii între specialiştii din diferite ţări, relevîndu-se „un domeniu de vîrf" în această privinţă. Faptul că iluminismul a devenit temă şi cîmp preferat de studiu nu este întîmplător; e vorba de un moment turnant în evoluţia comunităţilor

www.dacoromanica.ro

umane, de epoca cristalizării și afirmării națiunilor, de maturizarea conștiinței popoarelor.

Studierea raporturilor internaționale rămîne o zonă sensibilă față de conjuncturile politice, de mentalitățile și de viziunea politică statală. Oricîte precauții și-ar lua cercetătorul și oricît ar dori să se detaseze de cadrul și mediul generator al unei anumite viziuni, este evident că el rămîne legat, prin nenumărate fire, de acestea. Se caută, desigur, noi perspective de analiză și de interpretare, se introduc noi concepții și termeni noționali în dorința de a surprinde mai adînc și mai exact motivația și sensul unor acțiuni, însă aici elementul de subiectivitate, labilitatea aproximărilor, sînt încă foarte mari. Charles S. Maier recunoaște deschis că prezentarea raporturilor cu Europa răsăriteană — a politicii externe a unor state din această zonă — e influențată de considerente politico ideologice actuale.

Ceea ce împiedecă asupra cercetării relațiilor internaționale este lipsa unor criterii capabile să detecteze condiționarea obiectivă a manifestărilor de politică externă, sensurile profunde ale acestora. Maturizarea studiilor vizînd raporturile internaționale e pusă de Ch. Maier în conexiune cu conceperea lor ca sistem și ca parte a unor structuri care includ și realitățile interne ale diferitelor state și țări, precum și cu luarea în considerare a întregului cîmp de cauze și determinări ale faptelor de politică externă (p. 387).

Peisajul istoriografiei clasei muncitoare în S.U.A. diferă sensibil față de cel european în general și mai cu seamă de cel din țările socialiste europene. Accentul se pune în istoriografia S.U.A. pe muncitor ca subiect al procesului de producție, pe dinamica formării și dezvoltării clasei muncitoare, pe condițiile sale de existență, pe organizarea sa profesională. David Brody trasează un tablou pregnant a ceea ce el numește „istoria muncii". Pentru mai bine de o jumătate de secol dinaintea celui de al doilea război mondial problemele istoriei muncii în S.U.A. — arată Brody — au rămas un domeniu privilegiat al economiștilor (p. 253). O serie de lucrări reprezentative (aparținînd lui J.R. Commons, Lloyd Ulman, Selig Perlman etc.) au stimulat cercetările după cel de-al doilea război mondial (ele dispun și de revista specializată *Labour History*). Paralel cu principala direcție de investigare — aceea a proletariatului ca om al muncii — au apărut studii consacrate unor mișcări revendicative, unor figuri conducătoare ale mișcării muncitorești, sindicatelor, acțiunii comuniste printre muncitori.

Totuși, impresia care rezultă din studiul lui Brody este că o viziune de clasă asupra muncitorilor ca factor creator de istorie se cristalizează încă timid (dacă exceptăm cercetările de orientare marxistă). Studiile raporturilor dintre muncă și capital sugerează aspectele integrative, mai degrabă decît cele antagonice; istoricii sînt preocupați de relevarea problemelor muncitorului în sistem condițiile vieții materiale, culturale, activitatea sindicală etc. — decît împotriva lui. Chestiunea nu ține, evident, doar de opțiunea cercetătorului sau de hazard. Ea are o condiționare în însăși realitatea socială nord americană; dar nu există încă suficiente rezerve pentru punerea în valoare a dimensiunii politice a clasei muncitoare? Probabil că da.

În anii 80 socotește de D. Brody — este de așteptat ca problema sintezelor să se situeze cu fermitate pe agenda preocupărilor în domeniul istoriei mișcării muncitorești din S.U.A. după exemplul sintezei lui E.P. Thompson *Formarea clasei muncitoare engleze* (1963) și a mai recentei lucrări a lui Herbert Gutman, *Muncă, cultură și societate în America industrială* (1973).

Pentru a nu extinde excesiv spațiul recenzici, ne mai oprim doar la istoria modernă a Europei în cadrul istoriografiei nord-americane a anilor 70. După problemele istoriei S.U.A., epoca modernă a Europei (de la 1750 înainte) deține, probabil, ponderea cea mai mare în preocupările istoricilor S.U.A. Într-adevăr, pe anumite țări s-au scris în acest interval sute de lucrări: 543 pe istoria Marii Britanii, 311 — a U.R.S.S., 304 — a Franței; 231 — a Germaniei scăzînd, apoi, la 50 a Italiei etc. (p. 97). Tematic, istoria politică însumează cca 1000 de titluri, istoria culturii — 551; istoria socială 323 etc. (p. 99).

În ciuda acestei abundențe a producției științifice, William H. McNeill relevă relativa precaritate a cercetărilor de istorie militară; au dispărut aproape studiile dedicate afirmării fenomenului național în Europa, deși tradiția unor lucrări fundamentale ca a lui Hans Kohn, *The idea af nationalism* este un permanent impuls în acest sens. (Cercetătorii nord-americani, printre care profesorul Keith Hitchins, au abordat cu pasiune și relevanță fenomenul național românesc).

Istoria economică europeană reține și ea atenția mai puțin ca altădată — a scăzut în general interesul pentru istoria economică — deși au fost alcătuite 135 de lucrări (dintre care 67 dedicate fenomenului economic din Anglia — p. 101). Tipul de cercetări efectuate în S.U.A. este similar, după remarca lui W. Mc. Neill, cu cele din Marea Britanie și Germania; își păstrează marca specifică știința istorică franceză, atît de puternic modelată de școala creată în jurul revistei *Annales*.

Notorietatea, rezonanța și înrîurirea Analelor este de altfel mondială și cercetătorii

www.dacoromanica.ro

nord-americani subliniază de mai multe ori în cuprinsul culegerii pe care o prezentăm impactul şcolii de la *Annales* asupra unor domenii ale istoriografiei S.U.A. Bariere ideologice şi politice îngreunează tratarea problemelor Europei răsăritene în istoriografia nord-americană. (Chestiunea nu este numai a numărului de titluri, ci înainte de toate a calităţii realizărilor, a posibilităţilor de dialog, contacte şi colaborări). De fapt istoriografiei S.U.A. îi lipseşte, datorită barierelor amintite, o viziune mai adîncă asupra unor evenimente capitale petrecute în Europa de est. A judeca aceste evenimente in termeni istorici, nu politico-ideologici, rămîne o sarcină a celei mari mari părţi a istoriografiei S.U.A.

Deceniul trecut înregistrează titluri interesante în domeniul istoriei moderne ca: *Revoluţie şi romantism* (1974) de Howard Mumford Jone; *Istoria Omul Raţiunea: Un studiu privind gîndirea secolului al XIX-lea* — de Maurice Mandebaum; *Remodelarea Europei burgheze. Stabilizarea în Franţa, Germania şi Italia în decada următoare primului război mondial* (1975) de Charles S. Maier etc.

Cu toate că perioada nu duce lipsă de lucrări revelînd fineţe de spirit şi profesionalism, Mc. Neill găseşte că niciuna nu a polarizat atenţia publicului larg.

Literatura istorică traversează dealtfel un moment dichotomic. Cartea academică de specialitate găseşte mai greu audienţă în faţa publicului larg; calităţile ştiinţifice deosebite nu sînt neapărat o garanţie că ea „va face piaţă". Dimpotrivă, cărţile adaptate interesului cititorului mediu, sau intelectualului nespecializat, rămîn de multe ori nesemnificative pentru oamenii de ştiinţă ai domeniului (p. 104).

Deceniul precedent a adus în general în istoriografie o mai vie conştiinţă a complexităţii procesului istoric; neîndoios, în viitor nu se va mai putea scrie ca acum cîteva decenii; noile metode şi dramatismul istorici contemporane îndeamnă meditaţia istorică să sondeze mai adînc realitatea trecută; oamenii sînt tot mai puţin mulţumiţi cu ceea ce este elaborat facil, aparent simplu, triumfalist. Idcea de progres, înţelcasă edulcorat, într-o lumină ultraoptimistă, este serios corectată de viaţă. Istoricii par să-şi asume mai multă luciditate, mai multă înţelcpciune. Oricum, ştiu mai bine ce poate, şi ce nu poate să ofere ştiinţa pe care o slujesc. „Pe ansamblu — citim în cartea recenzată — deşi ca colectivitate noi ştim mai mult despre trecut decît predecesorii noştri şi mai multe despre cum trebuie să facem istoria bine, pretenţiile noastre au devenit mai puţin stridente" (p. 34).

Michael Kammen vorbeşte despre un adevărat vîrtej al prefacerilor sub înrîurirea cărora s-a aflat istoriografia nord-americană în deceniul trecut. El aduce unele posibile explicaţii ale fenomenului. După opinia noastră, de marc importanţă este structura însăşi „a societăţii de consum", cercetătorii trebuind să alimenteze în permanenţă o curiozitate în continuă mişcare, o mentalitate avidă de nou, chiar dacă inovaţia operează la suprafaţă. Kammen consideră că zestrea teoretică a istoriografiei americane nu a suferit o mutaţie decisivă, dar că există conştiinţa nevoii unei achiziţii fundamentale de ordin metodologic (el vorbeşte de o „revoluţie metodologică — p. 31).

Marxismul şi-a croit drum cu mai multă vigoare în cîmpul istoriografiei S.U.A. Au apărut publicaţii care manifestă interes pentru Karl Marx şi teoria sa privind dezvoltarea istorici (de ex. *The Radical History Review' Marxist Perspectives, Change);* stînga radicală este sensibilizată oarecum de metoda marxistă; printre istorici se bucură de prestigiu abordările unor cunoscuţi specialişti europeni — E. J. Hobsbawm şi alţii — care recurg la marxism dar ţin, în acelaşi timp, să mediteze dintr-o perspectivă proprie în spiritul marxismului. În general istoriografia nord americană dă o interpretare extensivă noţiunii de marxism, manifestînd atenţie pentru anumite aspecte, dar păstrîndu-se puternic ancorată, sub aspect doctrinar, în cadrele unui liberalism specific continentului. Este drept, momentul ideologic nu se mai implică atît de manifest în structura textului istoric ca altădată; ceea ce interesează e acurateţea studierii materialului istoric concret, spiritul de obiectivitate, calităţile intelectuale ale cercetătorului, orizontul viziunii sale istorice şi nivelul său cultural de ansamblu.

Situată într-un punct confortabil în ce priveşte afirmarea în viaţa intelectuală a naţiunii şi dimensiunea manifestărilor sale, istoriografia nord-americană se vede confruntată nu numai cu exigenţele interne ale disciplinei, în efortul de a spori zestrea acumulărilor şi realizărilor sale, dar şi cu fenomene exterioare care încep să fie resimţite tot mai mult. Restrîngerea mijloacelor financiare, în condiţiile creşterii progresive a numărului de specialişti, duce la folosirea acestora în activităţi periferice domeniului sau de-a dreptul la o criză de plasament (p. 44).

Istoriografia pare suprasaturată de specialişti, deşi o condiţie a creşterii calitative a domeniului solicită includerea în cîmpul cercetării a unui număr crescînd de oameni de ştiinţă. Despre restructurarea formelor de organizare a activităţii este, probabil, prea devreme sau nepotrivit să se vorbească. În orice caz, tendinţa va fi, aşa cum rezultă din *The Past before Us,* nu de creşterea cantitativă

www.dacoromanica.ro

a forțelor științifice, ci de perfecționări de ordin calitativ.

Va putea istoriografia nord-americană să realizeze performanțele pe care ea și le impune în noul deceniu care a intrat după cel de al XV-lea congres mondial de istorie de la București?

Pentru cititorul străin este deajuns că *The Past before Us*, îngăduie contactul cu preocupările, rezultatele și problemele actuale ale istoriografiei nord-americane, analizate într-o largă perspectivă și cu o mare varietate de date și informații.

Fără îndoială, *The Past before Us* este cea mai semnificativă manifestare a istoriografiei S.U.A. la Congresul internațional de istorie de la București.

Damian Hurezeanu

* * * *Histoire du canton de Fribourg*, Vol. I—II, Fribourg, 1981, 1112 p.

Neutralitatea elvețiană, benefică pentru poporul ei, a sustras această țară din centrul de interes al investigației istoriografice, preocupată pînă mai ieri aproape exclusiv de ceea ce s a numit în mod ironic „histoire bataille" (istoria preocupată în chip precumpănitor de evenimentele militare) pentru a o lăsa turiștilor entu iasmați de deliciul privelиștilor. Și totuși în istoriografia româna interesul pentru Elveția a fost constant, pînă a face din două momente ale istoriei medievale elvețiene termeni de comparație pentru începuturile vieții de stat românești în evul mediu. Pe lîngă numeroase alte scrieri consacrate Elveției și frumuseților ei [1], Nicolae Iorga și-a publicat la Berna cele două conferințe ținute în capitala elvețiană dintre care cea dintîi, *Les luttes pour la liberté menées par les paysans au XIVe siècle: Le Sempach suisse et la Posada roumaine*, făcea o paralela între biruința oștii țărănești a lui Basarab I asupra lui Carol Robert la Posada (1330) așa cum este ea înfățișată în cunoscutele miniaturi ale *Cronicii pictate de la Viena* și victoria oastei rurale a cantoanelor elvețiene asupra imperialilor de la Sempach din 1386. Mai tîrziu un alt reprezentant ilustru al istoriografiei românești, Gheorghe Brătianu a pus în paralela aceiași biruință românească de la Posada cu victoria oastei cantonale asupra forțelor imperiale în bătălia de la Morgarten. Eminentul medievist român sublinia că: „Din punct de vedere cronologic paralelismul este de altfel izbitor; ajunge să considerăm numai aceste date, îndeobște cunoscute: 1290, presupusul descălecat al lui Negru-Vodă; 1291, pactul între cele trei cantoane pentru apărarea libertății; 1330, biruința lui Basarab asupra armatei ungurești a lui Carol Robert; 1315, victoria elvețienilor la Morgarten împotriva lui Leopold de Austria; 1377, lupta lui Radu I împotriva lui Ludovic de Anjou, regele Ungariei; 1386, victoria elvețienilor la Sempach împotriva austriecilor" [2]. Dincolo însă de aceste secvențe de istorie elvețiană nici cercul îngust al profesioniștilor istorici, nici marele public nu au dispus de elementele necesare unei cunoașteri de adîncime a istoriei elvețiene. Magnifica ediție a istorici cantonului Fribourg va tenta incontestabil pe orice cititor prin condițiile luxoase de prezentare grafică, măcar la o răsfoire dacă nu la o citire a acestor două volume a căror bogăție iconografică, adevărat muzeu de istorie a acestui canton e o încîntare pentru ochiul lectorului. O istorie a cantonului Fribourg nu mai apăruse din anul 1922, anul apariției monografici profesorului Gaston Castella, mai bine cunoscut însă prin captivanta sa *Histoire des Papes* (3 vol.). În afara celor șase decenii scurse de la publicarea ei se adăuga și faptul că Gaston Castella se oprea la anul 1857. Necesitatea unei reluări a evoluției societății fribourgheze era evidentă și, așa cum se remarcă pe bună dreptate în prefața lucrării „istoria unei comunități, aceea a unei regiuni sau aceea a unei țări este întotdeauna de rescris" (vol. I, p. 9). Prilejul acestei reluări a fost oferit de împlinirea a 500 de ani de la intrarea cantonului Fribourg în confederația helvetică. Sub conducerea profesorului Roland Ruffieux de la Universitățile din Fribourg și Lausanne o echipă de aproape 50 de specialiști a urmărit istoria comunităților omenești din limitele actualului canton fribourghez din paleoliticul superior și mezolitic (30.000—5.000 î.e.n.) pînă în zilele noastre. Ceea ce conferă unitate unei lucrări întocmite de un atît de mare număr de autori este subordonarea contribuțiilor lor la o viziune globală a procesului istoric. Așa cum mărturisesc autorii înșiși, demersul lor s-a înscris orientărilor inaugurate de școala de la Annales, care în spiritul fonda-

[1] Vezi Barbu Theodorescu, *Bibliografia istorică și literară a lui Nicolae Iorga 1890—1934*, Vol. I—II, București, 1935, 1937.

[2] Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1980, p, 97.

www.dacoromanica.ro

torilor ei, dar mai ales al lui Lucien Febvre, și-a propus și în bună măsură a realizat o viziune sintetică a societății umane de la condițiile materiale de existență — alimentație îmbrăcăminte, locuință pînă la mentalități și sensibilități colective. În paginile celor două masive volume cititorul va găsi prezentate pe baza valorificării unor studii speciale de remarcabilă erudiție aspectele fundamentale ale economiei, instituțiilor, vieții politice, religiei, culturii, arhitecturii, artei (pictură, sculptură, arte minore și populare). Chiar dacă pentru un adept al materialismului istoric poate că nu întotdeauna raporturile de determinare cauzală stabilite de autori îi vor câștiga adeziunea, dar este vizibilă străduința autorilor de a depăși istoria narativă pentru a urmări procesul istoric la cele trei paliere atît de des utilizate de la Fernard Brandel încoace: evenimențial, conjunctural, structural.

Lectura acestei cărți oferă o strălucită dovadă a însemnătății istoriei regionale. Departe de a fi o ruda săracă a „marii istorii" investigarea procesului istoric în limitele unei arii teritoriale restrînse permite perceperea mult mai acută a realităților istorice decît o cercetare făcută „în zbor de pasăre". Un șir întreg de mari procese cunoscute din lucrările de sinteză ale istoriei Europei pot fi mult mai lesne sesizate în esența lor prin cunoașterea segmentului lor fribourghez. Capitole precum *Economia și societatea în secolul al XII-lea* (autor Ernst Tremp), *Politică și instituții în secolele XII XV* (autor Pascal Ladner), *Biserica medievală* (autori Josef Siegwart și Urs Staub), *Umanismul și religia nouă* (autori Guy Bedonelle, Jürg Stenzl, Simone de Reyff-Glasson, Gabrielle Berthoud) vor fi citite cu cel mai mare interes de orice medievist, căruia îi vor permite înțelegerea atîtor probleme ale evului mediu, Renașterii și Reformei europene, după cum capitolul *Vechiul Regim contestat, zguduit și răsturnat* (autori Georges Andrey și Marius Michaud) îi va înlesni înțelegerea marii mutații revoluționare petrecută pe continentul nostru la sfîrșitul sec. XVIII — începutul sec. XIX. Să amintim în legătură cu acest ultim capitol citat și observațiile interesante ale lui Nicolae Iorga care, scriind despre pregătirea generală a revoluției nota că: „Mai interesant și *mai vechi* e ceea ce se petrece în Elveția", însușindu și observația lui Henri Fazy „toată teoria revoluției franceze este cuprinsă în protestația consiliilor de la 1782"[3].

Excelentă sinteză de istorie regionala, *Istoria cantonului Fribourg* constituie o invitație la cunoașterea trecutului poporului elvețian și o operă de înaltă ținută științifică, vrednica de cele mai calde elogii.

Andrei Busuioceanu

[3] N. Iorga, *Revoluții politice și întregiri naționale (Elemente de unitate al lumii medievale, moderne și contemporane III)*, București, 1922, p. 6, 8.

www.dacoromanica.ro

„Revue d'histoire diplomatique", Quatre-vingt-quatorziéme année, Tome XCIV, Nr. 1—3; 4, 1980, Société d'histoire générale et d'histoire diplomatique, 384 p.

„Revue d'histoire diplomatique"[1] este editată de două ori pe an de Societatea de istorie generală și istorie diplomatică, sub redacția lui Georges Dethan, directorul Arhivelor Ministerului Afacerilor Externe al Franței. Ea se remarcă prin studii serioase, de profunzime și de o aleasă ținută științifică în domeniul istoriei diplomației și a relațiilor internaționale, cu precădere în epoca modernă și contemporană. În ultimele sale numere întâlnim semnături de prestigiu, ca de exemplu: Michel Boyer de Fonscolombe, Victor-Louis Tapié, René Pillorget, Henry Rollet, Louis Dollot, Chares Lucet, Claude Nordmann, Frédéric Mauro, Roland Marx, Georges Livet.

Primul număr pe anul 1980 este triplu. Ambasadorul Léon Nöel pe baza unor mărturii personale, în contribuția intitulată *Statutul bisericii Franței după separare* analizează consecințele actului din decembrie 1905 pentru viața politică a Franței. În iulie 1901, după conflictele în care au fost implicați episcopi de Dijon și Laval, cabinetul Combes a rupt relațiile cu Sfântul Scaun și a propus un proiect de lege privind separarea bisericii de stat, care a fost votat în decembrie 1905. Acesta „a pus capăt regimului rezultat ca urmare a Concordatului încheiat în 1801 de Bonaparte cu Pius al VII lea" (p. 6). În preajma primului război mondial și mai ales după 1918, aceasta problemă a fost repusă în discuție. Încercarea de a o reinterpreta, este pusă de autor în legătură cu procesul de formare al asociațiilor diocezane. „Această centralizare a administrației temporale a diocezei în mâinile episcopului și a consilierilor săi, a făcut să coincidă starea de drept cu starea de fapt real și care rezulta din abandonarea sistemului de Concordat" (p. 27). În 1921, episcopul de Nisa cu ajutorul abatelui Ferdinand Renaud a alcătuit un proiect de statut pentru o asociație, cu scopul „de a achiziționa și administra bunurile ecleziastice în diocеza Nisa" (p. 27). Discutarea acestui statut a determinat angajarea unor negocieri între Paris și Vatican în care Leon Nöel a avut un rol deosebit. Autorul prezintă în mod amănunțit prevederile de drept internațional care au stat la baza alcătuirii acestui statut. O atenție deosebită se acordă regimului ecleziastic al Alsaciei. Modificarea statutului cultului după 1871 a pus numeroase probleme în 1918, după revenirea acestei zone la teritorial francez. Aplicarea strictă a legilor din 1901 și 1905 a trezit puternice nemulțumiri în Alsacia. Aceasta a determinat guvernul francez să mențină în aceste zone prevederile Concordatului din 1801.

Bazându-se pe surse documentare de o importanță deosebită — corespondența lui Theodore Roosevelt și documente din Biblioteca Congresului S.U.A. Serge Ricard publică articolul intitulat *Theodore Roosevelt și afirmarea noii diplomații americane*. Autorul consideră că Theodore Roosvelt „s a dovedit un politician extraordinar de abil, un mare om de stat și un imperialist activ" (p. 70). Adept hotărît al teoriei politice a cărui ideolog a fost Alfred Thayer Mahan, președintele s-a plasat pe poziții de forță în raporturile cu Senatul, pe care de multe ori l-a tratat cu indiferență. Roosevelt s-a dorit șeful diplomației unei „republici *imperiale*" (p. 72). (s.n.) Mai mult, fiind partizanul hotărît al politicii „marii măciuci" *(big stick)*, președintele a determinat orientarea S.U.A. spre rolul de mediator în conflictele internaționale. Aceasta explică poziția S.U.A. în lume la începutul secolului al XX-lea. Mediația sa în Extremul Orient, în războiul ruso-japonez din anii 1901 1905 a fost inspirată de tema slăbirii excesive a Rusiei, după cum acțiunea sa în cadrul crizei marocane a avut în vedere intensificarea acțiunilor cu caracter războinic ale Germaniei. Roosvelt a fost adeptul unei diplomații personale, fiind după expresia autorului „propriul său secretar de stat" (p. 73). Astfel, el a încurajat alianța anglo-japoneză din 1908, ca o contrapondere la creșterea influenței ruse

[1] Vezi și *La Recherche historique en France depuis 1965*, Paris, Ed. de C.N.R.S., 1980, p. 32, 110

www.dacoromanica.ro

în China și Manciuria. Aceasta, chiar cu prețul recunoașterii intereselor Japoniei în Coreea prin acordul Taft-Katsura din 1905. Ricard conchide cu o explicație foarte interesantă cu privire la rezultatele politicii externe a lui Roosevelt. „Foarte simplu, Roosevelt era așa de conștient de potențialul economic și militar al țării sale, așa de sensibil la *misiunea providențială a națiunii americane* (s.n.), așa de profund cuprins de sensul responsabilităților sale morale, încît folosea toate ocaziile pentru a încuraja dominația Americii pe scena mondială" (p 81).

William I. Shorrock abordează o problemă puțin cercetată în istoria relațiilor internaționale în epoca interbelică, în studiul *Franța, Italia fascistă și problema Adriaticii 1922 1934*. Realizînd un studiu de profunzime al relațiilor franco italiene în al treilea deceniu al secolului nostru, autorul face aprecieri realiste cu privire la Mica Înțelegere. Scopul său era „de a face respectate tratatele de la Saint-Germain și Trianon și a coordona eforturile Cehoslovaciei, Iugoslaviei și României pentru a împiedica o restaurare a Habsburgilor" (p. 87). Încordarea raporturilor franco-italiene după 1918, este în legătură cu nerespectarea de către Franța a acordurilor de la Londra în ceea ce privește Tunisia. Mai mult, îmbunătățirea acestor relații era văzută ca absolut necesară la Paris în condițiile unor raporturi încordate cu Germania. În același timp, Franța ar fi dorit să aibă alături Italia în încercarea de a contrabalansa influența engleză în Mediterana. Încordarea în relațiile italo-iugoslave, ca urmare a crizei Fiumelui, a făcut ca Franța să se situeze pe o poziție de mijloc. „La ce bun să nemulțumească Italia, gîndeau diplomații francezi, pentru probleme minore, cum erau acelea ale Adriaticii, atunci cînd ajutorul său părea vital în Comisia reparațiilor" (p. 93). În septembrie 1923, în criza insulei Corfu, Franța a sprijinit Italia, cînd Liga Națiunilor era gata să-i impună celei din urmă sancțiuni. Ideea sancțiunilor susținută de englezi a fost privită cu multe rezerve la Paris, deoarece crea un precedent periculos ce se putea aplica și în problema Ruhrului. În octombrie 1923, Salvatore Contarini, secretar general la Ministerul Afacerilor Externe al Italiei a propus un pact în trei Italia, Franța, Iugoslavia, cu scopul menținerii statu-quo-ului în Mediterana. Proiectul a fost abandonat însă după ce Italia s-a declarat satisfăcută în rezolvarea problemei Fiumelui. Politica Franței față de Italia, a trezit, în opinia autorului numeroase suspiciuni în capitalele statelor Micii Înțelegeri. În aceste condiții, în 1927, Franța a încheiat un tratat cu Iugoslavia care se încadrează pe linia strîngerii legăturilor cu statele balcanice.

Activitatea *Societății Națiunilor 1920—1924* este cercetată pe baza însemnărilor personale ale lui Gabriel Hanotaux[2], reprezentantul Franței în acest organism internațional. Este prezentată astfel poziția Franței față de principalele probleme de organizare ale Ligii și în general, ale vieții internaționale în perioada interbelică.

Pierre Queuille studiază noi aspecte privind relațiile internaționale în cadrul celui de al doilea război mondial în *Diplomația engleză și americană față de Franța înfrîntă 1940 1.42. O privire de ansamblu*. Autorul consideră că un obiectiv de bază al politicii Marii Britanii după iunie 1940 a fost supravegherea activității franceze în Africa de Nord, și mai ales a flotei franceze ce se dorea a fi transferată în porturile britanice sau americane. Astfel se explică incidentele sîngeroase de la Mers-el-Kébir și Alexandria în vara lui 1940. Înrăutățirea relațiilor franco-britanice a devenit mult mai clară, după ce guvernul de la Vichy a trecut la o politică deschisă de colaborare cu ocupantul nazist. Hotărîrea guvernului britanic de a și ralia posesiunile franceze de la sud de Sahara a determinat operația nereușită de la Dakar din septembrie 1941. Întrevederea între Hitler și Petain de la Montoire la 24 octomrie 1940, a accentuat criza relațiilor franco-britanice, determinînd cabinetul de la Londra să intensifice colaborarea cu organizația Franța liberă, condusă de generalul de Gaulle. Diplomația americană în raporturile cu guvernul de la Vichy „s a făcut ecoul nemulțumirii britanicilor și și-a modelat comportarea în raport de aceștia" (p. 241). În acest sens este analizată bogata activitate diplomatică desfășurată de ambasadorul american acreditat la Vichy, amiralul Leahy.

În rubrica *Melanges*, Charles Lucet publică cîteva considerații critice cu privire la perioada anilor 1950 1960, sub titlul *Originile Războiului Rece*, folosind mai ales lucrări ale istoriografiei americane[3].

În numărul al doilea, Claude Larquie semnează studiul *Statutul creștinilor în zonele Islamului în secolul al XVII-lea (1660—1665)*. Folosind documente spaniole și franceze, numeroase statistici și tabele comparative, autorul analizează statutul creștinilor alungați și a populației moriscos din Spania în zonele Algeriei și Marocului din nordul Africii. Se realizează astfel o cercetare amănunțită

[2] Vezi și Michel Boyer de Fonscolombe, *Les carnets de Gabriel Hanotaux* în „Revue d'histoire diplomatique", Quatre-vingt-onzième année, tome XCI, Janvier-Juin, 1977, p. 5 142.

[3] Analiza privește mai ales lucrarea lui Daniel Yergin, *La paix saccagé. Les origines de la guerre froide et la division de l'Europe*, Paris, Balland, 1980.

www.dacoromanica.ro

privind originea socială, profilul socio-profesional și rolul economic al acestor categorii religioase și etnice.

Cariera unui diplomat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea este prezentată de Edouard-Félix Guyon în contribuția sa *Un secretar de ambasadă în perioada celui de al doilea Imperiu: Henri d'Ideville*. Cel analizat. Henri-Amédée Le Lorgne d'Ideville a îndeplinit misiuni diplomatice la Berlin, Viena, Torino, Danzig, Dresda. În 1862 a fost numit al doilea secretar al ambasadei franceze de pe lîngă Sfîntul Scaun. Folosind numeroase documente de arhivă și chiar unele însemnări personale ale lui d'Ideville, autorul încearcă să reconstituie viața cotidiană a unui diplomat implicat în marile probleme europene, de la jumătatea secolului al XIX-lea.

În revistă sînt prezentate, de asemenea, cele mai noi apariții de carte istorică. Semnalăm cîteva cu titlu informativ: *The French-Irish Connection, 1578—1978*, Paris, 1978; Hans Schmidt, *Philipp Wilhelm von Pfalz-Neuburg (1615—1690) als Gestalt der deutschen und europäischen Politik des 17. Jahrhunderts*, Bd. I, 1615—1658, Düsseldorf, 1978; Jürgen Voss, *Universität, Geschichtswissenschaft und Diplomatie im Zeitalter der Aufklärung: Johann-Daniel Schöpflin (1694 1771)*, Munchen, 1979; Charles R. Midleton, *The Administration of British Foreign Policy 1782—1846*, Durham, 1977; Pierre Bardin, *Algériens et Tunisiens dans l'Empire Ottoman de 1848 à 1917*, Paris, 1979; Dietrich Beyrau, *Russische Orient-politik und die Entstehung des deutschen Kaiserreichisches 1866 1870/71* Wiesbaden, 1974; George F. Kennan, *The decline of Bismarck's European Order. Franco-russian relations 1875—1890*, Princeton, 1979.

Fiind un instrument de lucru util tuturor celor ce studiază istoria relațiilor internaționale, revista își revendică un loc merituos în seria publicațiilor științifice ale istoriografiei franceze.

Mihai Manea

www.dacoromanica.ro

„REVISTA DE ISTORIE" publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile, Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Cartea românească și străină de istorie, Revista revistelor, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTA CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșit.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București, 71247.

www.dacoromanica.ro

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD EST EUROPÉENNES
- STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  - SERIA ARTA PLASTICĂ
  - SERIA TEATRU—MUZICA—CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
  - SÉRIE BEAUX-ARTS
  - SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA

www.dacoromanica.ro

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Schiță a constituirii statelor medievale românești

★

Propaganda imperială la Roma în epoca lui Nero

★

Cotitura lui Traian din 112 e.n.

★

Marele vizirat al Köprülii-li-lor și Țările române (1656—1676)

★

Locul lui Constantin Mavrocordat în istoria românilor

★

Revocarea Edictului din Nantes (1685) și consecințele sale.

★

Manualele școlare din epoca pașoptistă în slujba idealurilor naționale românești

★

Poziția Marii Britanii la Congresul de pace de la Viena (1814—1815)

★

Începuturile și dezvoltarea învățământului economic românesc pînă la 1877

★

Considerații privind reforma agrară din 1921 în Transilvania

★

Concepția Partidului Comunist Italian privind cucerirea puterii politice.

★

Corespondența lui N. Iorga cu românii americani

★

Rolul și evoluția alianțelor politice coordonate de partidele clasei muncitoare din unele țări vest-europene.

RM ISSN 0567—6304

I. P. Informația c. 2764

www.dacoromanica.ro

Lei 15